

Màster de Biblioteques i Col·leccions Patrimonials

Curs 2021-2022

Treball Final de Màster

Convocatòria de setembre

"Si no hagués estat refredat..."

Una recerca sobre la col·lecció de manuscrits recuperats per Marià Aguiló l'any 1857

Autora: Ariadna Arrufat Fargas

Tutor: Jesús Gascón García

Imatge de la portada:

Reproducció d'un fragment del foli 140r de 07 Ms 1164 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Agraïments

Al Jesús Gascón, per les orientacions i els consells; a la Marina Ruiz Fargas, per haver-me fet un seguiment exhaustiu del treball, animar-me a continuar i haver-me ofert tota l'ajuda possible, de la mateixa manera que la resta del personal del CRAI de Fons Antic de la Universitat de Barcelona; a la Margalida Tomàs i Vidal, per l'interès i les indicacions proporcionades; a l'Anna Gudayol i Torelló, per un petit gran ajut.

Al Marc, per creure en mi i haver-hi estat sempre; a la Laia, pels consells i els ànims; als pares i la Sílvia, al Josep Anton i la Núria, i a la Montse, per tot el suport.

Resum executiu

Aquest treball pretén aportar llum sobre una col·lecció de manuscrits d'entre els segles X i XV que va ser recuperada per Marià Aguiló l'any 1857, fruit d'una sèrie de casualitats. Amb aquesta finalitat, s'ha procurat indagar en el context de pèrdua i retrobada dels còdexs i aprofundir en la figura d'Aguiló com a bibliotecari segon de la Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona, també s'han analitzat les característiques dels exemplars conservats per determinar-ne el valor i se n'ha intentat descobrir l'origen a partir dels inventaris dels principals centres patrimonials de Girona, les biblioteques de la Catedral i de la Col·legiata de Sant Feliu, que en semblen la procedència més plausible.

Tot i que no ha estat possible resoldre totes les incògnites al voltant de la col·lecció, especialment pel que fa a la biblioteca o biblioteques originals, sí que s'ha pogut constatar la rellevància de la troballa, no només per les circumstàncies en què es va recuperar, sinó també per la seva antiguitat, per la importància de les obres i els autors –que no podien faltar en les biblioteques religioses de l'època– i pel preciosisme de les miniatures i ornamentacions d'alguns dels exemplars. Així doncs, se n'ha recopilat el màxim d'informació i s'ha dissenyat una proposta d'exposició que permeti donar a conèixer el grup de manuscrits amb l'esperança que unes mans més expertes obrin noves vies d'investigació sobre aquests còdexs.

Paraules clau: Manuscrits medievals, Il·luminació de llibres i manuscrits, Desamortització, Biblioteques eclesiàstiques, Girona, CRAI Biblioteca de Fons Antic de la Universitat de Barcelona, Marià Aguiló i Fuster.

Sumari

1	Introducció.....	1
2	Objectius.....	3
3	Metodologia.....	4
	3.1 Els contextos: del 1857 a l'actualitat.....	4
	3.2 El personatge imprescindible: Marià Aguiló.....	5
	3.3 Els manuscrits recuperats: característiques i origen.....	5
	3.4 Una eina de difusió: disseny d'una exposició.....	6
4	Estat de la qüestió.....	7
5	Contextos: de la Desamortització a l'actualitat.....	11
	5.1 Context de descoberta dels manuscrits.....	11
	5.1.1 Els processos de desamortització a Espanya.....	11
	5.1.2 La desamortització a Catalunya.....	16
	5.1.3 Efectes de la desamortització en terres gironines.....	19
	5.2 Context de conservació dels manuscrits.....	22
6	Marià Aguiló, bibliotecari segon de la Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona.....	25
	6.1 Pinzellada biogràfica.....	25
	6.2 Funcions i estil de treball com a bibliotecari segon.....	28
7	Estudi i anàlisi dels manuscrits.....	31
	7.1 La troballa: el que en diuen les fonts.....	31
	7.2 Característiques dels manuscrits.....	38
	7.3 Anàlisi comparativa dels inventaris existents.....	59
8	Proposta d'una exposició dels manuscrits recuperats per Marià Aguiló.....	65
	8.1 Consideracions prèvies.....	65
	8.2 Organització d'una vitrina en una exposició del CRAI Fons Antic: maig-juliol 2022.....	70
	8.3 Guió de l'exposició monogràfica: octubre-novembre 2023.....	72
9	Conclusions.....	79
10	Referències documentals.....	83
	10.1 Fonts.....	83
	10.1.1 Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona.....	83
	10.1.2 Biblioteca de Catalunya.....	84
	10.1.3 CRAI Biblioteca de Fons Antic de la Universitat de Barcelona.....	86
	10.1.4 Altres.....	91
	10.2 Bibliografia.....	92
	Annex.....	101

1 Introducció

La història de l'escriptura (i de la lectura) és plena d'oblits i llacunes irreparables que enfosqueixen el coneixement humà, però també de troballes que contribueixen a la creació d'una memòria comuna i, en definitiva, del patrimoni cultural. L'accés a la producció escrita no ha estat mai apartada de les qüestions socials, de fet, la preservació i la transmissió dels textos té un component polític molt important, ja que els poderosos no només prenen decisions sobre l'economia, els drets civils o el territori, sinó que al llarg del temps han decidit i continuen decidint el destí de la memòria escrita (Petrucci, 2008: 132).

El contacte amb el Centre de Recursos per a l'Aprenentatge i la Investigació (CRAI) de Fons Antic de la Universitat de Barcelona en algunes assignatures del Màster de Biblioteques i Col·leccions Patrimonials va fer que m'interessés per les propostes d'investigació d'aquest centre i, com a graduada en Llengua i literatura catalanes, em va cridar especialment l'atenció un grup de manuscrits que el poeta Marià Aguiló va recuperar en circumstàncies força curioses de les mans d'un fabricant de coles que els pretenia destruir i, per tant, condemnar a l'oblit.

La finalitat d'aquest treball final de màster, així doncs, és aportar una mica més de llum sobre aquesta col·lecció de còdexs, perquè, tal com veurem en l'apartat 4, dedicat a l'estat de la qüestió, han estat poc investigats i, més enllà de l'anècdota de la descoberta d'Aguiló, no se'n sap l'origen amb certesa. D'altra banda, l'interès personal per la figura que els va redescobrir, un dels artífexs de la Renaixença literària i cultural catalanes, no és l'únic aspecte rellevant del tema que ens ocupa, sinó que l'antiguitat i el valor material dels còdexs, produïts entre els segles X i XV i, alguns, amb ornamentacions destacables, ens permeten formar-nos una idea de com eren les biblioteques eclesiàstiques i conventuals a l'Edat Mitjana, és a dir, de quin tipus de lectures es feien imprescindibles per als clergues que les adquirien, utilitzaven i conservaven.

El treball inclou una primera part de contextualització dels manuscrits, que es distribueix en un primer apartat sobre els processos de Desamortització del segle XIX en l'àmbit estatal, català i gironí (la terra de procedència dels còdexs trobats per Aguiló); i un segon capítol sobre el CRAI de Fons Antic –biblioteca que des del 1857 custodia la col·lecció que investiguem–, des de la seva formació fins a l'estat actual del fons i amb referència al lloc que hi ocupen els 48 còdexs del nostre treball.

A més, dins del marc teòric també s'investiga la figura de Marià Aguiló com a bibliotecari segon de la incipient Biblioteca Universitària i Provincial de la Barcelona, que era el càrrec que

ocupava en el moment que va fer la troballa dels manuscrits, i s'hi explora com era la situació en què es trobava en aquella època, quin estil de treball el caracteritzava, així com les motivacions laborals que l'empenyien en la seva tasca, i les contribucions intel·lectuals que va portar a terme.

Després d'aquesta panoràmica general sobre l'entorn històric dels textos trobats, s'exposen els resultats de l'anàlisi del grup de manuscrits recuperats: les dades que ens podrien informar de la seva procedència i les característiques formals i materials que comparteixen o els diferencien, que ens permetran aprofundir en el coneixement d'aquesta col·lecció i ser testimonis de la seva importància en el conjunt patrimonial català.

La recerca es clou amb una proposta d'exposició que pugui servir per donar a conèixer aquest fons i difondre'l amb l'esperança que altres investigadors s'interessin per la col·lecció i vulguin tenir-ne un coneixement més profund. Som conscients que en aquest estudi no hem pogut resoldre totes les incògnites al voltant dels còdexs gironins i que té unes limitacions evidents (la manca d'expertesa en la codicologia, per exemple, o en estudis d'aquest calibre), de manera que tenim la voluntat d'obrir noves línies d'investigació per al futur.

2 Objectius

L'objectiu principal d'aquest treball és conèixer amb més profunditat el grup de 48 còdexs d'entre els segles X i XV recuperats per Marià Aguiló l'any 1857, quan el poeta i bibliòfil mallorquí treballava com a bibliotecari segon a la Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona. Per aconseguir aquest propòsit i aportar noves dades sobre els manuscrits, que es conserven al CRAI de Fons Antic de la Universitat de Barcelona, es procurarà resoldre algunes incògnites i complir cinc objectius més concrets:

1. Identificar quina és la procedència dels còdexs, ja que les fonts conegudes fins avui es debaten entre la Catedral de Girona, la Col·legiata de Sant Feliu de Girona i, fins i tot, els monestirs de Besalú i Sant Pere de Rodes.
2. Comprendre el context històric que va motivar-ne la desaparició i la redescoberta posterior.
3. Analitzar-ne les característiques que en fan una col·lecció singular, que permetin establir quina n'és la rellevància i l'interès que pot tenir per a la investigació dins del seu context actual, la Biblioteca de Fons Antic de la Universitat de Barcelona, com a centre patrimonial.
4. Aprofundir en el coneixement de Marià Aguiló i les activitats que va dur a terme com a bibliotecari segon de la Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona, especialment durant l'època en què va redescobrir el grup de còdexs i els va adquirir per incloure'ls en el fons de la institució.
5. Difondre els resultats de la recerca mitjançant una proposta d'exposició que contribueixi a fer més visible aquest fons i estimuli l'obertura de noves vies d'investigació sobre els manuscrits o sobre la mateixa figura de Marià Aguiló.

3 Metodologia

Per tal d'assolir tots els objectius descrits anteriorment, se seguiran tres línies d'investigació diferents, amb les quals es procurarà respondre als interrogants sobre la procedència dels còdexs, la tasca de Marià Aguiló com a bibliotecari i el centre patrimonial que es fa càrrec dels manuscrits en el context català. Aquesta recerca es durà a terme per mitjà de la revisió bibliogràfica, per establir els fonaments teòrics del treball, però també s'analitzaran fonts primàries com els mateixos manuscrits o la correspondència d'Aguiló.

En resum, les línies d'investigació seran les següents:

- El context de descoberta dels manuscrits i el seu context de conservació actual.
- La figura de Marià Aguiló, bibliotecari segon de la Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona.
- Els còdexs recuperats: característiques i possible procedència.

Com a complement final a aquesta tasca de recerca, a més a més, també es parlarà del procés d'elaboració de l'exposició dels manuscrits, que servirà per difondre els resultats assolits i esdevenir un reclam per a futurs treballs d'investigació. Així doncs, l'estudi constarà d'un marc teòric sobre els contextos històric i patrimonial (que expliquem a continuació, en el subapartat 3.1) i sobre la biografia i les contribucions en la biblioteconomia de Marià Aguiló, especialment en la seva etapa de bibliotecari segon (tal com es relata al subapartat 3.2), i d'un marc pràctic d'anàlisi dels manuscrits trobats i de disseny d'una mostra que agrupi tota la informació possible sobre els còdexs i la faci accessible al públic (detallats, respectivament, als subapartats 3.3 i 3.4).

3.1 Els contextos: del 1857 a l'actualitat

En aquest primer apartat, el punt 5 del nostre treball, es procurarà descobrir quina és la rellevància dels 48 còdexs. Per fer-ho, no només es portarà a terme una recerca global sobre els centres patrimonials catalans i el paper que hi tenen les col·leccions de manuscrits medievals (apartat 5.3), sobretot el CRAI de Fons Antic de la UB (apartat 5.2), sinó que primer de tot ens situarem en el context en què es va produir la descoberta d'Aguiló (5.1), des del punt de vista sociohistòric i professional (processos de desamortització i naixement de les disciplines de la biblioteconomia i l'arxivística).

Per resoldre les incògnites plantejades en aquest punt, es recorrerà a la consulta de fonts secundàries que tractin sobre el període, de les quals hem fet una panoràmica en l'estat de la qüestió (apartat 4), i sobre l'origen de la Biblioteca Universitària de Barcelona, centre patrimonial responsable de custodiar, preservar i difondre la troballa d'Aguiló.

3.2 El personatge imprescindible: Marià Aguiló

Pel que fa a la figura d'Aguiló, disposem de tres recursos importants: el Fons Marià Aguiló, sota la responsabilitat de la Biblioteca de Catalunya, que ens pot proporcionar material tan interessant com els seus treballs d'investigació i la correspondència que mantenia amb els familiars i amb els intel·lectuals del moment; l'expedient professional d'Aguiló, custodiat per l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona; i els estudis de Margalida Tomàs, biògrafa del poeta i filòleg.

Així doncs, ens farem una idea dels esdeveniments més rellevants de la seva vida per mitjà de la recerca bibliogràfica a partir dels treballs de Tomàs, tal com detallem a l'apartat 4, i complementarem els resultats per mitjà de l'anàlisi de les fonts primàries comentades. Ens centrarem especialment en la lectura de les cartes que va escriure i va rebre al llarg de la seva etapa com a bibliotecari segon, ja que és en aquest període que va descobrir la col·lecció de manuscrits, i en la seva correspondència feia esment de la troballa. Finalment, el seu expedient laboral conté tota la informació relacionada amb el lloc que ocupava i les funcions que va complir, cosa que també ens interessa per extreure dades que ens permetin conèixer de més a prop els seus mètodes de treball pel que fa a l'adquisició de documents patrimonials, catalogació, processament i difusió de resultats.

3.3 Els manuscrits recuperats: característiques i origen

La lectura de fonts secundàries que esclareixin algunes de les incògnites sobre la procedència dels còdexs són indispensables, i hem llistat i descrit les més rellevants a l'apartat 4, on també es pot veure que són escasses i poc actuals. Per compensar-ho, a més d'aquests recursos, també consultarem fonts primàries, com el catàleg dels còdexs que va elaborar el mateix Marià Aguiló (encara que ens hagi arribat incomplet), els manuscrits objecte de la nostra investigació, i la correspondència d'Aguiló, on també hi trobem referències que ens podrien ajudar a establir-ne l'origen i que resulten, si no més actuals, més properes al moment de la troballa.

D'altra banda, el sistema per procurar descobrir si seria possible determinar-ne la procedència es basarà en l'exemple d'altres estudiosos d'aquesta col·lecció: així doncs, de la mateixa manera que Francesc Xavier Miquel Rosell (1958-1969), Lluís Batlle i Prats (1947), Josep Perarnau i Espelt (1983) i Jaume de Puig i Oliver (2019), compararem els inventaris de llibres i testaments de les institucions que en serien la procedència més factible, la catedral de Girona i la col·legiata de Sant Fèlix de la mateixa ciutat, amb les marques de propietat dels manuscrits, els incipits i èxplicits que se n'han conservat, i els catàlegs que els descriuen (l'actual del CRAI de Fons Antic de la UB, i el que va elaborar prèviament Francesc Xavier Miquel Rosell) per procurar trobar semblances i diferències entre les descripcions que ens indiquin si es podria tractar dels mateixos còdexs.

L'anàlisi dels manuscrits i de les descripcions del catàleg actual de la biblioteca que se'n fa càrrec seran les bases a partir de les quals n'extraurem les característiques més importants. Així doncs, observarem quins segles comprèn la col·lecció, en quines llengües s'expressen les obres i els comentaris i notes que s'hi han escrit a sobre, quines marques de propietat i d'ús hi podem identificar, quines són les temàtiques més abundants i quines les que menys, si hi ha presència d'ornamentacions i de partitures musicals i de quin tipus, quins autors hi predominen, si hi ha la possibilitat de saber en quins escriptors es van produir els exemplars, quines dimensions tenen, de quin material són les seves encuadernacions, quins desperfectes han patit els còdexs i en quin estat de conservació es troben i, finalment, el format, és a dir, si disposen de versió digitalitzada o no. L'elaboració de taules i altres gràfics ens permetrà exposar-ne les dades que en fan un grup únic.

3.4 Una eina de difusió: disseny d'una exposició

Per dissenyar la mostra que doni a conèixer el grup de manuscrits, ens documentarem prèviament sobre diverses qüestions relacionades amb l'exposició de materials patrimonials, tant pel que fa al format escollit (virtual o presencial) com pel que fa a les condicions de conservació i al tractament dels materials. En aquest sentit, ens valdrem de les fonts de consulta i de les recomanacions del Taller de Restauració del CRAI de la UB.

Per a la planificació de l'exposició, procurarem elaborar un guió que doni compte de les característiques més rellevants del grup de còdexs, i per això és extremadament important l'anàlisi prèvia dels exemplars, exposada al punt 3.3. Partirem de les dades extretes i dels coneixements adquirits amb la investigació dels manuscrits per poder-ne oferir un tast significatiu al públic.

4 Estat de la qüestió

Si busquem la bibliografia existent sobre la col·lecció de còdexs recuperats per Marià Aguiló el 1857, en trobem poques referències i, a més a més, d'escassa actualitat. Les que tenen més rellevància són els quatre volums que recullen l'*Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona* (1958), de Francesc Xavier Miquel Rosell, en què les obres que va comprar el mallorquí apareixen descrites i se n'estableix la procedència gironina que marcarà la majoria d'estudis posteriors referents a la qüestió. Miquel Rosell els situa tots a la catedral de Girona, encara que en les investigacions prèvies de les fitxes i documents de treball signats pel mateix Aguiló, el darrer també prometia descobrir si alguns d'aquests manuscrits tenia l'origen al monestir de Besalú o al de Sant Pere de Rodes (Miquel Rosell, 1958, vol. I: XX), una incògnita que, segons sembla, no va arribar a resoldre mai.

Miquel Rosell, però, es decanta per la catedral perquè es basa en bona part en la tesi doctoral de Lluís Batlle, *La biblioteca de la Catedral de Gerona desde su origen hasta la imprenta* (1947), en què l'historiador gironí publicava el primer inventari trobat de la Seu de Girona, que data del 1512, i hi pot identificar molts dels còdexs retrobats. El mateix Batlle ens ofereix una lectura reveladora d'aquest fet en un article posterior a la tesi, «Dues notes sobre la desamortització a Girona» (1980), on explica que als esforços de Miquel Rosell per trobar més dades sobre els còdexs s'hi va unir Josefina Mateu Ibars, i ens remet a l'explicació de Gaietà Barraquer, a qui unia una amistat amb Marià Aguiló, que al tercer volum de *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX* (1916) relata l'episodi de descobriment dels manuscrits, que va sentir en boca del mateix Aguiló. Malgrat que aquesta relació no ens porti dades exactes sobre la procedència dels documents, sí que ens dona una idea més clara sobre què va propiciar que els manuscrits es dispersessin i quins efectes va tenir la desamortització sobre el patrimoni bibliogràfic dels ordes religiosos.

És molt més recent, en canvi, el treball que Jaume de Puig i Oliver va publicar sota el títol «Notes sobre la història de la biblioteca de Sant Feliu de Girona» (2019), en què, a més de donar dades sobre l'origen i l'extinció d'aquesta biblioteca, assaja una panoràmica de possibles llibres que devien circular per la col·legiata al segle XI i defensa la hipòtesi que els mateixos manuscrits que es guardaven a la catedral també podien ser emmagatzemats i utilitzats a Sant Feliu. De fet, aquest vincle entre ambdós temples no seria estrany, ja que hi ha notícia que s'havien llegat llibres de la

catedral a la col·legiata per tal que fossin copiats i que les relacions dels clergues de l'una i de l'altra eren estretes, tal com relatava José de la Canal al volum XLV d'*España Sagrada* (1832). Aquest document del segle XIX, de fet, dona compte de l'estat en què es trobaven els còdexs de Sant Feliu, ens ofereix un inventari de la col·legiata que data del 1310 i, en un altre apèndix, la «Noticia de los manuscritos y libros raros que hay en el archivo de la iglesia colegiata de Sant Felix», amb el qual es poden contrastar els manuscrits que actualment es conserven al CRAI de Fons Antic de la Universitat de Barcelona. Tot i haver consultat els capítols d'aquest volum (i dels volums XLIII i XLIV) sobre altres temples religiosos de la província de Girona, no hem trobat referències a llibres ni manuscrits en els monestirs de Besalú i Sant Pere de Rodes, que haurien pogut ser l'origen de part dels còdexs trobats per Aguiló, segons veiem a Miquel Rosell (1958, vol. I: XX).

Un altre estudi relativament recent i que toca de ple la qüestió dels manuscrits gironins al CRAI de la UB el trobem a «Gerona en los manuscritos de la Biblioteca de la Universidad de Barcelona», de Soledad Farnés Julià (2003), però observem que, pel que fa als còdexs d'Aguiló, no ens ofereix dades que no haguéssim pogut trobar en l'exhaustiu inventari de Francesc Xavier Miquel Rosell, ja que, de fet, beu de les seves investigacions.

D'altra banda, també poden tenir interès els estudis sobre els testaments i donacions tant a la Seu de Girona com a la col·legiata. Dos exemples serien el treball «El testamento de Roger de Cartellá y su notable biblioteca», d'Enric Mirambell (1964), que repassa els llibres que Cartellá va deixar a la catedral, a Sant Feliu i a temples aragonesos; i «La donació de la biblioteca d'Arnau des Colomer i la fundació de la 'libreria sedis' de Girona (1397-1411)», de Josep Perarnau (1983), que en aquest cas fa referència als còdexs que van conformar la biblioteca de la catedral de Girona a partir del llegat de Colomer i que identifica (alguns amb més seguretat que d'altres) amb els manuscrits recuperats per Aguiló.¹

A partir d'aquí, ja no trobem cap més referència a la col·lecció sencera de manuscrits de la UB ni a la seva existència dins la composició de les biblioteques de la catedral de Girona, de la col·legiata de Sant Feliu o dels monestirs de Besalú i Sant Pere de Rodes, però sí que existeixen treballs de descripció sobre alguns d'aquests còdexs, en què se n'esmenta l'origen d'esquitllada (sempre fent referència únicament a la catedral i al robatori que va patir). Els més complets serien

1 Cal destacar que, en aquest article, Perarnau té una confusió sobre la persona que va comprar els còdexs per a la biblioteca de la UB, ja que tota l'estona l'anomena Estanislau Aguiló, malgrat que aquest nebot de Marià Aguiló (que també va fer aportacions en els camps de l'arxivística i la biblioteconomia) va néixer el 1859 (Vibot, 2012: 179), dos anys més tard de la compra dels manuscrits.

els catàlegs i estudis de l'esmentat Francesc Miquel Rosell, amb «Manuscritos patristicos existentes en la Biblioteca de la Universidad de Barcelona», dins el número XVII d'*Analecta Sacra Tarraconensia* (1944), i «Manuscritos bíblicos y litúrgicos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona», publicat en tres entregues diferents a la revista *Estudios Bíblicos*, entre els anys 1948 (els dos primers lliuraments) i 1949 (el tercer i últim). També trobem descripcions i estudis concrets sobre alguns dels manuscrits de la col·lecció a «Libri penitentialis fragmenta saeculi XI (Bibl. Univ. Barcelona, Ms. 228, ff. 120r-125r)», de Josefina Mateu Ibars (1992); a «'Vita Beatae Castissimae'. Ms. del siglo XI de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona», publicat el 1998 per la mateixa autora a *Analecta Sacra Tarraconensia* (núm. 71); a «Un sacramento benedictino pirenaico del siglo XI» (1980), de José Janini; al treball *Descripció codicològica del Ms. 1164. Decretum Gratiani*, d'Albert Lizandra Prieto (2013) o una breu referència a *Manuscritos e impresos musicales en la Biblioteca de la Universidad de Barcelona*, de Jordi Torra (2000).

Si ens centrem en la figura que va fer la descoberta dels còdexs esmentats, Marià Aguiló, la major part de la bibliografia que trobem està signada per Margalida Tomàs, i els estudis d'aquesta investigadora que ens semblen més interessants per a la tasca que aquí ens ocupa són la biografia que va publicar sobre el personatge el 1984, ja que ens pot donar una idea global dels fets més rellevants de la seva vida, i els articles «Les bases intel·lectuals de Marià Aguiló (1825-1850)» (2013) i «El camí cap a la professionalització intel·lectual de Marià Aguiló. Erudició i biblioteca (1851-1861)» (2016), especialment el darrer, que comprèn el període de la troballa de manuscrits.

Hem localitzat referències al bibliòfil mallorquí d'altres autors, com Joan Mas i Vives (1979) o Josep Massot i Muntaner (2002), però cap d'aquestes explora la seva faceta com a bibliotecari ni com a descobridor de la col·lecció de manuscrits que va comprar el 1857, sinó que se centren o bé en el Marià Aguiló folklorista que va aplegar cançoners populars; o bé en el poeta de la Renaixença; o en el lexicògraf que va contribuir en la defensa de la unitat de la llengua catalana o, fins i tot, en el xueta i l'experiència que va tenir davant d'aquesta problemàtica pròpia de la seva terra d'origen.

Finalment, també hem recopilat informació sobre el context històric en què va produir-se l'episodi de compravenda dels còdexs i que, de fet, la va afavorir: la desamortització dels béns que pertanyien a l'Església, el naixement de les biblioteques públiques i del cos professional de bibliotecaris i arxivers, i la formació i el creixement de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, que ha acabat derivant en el CRAI actual.

En aquest sentit, ens semblen especialment interessants els treballs de Genaro Luis García López sobre l'origen del sistema bibliotecari espanyol com a fruit dels processos de desamortització eclesiàstica, que podem trobar a *Libros para no leer: el nacimiento de la política documental en España* (2004), en el qual ens dona les claus per entendre com es va generar la normativa bibliotecària a l'Estat i quines característiques la definien; *La lectura como servicio público: análisis de la Administración pública en los orígenes del sistema bibliotecario español* (2006), en què ens il·lustra sobre les problemàtiques principals a les quals es va haver de fer front en la creació de la xarxa de biblioteques públiques; o la seva obra conjunta amb Leticia Martín Gómez *Libros para envolver en las boticas: bibliotecas y política bibliotecaria en España durante la década moderada (1844-1854)* (2014), que retrata la consolidació progressiva de l'entramat bibliotecari públic província per província i s'apropa més a l'època en què Marià Aguiló va recuperar els manuscrits del nostre estudi. Pel que fa al CRAI de Fons Antic, existeix un breu estudi elaborat pel personal de la mateixa biblioteca: «Dels convents a l'acadèmia: els orígens de la biblioteca de la Universitat de Barcelona (1835-1881)», de Marina Ruiz Fargas amb la col·laboració de Neus Verger Arce (2019), que ressegueix els temps inicials de formació de la col·lecció universitària i ens n'explica la procedència.

Complementària a aquesta bibliografia, també hem trobat la investigació de Javier Antón Pelayo *La desamortización de las bibliotecas conventuales en Cataluña durante la crisis del Antiguo Régimen* (2018), que acota el focus a l'àmbit català, o alguns articles d'Enric Mirambell –«La incautación del tesoro bibliográfico de la catedral» (1959), «La Biblioteca Pública de Girona, fruit de la Desamortització» (1985)– i el que ja havíem esmentat de Lluís Batlle –«Dues notes sobre la desamortització a Girona» (1980), que ens parlen dels efectes de les polítiques de desamortització a la província de Girona o a la mateixa capital.

Hem localitzat altres obres que tracten sobre la qüestió, però se centren especialment en la desamortització dels béns immobles, més que no pas del patrimoni documental i bibliogràfic, de manera que, si ens hi referim, serà per algunes mencions (més aviat minses) als llibres que van ser confiscats de les propietats religioses, que podem trobar a «La desamortització eclesiàstica a Catalunya durant el trienni liberal (1820-1823)», de Ramon Arnabat Mata (2004) o «Les desamortitzacions al Pirineu: transformació social, canvi de propietari o guanyar una guerra?», de Montserrat Moli i Frigola (2019).

5 Contextos: de la Desamortització a l'actualitat

El segle XIX va estar marcat per nombrosos canvis polítics, i la història dels manuscrits recuperats per Marià Aguiló no es podria entendre si no féssim una panoràmica del context anterior a la troballa. Si fem una mirada retrospectiva, podem procurar entendre una mica millor què va motivar-ne la desaparició de la biblioteca original (o, potser, biblioteques originals), què va dur Aguiló a interessar-s'hi i preocupar-se'n, com es va portar a terme el processament dels materials i quina posició ocupen en l'actualitat respecte de les altres col·leccions del centre patrimonial que n'és responsable.

Així doncs, hem dividit aquest capítol en dos apartats: un de destinat al moment de descoberta dels manuscrits (en què s'inclou la retrospectiva promesa) i l'altre, al context de custòdia dels manuscrits, és a dir, al període contemporani. A més a més, el primer apartat es divideix, al seu torn, en tres subapartats que exploren el moment històric de desamortització dels béns eclesiàstics en tres àmbits diferents, cada cop més acotats: a l'Estat, al Principat i a les comarques de Girona. Pel que fa al segon apartat, s'inclourà una breu explicació de l'origen de la biblioteca, per comprendre millor com es van reunir els seus fons, i es descriuran les diverses col·leccions que la componen, fet que ens permetrà descobrir quin valor patrimonial hi té el grup de còdexs.

5.1 Context de descoberta dels manuscrits

5.1.1 Els processos de desamortització a Espanya

Segons el Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, la desamortització és l'«acte jurídic pel qual els béns de mà morta tornen a la condició de lliure disposició», i a Espanya es coneixen quatre grans períodes en què les possessions de l'Església i d'altres institucions no eclesiàstiques van ser confiscades per l'Estat i posades a la venda en subhasta per alliberar-les de la seva antiga condició: la del 1798 al 1808, sota les ordres de Godoy; la segona, durant el Trienni Liberal, és a dir, del 1820 al 1823; la tercera, sota instruccions de Mendizábal, entre el 1836 i el 1855; i la quarta, amb les lleis de Madoz, del 1855 al 1924 (Simón Segura, 1973: 50).²

² Hi ha autors, com Germán Rueda, que també hi inclouen el període de repartiment de terres municipals a Andalusia, entre el 1766 i el 1855; el que va començar el 1769 amb l'expulsió dels jesuïtes; i les desamortitzacions que van tenir lloc durant la Guerra d'Independència, és a dir, del 1808 al 1814 (García López, 2004: 38).

Val a dir que dins d'aquestes etapes i entre les unes i les altres hi va haver períodes en què les iniciatives desamortitzadores van patir interrupcions que van fer recular algunes de les mesures que s'havien pres: el 1814, per exemple, el retorn de Ferran VII al poder va suposar que el monarca donés tot el suport a l'Església per restablir-ne les propietats (Simón Segura, 1973: 66); més endavant, del 1833 al 1839, la carlinada va accentuar una divisió molt clara en la societat entre els partidaris i els contraris a l'Església, cosa que va endurir les mesures preses pel govern liberal contra el clergat, però el govern moderat del 1844 també va frenar el procés de desamortització (Congost, 1985: 8).

Tot i que els objectius inicials de les primeres desamortitzacions eren eixugar el deute i millorar la situació de la hisenda reial, el rebuig social als privilegis que el clero havia acumulat durant segles i les idees il·lustrades de raó, ciència i llibertat van anar calant en bona part de la població, i els polítics partidaris de la reforma de l'Estat, tant si eren radicals com una mica més moderats, ho tenien en compte (Simón Segura, 1973: 89). Era evident, així doncs, que s'estava produint un canvi de l'Antic Règim, en què les grans institucions del feudalisme sustentaven el poder i la riquesa, a una societat més liberal, en què la burgesia avançava terreny als aristòcrates i eclesiàstics. El precedent ja havia quedat establert.

Malgrat la importància de les mesures iniciades per Godoy i «La Pepa», les etapes més rellevants de la Desamortització van ser les dues darreres que hem exposat, la de Mendizábal i la de Madoz. La primera es va centrar en les propietats de l'Església, mentre que la segona va ser de tipus civil (Congost, 1985: 8). Aquí cal tenir en compte que, tot just arribats al poder, els liberals van decretar l'11 d'octubre de 1835 la supressió dels ordes religiosos, per considerar que eren excessius i que les riqueses que havien acumulat amb el temps farien més servei al conjunt de l'Estat que no pas si eren retingudes a les seves mans (Simón Segura, 1973: 81). Aquesta va ser la base que va permetre que entre el febrer i el març del 1836 es posés a la venda el patrimoni de les comunitats religioses de les quals s'havia dictaminat l'eliminació. La venda efectiva de finques, però, no es va produir immediatament ni tampoc va ser regular, sinó que va consistir en un procés més lent del que era necessari per aconseguir liquiditat, possiblement per manca de compradors amb prou patrimoni per fer front a les despeses de compra i perquè les experiències de desamortització anteriors feien témer que les mesures preses podien ser revertides si canviava el panorama polític (Simón Segura, 1973: 103-104). La desamortització, però, encara que lenta, va tenir continuïtat, i als béns dels

regulars també s'hi van afegir les propietats del clergat secular, a partir del setembre del 1841, per reduir els deutes que assolaven l'economia espanyola (Simón Segura, 1973: 119-120).

Pel que fa a l'etapa de Madoz, la Llei de l'1 de maig de 1855 establia que es posessin en venda les finques rústiques i urbanes de l'Estat, el clero, els ordes militars de Sant Jaume, Alcántara, Calatrava, Santa Maria de Montesa i Sant Joan de Jerusalem, les confraries, obres pies i els santuaris, el segrest de l'exinfant Carles, els béns propis i comunals, la beneficència i la instrucció pública, excepte aquells destinats a l'oferiment de serveis públics per part del Govern i la residència d'arquebisbes, bisbes i rectors (Simón Segura, 1973: 191-192). En els seus resultats, aquesta va ser la més reeixida de totes les desamortitzacions del segle XIX, ja que es va recaptar més del doble que amb les que van tenir lloc en el període de Mendizábal i sis vegades més que amb les de Godoy (Simón Segura, 1973: 166). En aquest cas, però, les propietats més afectades van ser les municipals i no pas les eclesiàstiques.

Si en aquest treball ens centrem més en la desamortització de pertinences de l'Església que no pas en les de titularitat civil és perquè precisament la institució religiosa era una de les principals posseïdores i productores de cultura i documents bibliogràfics de l'Antic Règim (Iglesias Fonseca, 1996: 66-67), i la venda de les propietats immobles eclesiàstiques deixava en certa desprotecció els béns artístics i culturals que contenien, malgrat que, en principi, la legislació vetllés per preservar-los i per convertir-los en patrimoni estatal, en biblioteques o en museus, depenent de la naturalesa de les obres recuperades (Revuelta González, 2010: 420).

En aquest sentit, l'article setè del decret de desamortització del 25 de juliol de 1835 establia la diferència entre els béns que eren aptes per a la venda i que, per tant, havien de produir riquesa econòmica a l'Estat, i els que quedaven exclosos d'aquest procés per esdevenir-ne la riquesa patrimonial, és a dir, els que tenien un valor artístic i científic, com els llibres, documents d'arxiu, quadres, objectes arquitectònics, escultòrics, ornamentals i sagrats (García López, 2004: 45), cosa que demostra una consciència social creixent respecte als objectes patrimonials i la necessitat de preservar-los.

Sigui com sigui, el fet que els edificis dels ordes religiosos fossin subhastats o enderrocats condemnava les seves col·leccions bibliogràfiques a la dispersió, ja fos per la pèrdua i la destrucció de llibres i documents en el procés, pel desplaçament a noves localitzacions sense seguir els criteris de conservació i tractament que havien rebut fins aleshores o pel saqueig d'obres literàries i artístiques tant per ser venudes dins i fora de l'Estat com, fins i tot, per a ús personal dels interessats

que els sostreien (Simón Segura, 1973: 274-275). Tots aquests factors, en definitiva, van canviar inevitablement la configuració de les antigues biblioteques que, sobretot els convents, havien anat recopilant al llarg de la seva existència.

En el cas d'aquests llibres, doncs, el plantejament inicial era que, sota la direcció dels governadors provincials, les comissions designades incloguessin en inventaris tots els exemplars susceptibles de ser conservats pel seu interès bibliogràfic, amb l'assessorament de les entitats culturals i educatives de la zona, per tenir-ne coneixement i tractar-los en les biblioteques públiques de nova creació, però la situació real era massa complexa per poder assolir aquests objectius (García López, 2004: 63). Una qüestió que va dificultar el control del patrimoni artístic dels convents va ser el fet que entre la publicació de les ordres d'exclaustració i l'execució efectiva de les disposicions establertes hi va haver un marge de temps que va permetre que els mateixos clergues fessin vendes clandestines dels béns que posseïen o, fins i tot, els amaguessin dels funcionaris que els havien d'inventariar i recollir (Bello, 1997: 391), un destí que devien córrer els manuscrits en els quals ens centrem en aquest treball.

Tampoc no va ajudar en el seu propòsit la manca d'organització prèvia del pla: tot el sistema legal al voltant dels béns patrimonials es decretava al mateix temps que es produïen les supressions religioses, de manera que no hi havia una reflexió prou profunda sobre les necessitats que caldria cobrir, ni uns pressupostos assumibles per afrontar les despeses derivades del tractament de les obres, ni uniformitat en l'elaboració dels inventaris, per manca de formació dels responsables i en part, per descoordinació de les administracions involucrades (García López, 2004: 70-77).

L'impediment principal, però, van ser els problemes de liquiditat: cal recordar que la mateixa desamortització es va fer efectiva per la necessitat d'obtenir recursos que permetessin sufragar els deutes, però, a més, la situació econòmica va empitjorar a causa del conflicte carlí, que va ser un factor que va desplaçar inevitablement la cultura del centre de preocupació del govern, més concentrat a vèncer la contesa bèl·lica (García López, 2004: 70). Moltes de les obres que s'havien pogut recuperar, s'havien deixat emmagatzemades en dipòsits en què no van rebre cap mena de tractament, i després del període de guerra havien acabat en mal estat de conservació (García López, 2004: 105).

Finalment, la qüestió decisiva sobre la creació del sistema de biblioteques públiques espanyol va tenir l'origen a la Universitat de Barcelona (precisament, el centre on va treballar més tard com a bibliotecari segon Marià Aguiló), quan el rector del centre educatiu va proposar que les universitats

acollissin els volums recaptats i esdevinguessin, alhora, biblioteques provincials i universitàries (García López, 2004: 56). Això no obstant, la disparitat entre províncies (algunes no disposaven d'institució educativa superior perquè havien estat suprimides per les reformes del govern liberal, per exemple) va generar tres resultats diferents: en les províncies que tenien universitat, generalment, es va poder reeixir en l'objectiu de bastir una biblioteca pública, malgrat els impediments econòmics i les disputes entre universitats i unes altres institucions culturals que també vetllaven pel patrimoni bibliogràfic, les acadèmies i les societats d'amics (García López, 2004: 131); en les províncies que tenien universitat però després es va suprimir, les universitats van tenir el seu paper en el tractament dels documents, però en la majoria de casos eren centres educatius amb menys recursos que els d'altres regions, i no van arribar a solucions destacables (García López, 2004: 132); la via majoritària a l'Estat, però, va ser la del fracàs, ja que moltes províncies no disposaven d'universitats que es poguessin fer càrrec dels fons requisats als convents i, per tant, no hi van poder obrir biblioteca. Va ser excepcional, doncs, que es creessin biblioteques públiques sense cap mena de vinculació amb les universitats o centres d'ensenyament de la província (García López, 2004: 132).

Anteriorment, hem comentat que un dels problemes en l'origen de la xarxa de biblioteques de l'Estat va ser la improvisació amb què tenien lloc les accions que es duïen a terme, i fruit de la creació de noves biblioteques que allotgessin els volums requisats dels establiments religiosos suprimits, va sorgir la necessitat de professionalitzar i formar adequadament el personal que s'encarregava de tractar els exemplars bibliogràfics. Amb aquests fins, es va obrir l'Escola de Diplomàtica el 1856, on s'ensenyava paleografia, llatí, les llengües romàniques de la península en les seves variants antigues, fonaments de classificació arxivística, història d'Espanya i arqueologia (García Ejarque, 1974: 5), tot i que molts dels membres del Cos Facultatiu d'Arxivers-Bibliotecaris, creat dos anys més tard que l'Escola, provenien de titulacions de Filosofia i Lletres (García Ejarque, 1974: 5). En definitiva, el segle XIX va veure néixer les primeres biblioteques públiques (encara que universitàries) i desenvolupar-se i oficialitzar-se tot un sector professional dedicat a la biblioteconomia, malgrat que amb certes febleses.

5.1.2 La desamortització a Catalunya

Si bé la Catalunya del segle XIX estava subjecta a la legislació espanyola, els processos de desamortització que hi van tenir lloc presenten diferències respecte dels que es van efectuar a les altres províncies de l'Estat, però també existeixen variacions entre les províncies catalanes. En aquest apartat, deixarem fora de les descripcions les comarques gironines, pel fet que hi aprofundirem en el proper punt, de manera que aquí ens centrarem en el conjunt del Principat i en els casos de les províncies de Barcelona, Lleida i Tarragona.

Si ens remuntem a les primeres desamortitzacions que es van produir a Catalunya, caldria esmentar, en primer lloc, la que va seguir l'expulsió dels jesuïtes, l'any 1767, les biblioteques dels quals, exemplars i generalment ben tractades, van ser inventariades amb tota mena de detall i dipositades, finalment, en les biblioteques episcopals i dels seminaris de cada província del Principat, segons la proximitat amb els col·legis jesuïtes d'origen (Antón Pelayo, 2018: 617).

Tot i que en alguns casos no es té més notícia del destí d'aquestes biblioteques, sí que se sap que, posteriorment, durant la Guerra d'Independència, es van saquejar i incendiar molts convents, cosa que va provocar la pèrdua i la destrucció dels béns literaris que posseïen els clergues regulars. Malgrat la voluntat de les autoritats franceses de reunir els llibres dels monestirs exclaustrats –se sap, per exemple, que a Barcelona es van voler elaborar inventaris de les biblioteques conventuals– molts dels exemplars es van acabar extraviant (Antón Pelayo, 2018: 623). En aquest cas, no es van seguir procediments tan rigorosos com en l'anterior desamortització, però no ens hauria d'estranyar, ja que les condicions eren ben diferents: el conflicte bèl·lic dificultava la gestió correcta del patrimoni, que és el mateix que passarà posteriorment. El retorn de Ferran VII, a més, va interrompre els processos oberts per reunir documents medievals d'alt valor de les quatre províncies catalanes a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que van ser retornats als seus antics posseïdors (Antón Pelayo, 2018: 629).

Amb el Trienni Liberal, quan alguns dels religiosos que havien estat restituïts pel règim absolutista del monarca preveïen una possible supressió altre cop, van vendre's les possessions per por de perdre-les per destruccions o robatoris, entre les quals hi havia obres artístiques i literàries (Antón Pelayo, 2018: 625). Aquest fet, sumat a la poca cura que van dedicar les comissions que, efectivament, s'havien d'encarregar dels inventaris dels béns requisats en la nova exclaustració, no permeten tenir un coneixement exacte de la composició de les biblioteques conventuals d'aquella època (Antón Pelayo, 2018: 627).

Un dels fets històrics que més van marcar el panorama polític català i el desenvolupament de les desamortitzacions eclesiàstiques van ser les guerres carlines, especialment la primera (1833-1839) i la segona (1846-1849), pel fet que van ocórrer simultàniament als primers intents de constituir la xarxa de biblioteques públiques de l'Estat enmig de les desamortitzacions del període de Mendizábal. En aquest sentit, cal recordar que Catalunya va ser una de les localitzacions de la Península on més es van concentrar els partidaris de Carles Maria Isidre de Borbó com a successor al tron: de fet, la seva zona d'actuació era sobretot a Girona, però a les comarques de Barcelona i Lleida també hi van tenir una presència prou notable (Fontana, 2003: 29).

Així doncs, les partides carlistes es van revoltar pel territori amb l'objectiu de defensar l'absolutisme contra les reformes liberals que es proposaven des dels governs progressistes d'afiliació isabelina. A aquesta problemàtica s'hi van unir també altres qüestions, com la sequera, l'epidèmia de còlera, el bandolerisme i les reivindicacions de les classes populars: la situació de pobresa era evident, i el conflicte armat no va fer res més que empitjorar-la. El fet que la majoria d'eclesiàstics es posicionessin al costat dels carlins, que per a ells representaven la continuïtat dels privilegis gaudits, va generar el rebuig de la població favorable als canvis polítics i socials. La repulsa cap a aquest posicionament va tenir el punt àlgid en els assalts violents i els assassinats que les milícies urbanes van perpetrar contra els convents, que es van anar escampant des de Reus fins a les comarques barcelonines (Fontana, 2003: 38).

En conseqüència, els atacs als monestirs van afectar-ne el patrimoni, tant pels incendis provocats pels isabelins, com per la venda indiscriminada de béns de tota mena per recaptar fons per sufragar la guerra, o per la mutilació de les biblioteques per part de col·leccionistes que, davant del desordre, s'enduïen els llibres, alguns d'ells, a l'estranger, i contribuïen a dispersar-los i a condemnar-los a l'oblit (Antón Pelayo, 2018: 635). De fet, i per tots aquests motius, la majoria de vegades no es té notícia d'on van anar a parar els béns culturals de les esglésies catalanes, especialment les situades al Pirineu (Moli, 2019: 45), però procurarem donar-ne el màxim de dades.

Si analitzem què va passar a cada província en aquest context que hem descrit, Barcelona va ser la més afortunada, ja que s'hi va recuperar la quantitat més elevada d'exemplars. Cal tenir en compte que el govern liberal va restaurar l'Acadèmia de Bones Lletres el 1835, i va posar en marxa els Estudis Generals, de manera que el 1842 es pogué recuperar la Universitat de Barcelona, que havia estat substituïda per la de Cervera amb el Decret de Nova Planta (Fontana, 2003: 45). La importància d'aquestes institucions ve del seu paper en la creació de la biblioteca barcelonina, ja

que els llibres provinents dels diversos convents de la província van ser aplegats per formar-ne una col·lecció a l'edifici de Sant Joan de Jerusalem, que allotjava l'Acadèmia de Bones Lletres, la Societat Econòmica i la universitat (García López, 2004: 114). Malgrat les disputes entre les tres entitats, que convivien sota el mateix sostre; les penalitats econòmiques, que endarrerien l'acompliment de les tasques; i els canvis administratius de la mateixa biblioteca universitària –que del 1840 al 1846 va ser de titularitat municipal i rebia fons de l'Ajuntament, i el 1847 va recuperar l'estatus de provincial–; anaven processant els volums recollits i fins i tot venien els duplicats per comprar obres que resultessin més interessants al públic (Martín Gómez et al., 2014: 212). Cap al 1849, així doncs, la província de Barcelona estava dotada de dues biblioteques públiques a la capital (la provincial i universitària i la del Seminari Conciliar) i d'una d'episcopal, a la Catedral de Vic.

Pel que fa a Tarragona, la destrucció de les cases religioses va limitar molt les possibilitats de recuperació de les col·leccions bibliogràfiques nacionalitzades (Antón Pelayo, 2018: 639). El 1844, els escassos volums recollits, sobretot de temàtica eclesiàstica, eren dipositats a l'Acadèmia de Belles Arts (Martín Gómez et al., 2014: 166-167). No se sabia amb certesa quin ús podrien tenir per als possibles usuaris, ja que molts dels llibres havien quedat mutilats i no es disposava dels recursos necessaris per restaurar-los i assegurar-ne la conservació. El 1846 es van incorporar als volums recaptats alguns exemplars dels convents de Montblanc, Valls i Santes Creus, però no va ser fins l'any següent que es va formar definitivament la biblioteca provincial, a l'edifici de l'Institut de Secundària. En l'origen de la col·lecció hi figuraven llibres de Poblet, Scala Dei, Sant Francesc, Escornalbou, Sant Domènec i Descalços de Tarragona, Mínims i Descalços de Valls, Recol·lectes d'Alcover i la donació generosa d'un canonge (Martín Gómez et al., 2014: 170-171).

Per acabar, a Lleida, la comissió creada el 1837 per elaborar els inventaris de les biblioteques dels antics convents va poder tractar els llibres confiscats al bisbe Julián Alonso, del bàndol carlí, i després els dels convents de Tàrrrega, Cervera (també de part dels fons de la universitat, que es va repartir amb Barcelona), Balaguer i Bellpuig de les Avellanes (García López, 2004: 103). Davant dels obstacles causats per la contesa bèl·lica, es va haver d'endarrerir la reunificació dels llibres de la província, ja que primer calia aconseguir la infraestructura i els recursos humans i econòmics per tirar endavant el projecte de creació de la biblioteca (García López, 2004: 143). Amb els diners de la Diputació Provincial i el treball voluntari de la comissió nomenada, la biblioteca va quedar oberta al públic el 1844, i s'ubicava a l'edifici de l'Institut de Secundària (Martín Gómez et al., 2014: 157).

5.1.3 Efectes de la desamortització en terres gironines

Dediquem tot un apartat a la província del nord-est del Principat per ser l'origen dels manuscrits que va adquirir Marià Aguiló el 1857, i per tant, volem aprofundir en les causes de la pèrdua dels còdexs i què va afavorir-ne la troballa.

En el cas de Girona, cal que ens remuntem ben bé al principi del segle XIX. Les tropes napoleòniques que van ocupar les terres gironines es van fixar sobretot en les finques de les personalitats més decisives en la defensa del territori per desamortitzar-les i obtenir-ne els beneficis econòmics que els permetessin sufragar les despeses generades per l'exèrcit. Majoritàriament, aquests terratinents eren nobles –ja fossin estrangers o locals– i eclesiàstics (Alberch, 1977: 225), i els darrers posseïen biblioteques notables. El 1812, encara en plena guerra, el prefecte francès de la capital tenia l'objectiu de generar una biblioteca pública, precisament amb els llibres requisats dels establiments dels religiosos, tot i que no va reeixir en el seu propòsit (Antón Pelayo, 2018: 622). La qüestió principal, però, és que quan va acabar la guerra i els frares van poder tornar a les seves propietats, van constatar la desaparició de bona part dels documents que tenien abans de l'ocupació napoleònica (Alberch, 1977: 230). A la Col·legiata de Sant Feliu, sobretot, va ser en aquest període quan es van produir més pèrdues documentades (Puig i Oliver, 2019: 570).

Amb la desamortització posterior de Mendizábal, va regnar el descontrol sobre els fons bibliogràfics dels convents i monestirs. Tot i que a Girona no hi va haver la violència que va caracteritzar el tracte contra els eclesiàstics de Tarragona i Barcelona, sí que es van produir moltes pèrdues per diverses raons: els saquejos constants de les biblioteques, documentats a Marquès Casanovas (1985: 44) i Batlle (1980: 106), i la dispersió de volums a mans dels mateixos frares, que pretenien salvar-los de la destrucció i se'ls van endur a localitzacions que consideraven més segures, però que els van fer irrecuperables (Mirambell, 1985: 36). Sembla que el tràfic d'obres artístiques i literàries de gran valor va ser força habitual en aquesta època, i que la venda dels objectes es destinava sobretot a França (Miquel Rosell, 1948: XIX), cosa que concordaria especialment bé amb la pèrdua dels còdexs que ens ocupen en aquest treball, per tal com, abans de comprar-los Aguiló, havien estat en mans d'un fabricant francès que tenia vincles amb Girona (Barraquer, 1916: 540).

Això no obstant, hi havia casos en què la venda de les finques confiscades per l'Estat no deixava en tan mala posició els clergues que hi vivien abans: encara que pocs, alguns dels nous propietaris havien adquirit els edificis amb la intenció d'evitar que fossin destruïts, i fins i tot feien

«compres falses» en el sentit que no en gaudien ells, sinó que les cedien als exclaustrats (Marquès i Casanovas, 1985: 44).

Sigui com sigui, malgrat les bones intencions dels religiosos que ocultaven les obres de les biblioteques, i amb les vicissituds de les guerres carlines, que van tenir una gran incidència a les comarques de Girona, els treballs de recuperació del patrimoni que es decretaven des de Madrid no podien dur-se a terme i s'endarrerien (García López, 2004: 141). La desprotecció dels tresors artístics i literaris en aquell context era evident, i alguns batlles al capdavant de les comissions de monuments i biblioteques, com l'alcalde de Figueres, es queixaven del poc interès que hi havia per posar a recer els béns dels arxius més desatesos per l'Estat, com els de les esglésies de Vilabertran i Lladó, el de Castelló d'Empúries i el de Peralada, susceptibles de patir sostraccions de tota mena (Batlle, 1980: 102).

El resultat de tot plegat és que els convents de Girona van quedar pràcticament buits (Antón Pelayo, 2018: 638), però els llibres que s'havien conservat van passar al Seminari Diocesà i al Govern Civil el 1840 (Antón Pelayo, 2018: 645), excepte alguns dels còdexs de la famosa biblioteca de Santa Maria de Ripoll, que es van recuperar després de múltiples robatoris i vandalisme, que es van traslladar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Mirambell, 1985: 37). No va ser fins al 1847 que la comissió competent es va encarregar de tractar els documents emmagatzemats al Seminari Diocesà per formar la biblioteca provincial, a l'Institut de Secundària de la capital, amb molts menys volums dels que existien al segle XVIII, i en un estat força lamentable o d'incompletesa (Mirambell, 1985: 39).

Els llibres que componien la biblioteca provincial provenien dels convents de Girona, Figueres, Olot, Sant Feliu de Guíxols, Amer, Blanes i Besalú (Antón Pelayo, 2018: 640). Més endavant, a partir del 1856, va incorporar llibres del l'hospital civil de Girona, i el 1857, els originaris del convent de franciscans de la Bisbal, però el tractament dels llibres era lent perquè no disposaven de recursos econòmics per pagar els bibliotecaris, malgrat alguns ajuts de la Diputació. El més destacable de tot, a part, és que fins al 1858 només va ser una biblioteca per a ús i gaudi dels membres de l'institut, i no pas oberta al públic (Mirambell, 1985: 39).

Fins ara, però, només hem parlat de les desamortitzacions que van afectar els monestirs, però no hem fet esment de com van afectar tots aquests processos la Catedral i la Col·legiata. Sembla ser que, arran del Concordat del 1851 entre la reina i la Santa Seu, Sant Feliu no va conservar-se com a col·legiata i que la biblioteca va romandre tancada i inutilitzada, amb el perjudici que això suposava

per a les obres custodiades, condemnades a la ignorància i la desmemòria (Altés, 1978: 39). No tenim més notícies d'aquesta llibreria fins a final del segle XIX, molts anys després de la troballa aguiloniana (Altés, 1978: 40), i no podem certificar amb exactitud què va passar amb els llibres de la Col·legiata entre el 1851 i el 1857. El fet que ningú se n'ocupés, però, podia haver facilitat que es produïssin sostraccions sense cridar l'atenció, malgrat que l'oblit en què es trobaven potser també hauria pogut ser causa del contrari: ningú sabia els tresors que s'hi guardaven i, per tant, no s'haurien interessat per robar-los (Puig i Oliver, 2019: 548).

Pel que fa a la Catedral, tampoc no tenim la certesa que la desamortització l'afectés durant el període anterior a la descoberta d'Aguiló. El que sí que és cert, és que les confiscacions de llibres més tardanes que es van produir a Girona, això no obstant, van tenir lloc el 1869, quan el govern va decretar que els arxius i biblioteques que encara quedaven a les catedrals, col·legiades, monestirs i ordes militars havien de passar a mans de l'Estat (Mirambell, 1959: 21) i, per tant, molts anys més tard de la recuperació dels còdexs que ens ocupen. El trasllat de dues Bibles molt preuades de la Catedral a Madrid, però, va generar tota mena de protestes, no només de la institució eclesiàstica, sinó també de l'administració local, que va aconseguir que el 1875 retornessin a la terra d'origen (Mirambell, 1959: 23). El centralisme administratiu que va afavorir el trasllat a la capital espanyola del patrimoni gironí sense respectar el principi de provinença, de fet, era una característica del govern moderat (García López, 2006: 126).

No podem assegurar, per tant, ni el moment ni la manera en què la col·lecció que va recuperar Marià Aguiló es va perdre del temple o temples que la custodiaven, però sí que ens plantegem algunes preguntes: podria ser que els clergues que vivien a la Catedral i a la Col·legiata, temerosos que a les seves institucions se'ls infligissin les mateixes destrosses que als convents, haguessin procurat aconseguir fons per mantenir-se venent d'amagat alguns dels seus tresors bibliogràfics, com tenim constància que havia succeït en alguns monestirs (Bello, 1997: 391)? O podria ser que els haguessin intentat ocultar en altres localitzacions amb l'ajut de civils que més endavant se n'havien després?

5.2 Context de conservació dels manuscrits

Com ja s'ha explicat, els orígens de la biblioteca de la Universitat de Barcelona els trobem en la supressió dels convents barcelonins a causa de la desamortització de Mendizábal, però ja abans dels decrets d'alienació del patrimoni eclesiàstic, el consistori havia format comissions per salvar els documents en risc dels convents que s'havien cremat arran d'una bullanga (Ruiz Fargas, 2019: 230), cosa que demostra que existia una consciència i un interès pel patrimoni cultural i bibliogràfic de la ciutat previ a la legislació estatal.

Un cop suprimides les cases dels religiosos, es van recollir els llibres de les biblioteques conventuals de Santa Caterina, Sant Josep, Sant Francesc d'Assís, Sant Agustí, Caputxins de Sarrià, Calçats de Nostra Senyora del Carme, Sant Felip Neri, Sant Francesc de Paula i Camils (Miquel Rosell, 1958: XVII) i es van traslladar al monestir de Sant Joan de Jerusalem, després d'haver passat un període als Caputxins de Santa Madrona per petició de l'Ajuntament a la reina Maria Cristina (Ruiz Fargas, 2019: 231). A aquests exemplars, s'hi van afegir les biblioteques dels Cartoixans de Montalegre, els benedictins de Sant Benet de Bages, els jesuïtes i caputxins de Manresa i, uns anys més tard, els volums procedents del monestir de Sant Cugat del Vallès (Ruiz Fargas, 2019: 231) i els de la Universitat de Cervera, que es van repartir, tal com s'ha esmentat en l'apartat anterior, entre Barcelona i Lleida (Ruiz Fargas, 2019: 234).

Les dificultats principals amb què va topar aquesta biblioteca en el moment de fundació i els primers anys de funcionament van ser la falta de pressupost, cosa que obligava al treball de voluntaris a l'inici, als retards en la remuneració dels treballadors després, a una plantilla excessivament reduïda tenint en compte les dimensions de l'empresa que es proposaven, a no poder tenir ben climatitzades les sales de lectura, i a no poder-se traslladar d'ubicació, un cop es va inaugurar la universitat a Gran Via, en condicions òptimes; les tensions amb les institucions que compartien l'edifici de Sant Joan (Acadèmia de Bones Lletres i Societat Econòmica d'Amics del País); els canvis de titularitat de la mateixa biblioteca (del 1837 al 1992 va ser provincial i universitària, amb un parèntesi entremig –del 1840 al 1846– en què va passar a ser municipal), cosa que implicava que les aportacions econòmiques canviaven de responsable; uns exemplars en estat deplorable, a causa d'haver passat massa temps emmagatzemats sense cap tipus de tractament i exposats a les agressions d'insectes (Ruiz Fargas, 2019: 237); i la poca modernitat de les obres recollides des del punt de vista dels lectors més joves, que feia que una biblioteca que havia de ser

oberta a tota la població de la província tingués poc interès per als que no eren erudits (Antón Pelayo, 2018: 613).

Malgrat aquests impediments, els bibliotecaris de l'entitat, entre els quals, i molt especialment, Marià Aguiló, van posar en marxa una sèrie d'actuacions que els permetessin apropar la biblioteca a la contemporaneïtat que exigia i augmentar el fons: d'aquesta manera, van comprar llibres més actuals a particulars que en tenien, van canviar els duplicats dels volums recollits per obres més modernes, van aconseguir els donatius d'algunes societats científiques i literàries i també els va ser de gran ajuda la legislació, quan el 1844 es va decretar l'obligatorietat que les imprentes els fessin arribar un exemplar de cada obra que s'imprimís a la ciutat (Ruiz Fargas, 2019: 239).

En l'actualitat, i tal com es descriu a la seva pàgina web, el CRAI de Fons Antic gestiona un fons de 2.180 manuscrits, de les procedències descrites abans (convents barcelonins, Universitat de Cervera) i de la compra dels còdexs que va trobar Marià Aguiló (de la desamortització gironina), que daten del segle X al XIX, s'expressen en llengües diferents (català, castellà, llatí, àrab, persa, copte, otomà, armeni, xinès, tagàlog, cebuà, etc.) i tracten de matèries ben diverses: religiosa (com era esperable tenint en compte la procedència majoritària), filosòfica, històrica, literària, geogràfica, culinària, lingüística, jurídica i, fins i tot, bibliogràfica, ja que entre els volums s'hi poden trobar alguns catàlegs de les biblioteques conventuals.

Dins dels manuscrits de temàtica religiosa, s'hi poden trobar exemplars de caràcter bíblic, litúrgic i patristic. De bíblies n'hi ha tres, i la majoria de textos que hi guarden relació en són glosses o comentaris. Pel que fa als còdexs litúrgics, n'hi ha que també contenen textos hagiogràfics, musicals (hímnogrames) i amb components artístics (Miquel Rosell, 1948: 257-258). Quant als patristics, la majoria provenen de les biblioteques conventuals barcelonines, i especialment hi destaca la col·lecció dels Carmelites Descalços, amb una donació del canonge i bibliòfil lleidatà Josep Jeroni Besora (Miquel Rosell, 1944: 31). Entre els volums patristics s'hi poden trobar exemplars que podrien haver estat produïts al cèlebre *scriptorium* de Ripoll, i alguns destaquen per la qualitat de les encuadernacions (Miquel Rosell, 1944: 32).

Aquests manuscrits, a més, conviuen en el mateix espai amb altres col·leccions: la d'incunables (sobretot catalans, espanyols, francesos i italians), de valor notable, per les seves temàtiques (religiosa, científica, històrica, filològica i jurídica) i procedències (conventual i d'antics posseïdors humanistes i de professions liberals); la d'impresos del segle XVI al XIX (de tallers espanyols, italians, francesos, flamencs, alemanys, helvètics, entre d'altres.), de procedència majoritàriament

conventual, de temàtica religiosa, científica, històrica, jurídica, filològica i literària (amb alguns clàssics destacables) i amb algunes publicacions periòdiques d'interès; la de gravats d'àmbit espanyol i europeu; i la de pergamins catalans, que inclouen alguns títols de batxiller d'universitats de fora de Catalunya, com València, Osca i Saragossa, entre d'altres.

Dins de totes aquestes col·leccions, la dels manuscrits recuperats per Aguiló hi té un lloc destacat pel fet que reuneix alguns dels còdexs més antics del fons de la Biblioteca de Fons Antic de la Universitat de Barcelona, ja que són d'entre els segles X i XV. A més del valor per l'antiguitat d'aquests documents, i tenint en compte la seva provinença eclesiàstica, esdevenen una radiografia de les biblioteques religioses de l'Edat Mitjana i permeten veure els títols que solien omplir els prestatges de les catedrals i basíliques catalanes. Malgrat que els exemplars presenten danys (com detallarem al capítol 7), alguns contenen ornamentacions destacables, com caplletres ornades, miniatures acolorides, daurats, calderons i filigranes de colors. No podem obviar, tampoc, que van ser descoberts en circumstàncies especials, i que si no hagués estat per una gran casualitat, la troballa d'Aguiló podria no haver-se produït, de manera que tota aquesta col·lecció ha arribat als nostres dies per una barreja de sort inesperada i del bon criteri del poeta i bibliòfil mallorquí, que era al lloc i al moment adequats i va saber actuar amb la rapidesa que requeria³ la qüestió.

A tall de conclusió, la col·lecció de còdexs recuperats per Marià Aguiló va ser localitzada en un context en què es començaven a fer els primers passos per professionalitzar la disciplina de la biblioteconomia i la documentació, a partir del Cos d'Arxivers i Bibliotecaris de l'Estat. La formació d'aquest cos professional va ser el resultat de les polítiques de desamortització dels béns eclesiàstics, especialment les que es van iniciar el 1836, i que van convertir en públics molts dels tresors bibliogràfics que es guardaven als monestirs. Tot i la consciència creixent del valor patrimonial dels llibres requisats de les cases de religiosos, els diversos processos de desamortització no van ser plàcids i van afavorir la destrucció i la dispersió de moltes de les biblioteques, tal com va passar amb els còdexs que ens ocupen, de procedència misteriosa. Dins del seu context de conservació actual, es tracta d'un conjunt de manuscrits singulars, que destaca, sobretot, per l'antiguitat, i que completa el fons antic de la Universitat de Barcelona, aixopluc d'altres col·leccions especials recollides a partir de la desamortització dels convents de la capital i, en la darrera dècada i en menor mesura, de donacions d'alguns estudiosos vinculats al centre acadèmic.

3 Explicarem amb més detall com va tenir lloc la descoberta al capítol 7 d'aquest treball.

6 Marià Aguiló, bibliotecari segon de la Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona

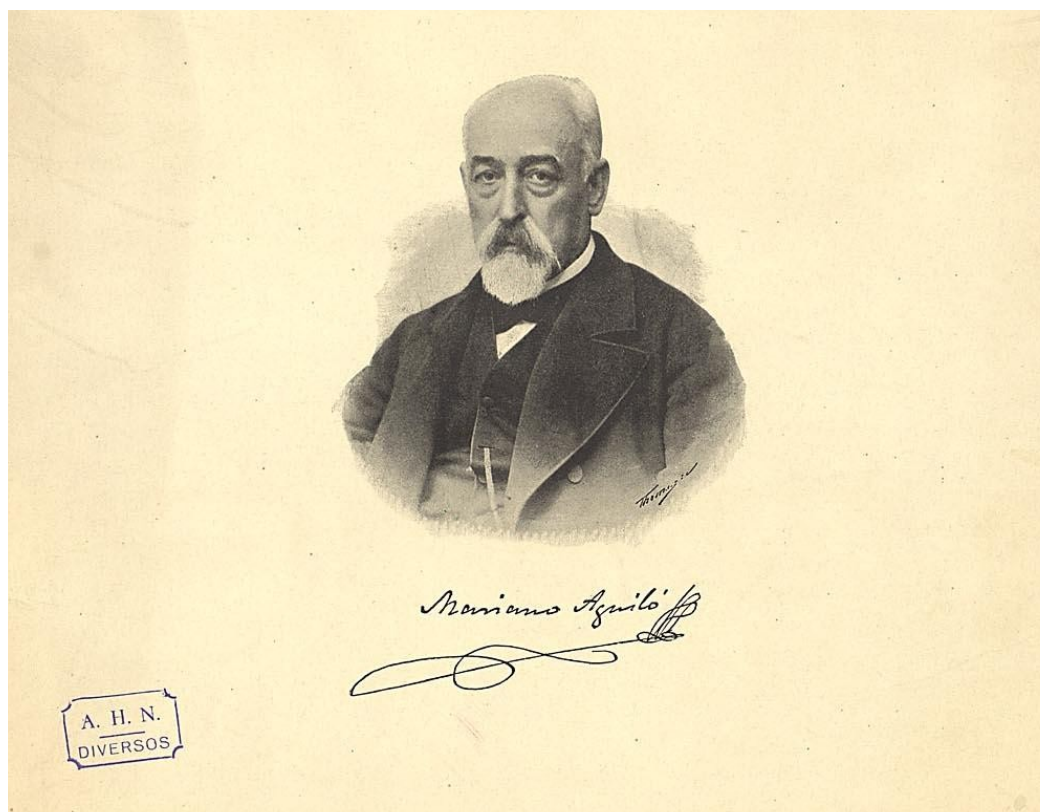

Figura 1: Fragment d'una fotografia impresa amb l'autògraf de Marià Aguiló. ES.28079.AHN//DIVERSOS-COLECCIONES,13, N. 1026 (Archivo Histórico Nacional).

6.1 Pinzellada biogràfica

Marià Aguiló i Fuster va néixer a Palma el 16 de maig de 1825. Era el fill gran d'una família xueta nombrosa i de notable importància, el poder adquisitiu de la qual havia anat minvant. Les dificultats econòmiques, però, no el van privar de ser criat per una dida, Antònia Canyelles, que li va transmetre l'amor per les cançons populars. Va ser un dels primers xuetes a matricular-se a l'Institut Balear, però sempre es va queixar i ressentir de no haver rebut una educació prou sòlida, cosa que s'esforçava a remeiar per als seus germans més petits (Tomàs, 2013: 42). Malgrat que havia estat un estudiant discret, l'any 1844 es va traslladar a viure a Barcelona per cursar-hi Dret, carrera que no va continuar (Tomàs, 1984: 22).

La capital del Principat va esdevenir una terra de llibertats, a diferència de la Mallorca d'origen, ja que l'estigma contra els xuetes era causa d'aïllament i poques possibilitats de prosperar dins la societat mallorquina (Mas i Vives, 1979: 389). Així doncs, les dificultats que havia pogut experimentar a Palma van desaparèixer a Catalunya, motiu pel qual sempre va procurar ser discret i evitar les polèmiques, ja que no tenia interès a posicionar-se al costat d'altres xuetes més combatius quan la terra d'acollida on tenia pensat establir-se l'havia rebut amb els braços oberts i li permetia oblidar l'ostracisme illenc (Aguiló, [1854]).

La seva màxima producció literària data dels anys quaranta, dècada en què va escriure els seus poemes sobre temàtica amorosa, lingüística i fúnebre, que temps més endavant es va dedicar a revisar i corregir, cosa que en va paralitzar la publicació. De fet, aquesta inseguretats i l'afany de perfeccionisme –que ell mateix admetia públicament en altres esferes de la seva producció escrita, per exemple, en l'«Advertència preliminar» del *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*, quan deia que el seu treball havia estat «improvisado, incorrecto y no releído» (Aguiló; Tomàs, 1988: 45) –, així com el caràcter pessimista (accentuat per la mort de la mare i del seu íntim amic Pau Piferrer, el 1844 i el 1848, respectivament), són trets que en van marcar tota la trajectòria professional (Tomàs, 1984: 36).

La primera feina a Barcelona, aconseguida gràcies a Joaquim Rubió i Ors, va ser en petites col·laboracions a la biblioteca de l'antic convent de Sant Joan de Jerusalem, i a partir del curs següent ja va entrar a l'equip de la Provincial, encara sense sou. Les primeres mesades que va obtenir van ser compartides amb el seu amic Pau Piferrer, que va substituir a partir del 1845.

Va ser en aquesta època, junt amb Piferrer, que va començar una de les seves grans passions: la recol·lecció de cançons populars dels territoris de parla catalana, afició que es va estendre durant dècades (Massot i Muntaner, 2002: 15), i que més endavant es va fer paral·lela a la recerca de llibres i de mots, amb l'ajuda de diversos dels seus amics i companys, que tant des de Catalunya i Mallorca com Madrid, on va fer algunes estades i coneixences que el van ajudar a millorar la categoria professional (Cayetano Rossell, Agustín Durán, Laureà Figuerola...), l'impulsaven a concloure els projectes de publicar els materials recollits, que tampoc no es decidia a editar.

Si va acabar publicant les seves troballes en els tres camps de recerca que l'ocupaven va ser més per pressions externes (dels amics, dels superiors, dels editors, etc.), que no pas perquè estigués prou convençut d'haver aconseguit el resultat que volia (Aguiló, 20 de novembre de 1857). Va mostrar molta més fermesa, en canvi, en l'àmbit dels Jocs Florals, festa que va lluitar per recuperar

des de la seva estada com a bibliotecari primer a València (1858-1861), i que va voler modificar segons el seu criteri, no sense polèmiques ben sorolloses, sobretot pel favoritisme que semblava mostrar pels poetes mallorquins que competien en el certamen i pels canvis que va introduir en el reglament, que li van valer una enemistat pública amb Antoni de Bofarull. L'afany per recuperar la llengua i la literatura catalanes el va situar com a referent dels més joves en la revitalització cultural dels Països Catalans, però la progressiva politització del moviment als anys 70 i 80 va fer que s'apartés cada cop més dels Jocs en què tant s'havia implicat (Tomàs, 1984: 54).

A part dels projectes de publicació del cançoner que no donava mai per finalitzat, del catàleg d'obres impreses catalanes (del qual en va presentar i guanyar una primera versió inacabada al concurs d'obres bibliogràfiques de la Biblioteca Nacional d'Espanya del 1860) i de l'inventari lèxic que va anar recopilant des de principi dels setanta, aquella mateixa època va endegar l'edició d'una Biblioteca Catalana amb diversos amics, que, com altres dels seus propòsits, no va reeixir completament per mancances econòmiques, lentitud en l'arranjament i l'elaboració dels textos i inconstància. Malgrat tot, els nombrosos viatges que va fer per realitzar tant les edicions com les tasques pròpies de bibliotecari van portar-lo a travar amistats profundes amb personalitats com Jaume Collell i Jacint Verdaguer, que també li van proporcionar ajuda en la recol·lecció de material (Massot i Muntaner, 2002: 195).

Pel que fa a l'àmbit personal, va anar traslladant bona part de la família a Barcelona i va casar-se amb una cosina seva, Francisca Miró, el 1873. L'únic fill del matrimoni, Àngel, va heretar l'interès per la biblioteconomia del seu pare, i de fet va ser ell qui va acabar d'endreçar els papers de Marià Aguiló per publicar-los de manera pòstuma (Tomàs, 1984: 84), a més d'encarregar-se de la venda del seu llegat a la Biblioteca de Catalunya.

Al final de la seva vida, el nostre protagonista encara arrossegava els mateixos problemes que li havien impedit acabar les empreses que començava: un caràcter difícil, un perfeccionisme paralitzant i l'incompliment dels objectius a què s'havia compromès amb les persones que apostaven per ell (el director del *Diario de Barcelona*, Joan Mañé, que havia intermediat per aconseguir-li una subvenció, per exemple, va haver de prendre mesures dràstiques perquè finalitzés el romancer català i el 1893 va publicar un article en què exposava la seva poca ètica professional). Aguiló va morir el 6 de juny de 1897 amb la recança de no haver sabut donar forma definitiva als seus projectes, però havent posat la primera pedra en el coneixement de la tradició literària catalana i l'estudi de la gramàtica i el lèxic de la nostra llengua (Tomàs, 1984: 85).

6.2 Funcions i estil de treball com a bibliotecari segon

Segons la seva fitxa com a personal treballador, Aguiló va prestar servei a la Biblioteca Provincial i Universitària durant un total de 48 anys i 10 mesos, en diverses categories i amb alguns intervals en què es va ocupar d'investigar altres centres patrimonials mitjançant permisos o va obtenir un càrrec en una altra localització, en aquest cas, com a bibliotecari primer de la Biblioteca de València (ES-CAT-UB-02-5705-1). Així doncs, des del 1844, quan va començar a treballar-hi com a auxiliar sense sou, fins a l'estiu del 1856, quan va ocupar la posició de bibliotecari segon (càrrec en el qual va descobrir els còdexs que ens ocupen), havia estat el substitut de Pau Piferrer, catalogador primer, ajudant primer i bibliotecari supernumerari.

Malgrat que el juliol del 1856 li van haver d'obrir un expedient disciplinari i el van suspendre de sou durant dos mesos per no haver-se reincorporat a la feina en el termini previst, el 20 d'agost, va ser ascendit a bibliotecari segon de la Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona, una posició que el va complaure perquè d'aquesta manera no quedava per sobre del seu cap durant aquells anys, Joaquim Roca i Cornet (l'hauria incomodat per la tensió que en resultaria), i, a més, tampoc no li era necessari acreditar l'aptitud per la plaça com sí que li hauria passat si hagués optat a una vacant de categoria superior (Aguiló, 19 d'agost de 1856). El nomenament el va enxampar a Madrid, on va aprofitar per comprar exemplars per a la biblioteca un cop li va ser restablert el sou, ja que una de les represàlies per la seva absència de Barcelona era que Roca no li podia enviar més diners per a adquisicions (Roca, 18 de juliol de 1856).

Durant el temps que va mantenir-se en aquest càrrec, i un cop ja va haver tornat a la ciutat comtal, va estar treballant principalment en tasques d'atenció als usuaris i de catalogació, en el seu cas, dels còdexs catalans de Santa Maria de Ripoll i de Sant Cugat del Vallès, a més dels registres de l'antic regne de Mallorca (Aguiló, 2 de novembre de 1856). La laboriositat d'aquestes feines li impedia poder-se dedicar tant com volia als projectes que més l'interessaven, com la Biblioteca Catalana (Aguiló, 28 de novembre de 1856), i també es va sentir obligat a ajudar Roca i Cornet en qüestions administratives, ja que el seu superior havia desatès els comptes de la institució i se li exigia que justificués les despeses (Aguiló, 14 de març de 1857). De fet, la relació que Aguiló tenia amb el seu cap era complexa: considerava que Roca li tenia enveja perquè no gaudia del mateix tracte favorable de les altes instàncies (no disposava del seu talent ni de la seva empenta), però alhora li delegava feines importants que no era capaç de fer (Aguiló, 20 de juny de 1857).

Així doncs, fins que no va prendre possessió de la plaça a València, l'abril del 1858, va dedicar-se, sobretot, a catalogar els fons recuperats dels convents desamortitzats, a adquirir exemplars nous que poguessin atreure el públic (mitjançant la venda de documents duplicats i triplicats), i idear les noves estances de la mateixa biblioteca: repensar i redistribuir els espais, instal·lar-hi els mobles adequats a les necessitats del fons, els treballadors i els usuaris, i també revolucionar en certa manera el centre per fer-ne una biblioteca diferent de les altres, cosa que en el seu cas va anar acompanyada dels seus interessos particulars, la llengua i la literatura catalanes, motiu pel qual va proposar d'habilitar una secció d'obres catalanes (Tomàs, 2016: 81). El seu cap directe, Joaquim Roca i Cornet, n'apreciava, precisament, la destresa en la catalogació i la iniciativa per projectar i portar a la realitat la sala d'«escrits llemosins» (Tomàs, 2016: 80).

A més d'estar immers en aquest procés d'adquisicions extraordinàries i de les feines habituals del lloc de treball, aquesta breu etapa va estar marcada pels canvis legislatius que van desembocar en la creació del Cos d'Arxivers i Bibliotecaris de l'Estat. Aquest punt concret és especialment rellevant, ja que ens hauríem de posar en context per entendre com va tenir lloc la recuperació dels manuscrits i el tractament que en va fer Aguiló quan els analitzava i descrivia: ens trobem davant d'un home de 33 anys que, a més de les mancances educatives de què hem vist que s'averkonyia, tampoc no tenia una formació específica en paleografia o codicologia –l'Escuela de Diplomática, de fet, tal com l'informa Cayetano Rossell en una carta, s'havia creat feia ben poc (Rossell, 18 d'octubre de 1856)–, ja que tot el que havia après Aguiló sobre l'estudi dels còdexs havia estat a partir de treballar-hi; la mateixa professió de bibliotecari tot just començava a constituir-se en un cos regulat, que evidentment no seguia els estàndards actuals –era força habitual, per exemple, l'intercanvi de volums entre centres patrimonials, malgrat que fossin valuosos i que tinguessin risc de perdre's, tal com demostra la correspondència del nostre protagonista que podia enviar llibres de la Biblioteca de Barcelona a Josep Maria Quadrado, arxiver de Palma, sense dubtar-ho (Aguiló, 8 de setembre de 1849), o endur-se algun duplicat ell mateix a València un cop ja hi tenia plaça (Aguiló, 22 de novembre de 1860)–, i les condicions de la primera biblioteca universitària barcelonina no eren gaire favorables, tal com s'ha exposat al capítol 5. La incertesa que acompanyava la creació del Cos, així doncs, va ser el detonant per acceptar el nomenament com a bibliotecari primer a València el març del 1858, malgrat la recança de deixar en suspensió la feina que havia iniciat catalogant els manuscrits que ens ocupen en aquest estudi (Tomàs, 2016: 101), l'episodi de descoberta dels quals desenvoluparem en el proper apartat.

Per acabar aquest capítol, podem concloure que Marià Aguiló era una figura contradictòria: al mateix temps que l'impulsava una poderosa ambició per portar a terme els grans projectes culturals que hem apuntat, també l'assaltaven els dubtes i la inseguretat; era incapaç de mantenir una disciplina constant i d'acotar l'objecte de recerca, ja que el fet de voler abraçar tot un camp de coneixement sencer (per exemple, les cançons populars catalanes al llarg de la història) li impedia donar-hi un final o, fins i tot, gaudir-ne. A diferència d'altres contemporanis seus, que van ser capaços de publicar romancers i obres de la mateixa matèria sense tants escarafalls, com Manuel Milà i Fontanals, Aguiló quedava atrapat per l'abundància de peces que recollia, es podria dir que obsessivament, i mai no veia el final al procés de recol·lecta, de manera que les grans quantitats de cançons, manuscrits, volums o termes (segons el que investigava en cada moment) esdevenien, si no impossibles, molt difícils de treballar i editar, ja que l'objecte de recerca no parava de créixer.

Donava una gran importància a la col·laboració i es deixava ajudar per amics i coneguts en la recerca de fons escrites, però també era individualista, cosa que no només es pot comprovar en les llargues absències del lloc de treball, sense cenyir-se a les normes comunes, o en la manca de resposta a les cartes de les amistats, que se'n queixaven tot sovint (Rossell, 5 d'octubre de 1858), sinó també en les seves dues facetes com a bibliòfil: alhora que adquiria impresos i manuscrits pensant enriquir el fons de les biblioteques on treballava, també tenia l'avidesa de construir una biblioteca pròpia i omplir les seves prestatgeries de tresors bibliogràfics (Tomàs, 2016: 99). La culminació d'aquest afany per recol·lectar obres antigues de gran valor es pot comprovar, entre altres accions que va dur a terme, en l'esforç que va abocar temps més tard d'haver estat el bibliotecari segon de Barcelona, ja als anys 70, per adquirir la biblioteca de Josep de Vega i Sentmenat, que incloïa alguns dels manuscrits de composicions trobadoresques més importants de la nostra tradició. Aquesta compra, que en principi havia de ser sufragada per l'Estat, va assumir-la ell mateix, i després d'haver-la efectuat per assegurar-se que no acabaria en unes altres mans, no va rebre els fons institucionals per reubicar-la dins de les col·leccions de la biblioteca universitària, cosa que el va dur a mantenir-la en la seva biblioteca particular (Gudayol, 2019: 10). El *modus operandi* d'Aguiló en aquest cas, tal com veurem en el proper apartat, és molt semblant al que va succeir quan va adquirir els còdexs gironins de la nostra investigació, tot i que aquestes dues situacions van tenir finals diferents pel que fa al suport de l'administració i a la localització posterior dels manuscrits comprats.

7 Estudi i anàlisi dels manuscrits

Per tal de poder complir els objectius del treball i dissenyar una exposició que doni visibilitat al grup de manuscrits, és necessari tenir un coneixement profund de la col·lecció, de manera que hem distribuït aquest capítol en tres apartats diferents: el primer fa un repàs del que la bibliografia i els documents interns dels implicats en la troballa han dit sobre els còdexs, especialment respecte al seu descobriment, la seva procedència i als exemplars que la componen; el segon és l'anàlisi pròpiament dita de les característiques dels manuscrits; i en el tercer intentarem trobar resposta a la incògnita sobre l'origen de la col·lecció, tot comparant els inventaris dels temples que els podrien haver posseït.

7.1 La troballa: el que en diuen les fonts

Marià Aguiló va descobrir l'existència del grup de manuscrits a final de novembre de l'any 1857, de manera absolutament fortuïta. Si considerem que les seves paraules són certes, quan ja feia molts anys que s'havia produït la troballa, el 1891, la va relatar amb detall al seu amic Gaietà Barraquer, que en va reproduir la relació al tercer volum de *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX* (1916: 540). El que li havia explicat Aguiló era que a la taula veïna de la cafeteria on havia entrat a prendre un te s'estava produint una transacció de manuscrits que va poder sentir. Això va fer que intervingués en la conversa, i va aconseguir convèncer el corredor que pretenia vendre els còdexs a un fabricant de coles perquè els hi vengués a ell. L'endemà mateix va anar-los a valorar al magatzem on els tenien guardats, i va poder certificar-ne la rellevància, pel tipus d'obres que eren i per l'antiguitat. Això no obstant, també es va desanimar de veure l'estat en què es trobaven: la humitat del dipòsit els era perjudicial, i alguns també havien estat mutilats pel propietari anterior, un francès resident a Girona que els havia adquirit durant la desamortització de Mendizábal i els feia servir per a usos industrials (vegeu [Annex](#) per llegir la relació completa).

La importància de la descoberta va fer que, fins i tot abans d'informar-ne per escrit els seus superiors de la biblioteca, decidís comunicar-ho al seu pare, Tomàs Aguiló Cortés, en una carta que li va adreçar el 5 de desembre, en què li deia el següent:

A últimos de la semana pasada supe que habían mandado de una ciudad antigua de Cataluña una carretada de libros manuscritos en pergamino para fundirlos y hacer cola con ellos. Comprélos por mi

cuenta y los tengo en la Academia donde los voy limpiando y arreglando. Todos son muy antiguos y pienso más que la conquista de Mallorca por D. Jaime. Si quisiera hacer una buena especulación podría pero me contentaré con dar cuenta de ello al gobierno cuando los tenga catalogados y dejarlos en la Biblioteca. (Aguiló, 5 de desembre de 1857)

Consultant qualsevol calendari de 1857, podem comprovar que el dia que va escriure el missatge queia en dissabte, i que, per tant, si havia fet la troballa la setmana anterior havia de ser obligatòriament el mes de novembre: una mica abans, per tant, del que constarà en les comunicacions oficials, que veurem tot seguit. No deixa de ser destacable el zel d'Aguiló pels còdexs, que va preferir dur a l'Acadèmia –segurament es refereix a la de Bones Lletres, situada al mateix edifici que la biblioteca, de la qual Aguiló era membre des del 1852 (Tomàs, 2016: 89)– i no pas a la biblioteca on treballava. També ens crida l'atenció com vol tenir més apamats els documents abans de donar-los a conèixer als superiors, i com diu, explícitament, que els va adquirir a títol individual, cosa que li donaria la possibilitat de guanyar una bona suma si, en lloc de complir el seu deure de bibliotecari, els vengués, per exemple, en mercats que li resultessin més rendibles (Aguiló, 5 de desembre de 1857).

Si continuem dins de la correspondència d'Aguiló, entre les missives rebudes de Joaquim Roca i Cornet, bibliotecari primer de la Biblioteca de la Universitat, hi trobem un document especialment interessant; es tracta d'un esborrany de la carta en què Aguiló li hauria comunicat la troballa, però escrit amb la lletra del seu cap, i amb una nota final que diu així: «*El Sr. Aguiló tendrá la bondad de estender (sic) esta carta, con la misma fecha,⁴ para que obre original en mi poder, y para justificación de entrambos.*» (Roca i Cornet, 22 de febrer de 1858). Possiblement, així doncs, Aguiló havia comunicat el procediment que havia dut a terme a Roca i el darrer, sense estar del tot convençut que l'acció del seu segon fos vista amb bons ulls des de les instàncies superiors, hauria preferit que constés per escrit que fins a final de desembre no havia trobat els manuscrits i que, sobretot, encara no els havia comprat. En la carta oficial que Roca i Cornet va enviar a Aguiló el 22 de febrer, per altra banda, el felicitava per la descoberta i li assegurava que faria tot el que fos a les seves mans perquè el rector aconseguís l'import necessari per pagar-los (ES CAT-AGHUB 02 37/1/5/10-20).

Amb la mateixa data, Roca i Cornet va fer arribar un ofici al rector de la Universitat de Barcelona, Víctor Arnau, per indicar que el 29 de desembre Aguiló li havia escrit sobre el

4 En l'esborrany, la data a què fa referència Roca és el 29 de desembre de 1857 (Roca i Cornet, 22 febrer 1858).

descobriments de còdexs, i reproduïa les paraules del seu subaltern, incloent-hi una descripció de les primeres observacions que havia fet dels manuscrits i tot el que n'havia pogut identificar –que dataven d'entre el segle X i el primer terç del XIV, que contenien vinyetes i ornamentacions precioses i que entre les obres n'hi havia d'autoria tan rellevant com Terenci, Beda, Sant Gregori o Sant Tomàs d'Aquino–, una lamentació sobre l'estat en què havien quedat pel pas del temps i per les pràctiques industrials del seu anterior propietari –de fet, mostra indignació per «*el acto vandálico que me lo ha proporcionado*»–, algunes hipòtesis sobre la seva possible procedència («*la letra, en general, indica un origen catalán. Indudablemente pertenecieron a algún monasterio antiguo de la misma ciudad o provincia de Gerona, y los hay de Besalú o quizás de S. Pedro de Roda*») i la petició urgent de deixar-los en una situació més segura abans d'estudiar-ne amb més profunditat l'origen (ES CAT-AGHUB 02 37/1/5/10-21).

Per tal d'assegurar el pagament dels manuscrits, Roca i Cornet emfatitzava les paraules d'Aguiló sobre el fet que com a bibliotecari no s'havia de fer càrrec de la compra tot sol, i que era urgent salvar els documents:

me repugna adquirirlos por mi cuenta, y mucho más que vayan a pasar a manos extrañas, pues es probable volarían a los mercados extranjeros de libros donde con mucha facilidad centuplicarían la cantidad que podemos pagar por ellos (ES CAT-AGHUB 02 37/1/5/10-21).

Davant la possibilitat que s'extraviessin, doncs, calia actuar amb celeritat, i Aguiló ja havia fet les primeres gestions per adquirir-los pel preu raonable de mil reials, segons deia, acordat amb els individus amb qui negociava la transacció. La quantitat quedava justificada pel valor dels còdexs, perquè «*hace retroceder a tres siglos más de antigüedad la fecha del código más antiguo que poseerá sobre el que ahora posee.*» (ES CAT-AGHUB 02 37/1/5/10-21). I, si el seu superior encara no havia quedat prou convençut de la importància de l'adquisició, Roca reblava la comunicació d'Aguiló amb un interrogant, que segurament podria resoldre amb l'anàlisi més pausada dels manuscrits, un cop els tinguessin a la biblioteca: «*¿Y quién me asegura que entre tantos pergaminos no haya un palinesto notable?*» (ES CAT-AGHUB 02 37/1/5/10-21).

La resposta del rector va fer-se esperar un mes més, i no va ser fins al 29 de març que va donar el vistiplau per a la compra dels manuscrits, en una missiva on també indicava que l'import demanat per Aguiló li seria adjudicat, amb l'ordre que els mil reals s'utilitzessin per adquirir la col·lecció «*inmediatamente*» (ES CAT-AGHUB 02 37/1/5/10-23). No deixa de resultar curiós, així

doncs, comprovar tot el temps que va passar des de la troballa d'Aguiló fins a les comunicacions internes sobre la compra oficial dels manuscrits, malgrat que ell destacava la necessitat d'actuar amb la màxima rapidesa, i les contradiccions que podem veure entre la carta que va enviar al seu pare (on deia que s'havia fet càrrec de l'adquisició tot sol) i els missatges que després es van intercanviar els seus caps (en què, en nom d'Aguiló, Roca i Cornet demanava que no el deixessin sol en la compra dels manuscrits). Sembla ser, així doncs, que volia evitar com fos la pèrdua d'aquests manuscrits, motiu pel qual els devia adquirir pel seu compte, i després, com és lògic, volia recuperar l'import pagat i va demanar-lo als responsables de la Biblioteca Provincial i Universitària, per la tasca que havia fet en representació seva.

El que és segur és que la compra dels còdexs va tenir un pes molt important en la configuració del fons de la biblioteca. De fet, no només ho veiem en les descripcions que en donava el mateix Aguiló en la correspondència i en la documentació administrativa, sinó que en les memòries anuals de la institució també s'hi fa constar: la del 1857, per exemple, reproduïx paraula per paraula la comunicació que va fer Aguiló de la descoberta tal com apareixia a l'ofici que havia enviat a Roca i Cornet, destacava el significat que tenia per a la biblioteca universitària i demanava al govern que li atorgués els recursos necessaris «*atendidos los elementos que la componen y el brillo a que fácilmente pueden aspirar.*» (ES CAT-AGHUB 02 37/2/5/6-3); i la del 1858 començava amb la relació del mateix episodi i les resolucions favorables que havien tingut per part de les autoritats per adquirir els documents (ES CAT-AGHUB 02 37/1/5/20-28). En aquesta darrera memòria, a més, s'hi incloïa un estat de les obres adquirides per la biblioteca, en què podem identificar la llista de 50 manuscrits («*Manuscritos anterior compra*»), i ens permet extreure'n algunes dades sobre l'estat en què es trobaven i els títols que componien la col·lecció.

Això no obstant, cal tenir en compte que aquell mateix 1858, Aguiló va obtenir plaça a la Biblioteca de la Universitat de València i s'hi va haver de traslladar, de manera que la seva tasca sobre els còdexs va quedar interrompuda temporalment. Per l'esborrany d'una carta adreçada a Cayetano Rossell custodiat a la Biblioteca de Catalunya, tenim notícia que malgrat agrair la seva possible intervenció a Madrid perquè aconseguís la plaça, també li donava la nova de la seva troballa (entre altres qüestions relacionades amb el funcionament de la Biblioteca de Barcelona) i demanava tenir un cert marge de temps abans del trasllat per poder avançar la feina que, lamentablement, deixaria pendent d'acabar (Aguiló, [1858]). Tanmateix, no va poder allargar gaire més l'estada a Barcelona, i va haver de fer cap a València aquell abril (Tomàs, 2016: 102-103).

Segons Francesc Xavier Miquel Rosell, que va revisar el catàleg acèfal que va elaborar Aguiló, no hi ha notícia que el bibliotecari segon pogués esbrinar-ne la procedència amb claredat, tal com havia promès al seu superior, Roca i Cornet, en la primera carta, però amb les investigacions que va fer a partir de l'estudi de les fitxes d'Aguiló, el catàleg i els mateixos manuscrits, sembla que resol algunes incògnites: considera que el 39è document de la llista, que el mallorquí intitulà *Chorale* i la producció del qual situava al segle XVI es tractaria en realitat del manuscrit 594, és a dir, el Martirologi de la Catedral de Girona (Miquel Rosell, 1958: XX), malgrat que nosaltres no hi estem d'acord perquè té menys fulls que els que havia fet constar Aguiló al seu catàleg; i conclou que l'origen dels manuscrits es troba a la Catedral de Santa Maria de Girona, no només perquè comprova que constaven en un inventari medieval de la institució que va publicar Lluís Batlle a la seva tesi (Miquel Rosell, 1958: XXI), sinó també perquè tres d'ells fan referència a la catedral (el ms 594, [Martirologium sedis Gerundensis]; ms 229, [Rituale, secundum consuetudine ecclesiae Gerundensis] i ms 505, [Breviarum romanum, secundum consuetudinem ecclesiae Gerundensis]) i alguns tenen les marques de possessió del prevere Arnau Colomer,⁵ que va llegar els seus volums a la Seu gironina (Perarnau, 1983).

Malgrat l'afirmació de Miquel Rosell que Aguiló no va deixar constància de la procedència dels còdexs o que, com a mínim, no ens ha arribat (qui sap si el catàleg acèfal s'introduïa amb una presentació dels documents en què el mallorquí feia algunes hipòtesis?), l'inventari d'actes de les juntes de la Biblioteca Nacional d'Espanya, on Aguiló tenia coneguts i amics, semblarien desmentir-ho. En l'acta de la sessió del 9 de febrer de 1861, es fa constar l'agraïment al bibliotecari per haver localitzat i recuperat els valuosos manuscrits, que en el document es consideren provinents de la Col·legiata de Sant Fèlix de Girona i no pas de la Catedral ni d'altres monestirs de la província, a més de felicitar-lo) per altres assoliments en terres valencianes, com a mèrits per ascendir dins del cos professional (Pérez Boyero, 2016: 91). Deixant de banda aquests èxits, sembla ser, doncs, que Marià Aguiló devia estudiar els còdexs de tal manera que en les últimes comunicacions que en va traslladar a l'administració central s'aventurava a determinar que el seu origen es trobava en la segona església més important de Girona.

Tornant al catàleg que va elaborar el mallorquí, que és el ms 1944-12, com hem indicat abans, sembla que no hi fa constar cap possible procedència, però no podem assegurar que no l'hagués introduït amb una explicació on formulés alguns orígens hipotètics sobre la qüestió, ja que se n'ha

5 Miquel Rosell l'anomena «Albert Colomer» (Miquel Rosell, 1958: XXII).

perdut la primera part. El document que ha arribat als nostres dies comença a partir del 8è manuscrit, de manera que haurem de deduir quins eren els 7 primers còdexs que descrivia, cosa que podem resoldre amb l'anàlisi del ms 1924-18, del mateix Aguiló. En aquest catàleg, a més, hi veiem les anotacions en llapis que indiquen la numeració actual de tots els manuscrits de la col·lecció.

Comparant el catàleg de vitel·les d'Aguiló, l'inventari de manuscrits de Miquel Rosell i el catàleg actual del CRAI de Fons Antic de la Universitat, hi hem observat algunes diferències. Per començar, la datació dels manuscrits acostuma a coincidir en els tres casos, però en els dos documents posteriors s'afina una mica més i, fins i tot, canvia respecte del primer: per exemple, el ms 503, que en el Catàleg d'Aguiló era considerat del s. XV, en l'inventari de Miquel Rosell i el Catàleg del CRAI consta que data del s. XIV; o el ms 1162, del segle XIV segons Aguiló, és ubicat a la primera meitat del XIV en els altres dos instruments de descripció. En segon lloc, la manera de descriure'n les dimensions evoluciona: si Aguiló n'anomenava el format (foli major, menor o regular, quart, etc.), els dos darrers en calculen els mil·límetres, i en alguns casos hi ha variacions lleus entre les mides anotades per Miquel Rosell i les que consten al catàleg actual. El darrer catàleg, a més, es diferencia dels altres dos perquè ens proporciona els noms normalitzats dels autors de les obres i de les matèries de què tracten, cosa que ens serà especialment útil per a l'apartat següent, i també ens dona més detalls sobre la caixa de text i qüestions relacionades amb les referències bibliogràfiques. Un aspecte que considerem molt rellevant per tenir un coneixement més profund de la col·lecció és com es distribueixen i s'agrupen els còdexs, i el ball de xifres que s'estableix entre els còdexs resultants. En aquest sentit, hem elaborat una taula que ens permet veure amb claredat les diferències entre els catàlegs existents, on hem ombrejat lleugerament el grup de 12 còdexs que componen la Bíblia en el catàleg d'Aguiló i hem marcat en caselles negres el *Chorale* perdut. Els primers set manuscrits que figuren a la columna de l'esquerra són els que faltaven al catàleg acèfal d'Aguiló, que hem completat amb les fitxes del ms 1924-18, en l'ordre en què apareixien, encara que es diferenciï de l'ordenació del ms 1944-12, perquè en les fitxes aquests còdexs no hi surten numerats, per això els hem representat entre claudàtors:

CATÀLEG I FITXES AGUILÓ (54)	INVENTARI MIQUEL ROSELL I CATÀLEG CRAI UB (48)
[1]	Ms 487
[2]	Ms 595
[3]	Ms 594
[4]	Ms 602
[5]	Ms 764
[6]	Ms 827
[7]	Ms 228
8	Ms 1165
9	Ms 1163
10	Ms 600
11	Ms 603
12	Ms 1159
13	Ms 504
14	Ms 765
15	Ms 503
16	Ms 485-486
17	Ms 1162
18	Ms 505
19	Ms 597
20	Ms 601
21	Ms 572
22	Ms 227
23	Ms 596
24	Ms 483-484
25 - 26	Ms 598-599
27	Ms 502
28	Ms 766
29	Ms 767
30	Ms 1157
31	Ms 1161
32	Ms 1164
33	Ms 587
34	Ms 230
35	Ms 586
36	Ms 1158
37	Ms 165
38	Ms 229
39	
40	Ms 235
41	Ms 1954
42	
43	Ms 491-492
44	
45	Ms 493
46	Ms 494
47	Ms 495
48	
49	Ms 496-497
50	
51	Ms 498-499
52	Ms 500
53	Ms 501
54	Ms 829

Taula 1: Divergències quant al nombre de còdexs en els instruments que han descrit la col·lecció.

7.2 Característiques dels manuscrits

En l'observació dels còdexs hi hem detectat semblances i diferències, i els hem pogut classificar segons la seva antiguitat (per segles, que és la mesura més precisa amb què es poden datar), la llengua d'expressió de les obres, les matèries tractades, l'estat de conservació en què han arribat als nostres dies, el tipus d'enquadernació actual, la tipologia d'autors de les obres, les dimensions dels exemplars, la presència d'ornaments, de partitures, de marques de propietat i la possibilitat de conèixer l'escriptori on van ser copiats. A més, també volem afegir-hi un criteri que té a veure amb el format de consulta, ja que alguns exemplars han estat digitalitzats i formen part de la Biblioteca Patrimonial Digital (BiPaDi) de la UB. El resultat de l'anàlisi dels manuscrits el mostrarem a continuació, mitjançant descripcions, gràfics que il·lustrin la freqüència amb què podem detectar les característiques esmentades dins el grup de còdexs i fotografies que permetin donar compte d'algunes d'aquestes propietats.

Pel que fa a l'antiguitat dels manuscrits, hem recorregut a les anàlisis prèvies a aquest treball, reflectides als registres bibliogràfics del catàleg del CRAI Biblioteca de Fons Antic de la Universitat de Barcelona. Segons aquestes entrades, l'elaboració dels còdexs abraça del segle X al segle XV, és a dir, un període de 500 anys, aproximadament (fet que atorga una gran importància a aquesta col·lecció, com hem esmentat anteriorment). El fet que no hagi arribat als nostres dies el *Chorale* que descrivia Aguiló en el seu catàleg, per tant, ha fet que la col·lecció no arribi fins a un segle més endavant, si ens fiem de la datació que en va fer l'especialista. Veiem que el manuscrit més antic és el 602, és a dir, el *Comentari sobre l'Evangeli de Sant Mateu*, de Sant Jeroni, que data del segle X, i que el segueix el 228, un *Codex Miscellaneus*, a cavall dels segles X i XI. Trobem un manuscrit que pertany plenament al segle XI, els *Dialogorum libri quator* de Sant Gregori (Ms 487), i un altre que també queda entre el segle XI i el XII, el 827, que es tracta d'un *Collectarium*. A partir d'aquí, hem de viatjar una mica més en el temps i arribar fins al segle XIII, en què veiem que hi ha un *[Commentarius in Decretum Gratiani]*, que es tracta del Ms 504, i un psaltiri (Ms 165). No es pot determinar amb més precisió quina és la data exacta de producció dels manuscrits 601 (la *Historia Scholastica* de Petrus Comestor) i 1157 (*Codex Justiniani*), però sembla que ambdós serien d'entre el segle XIII i XIV. El segle XIV és el moment en què es va produir la quantitat més elevada de còdexs dins d'aquesta col·lecció, ja que en podem comptar fins a 34 d'aquesta època (ms 596, ms 493, ms 495, ms 498-499, ms 494, ms 491-492, ms 501, ms 500, ms 496-497, ms 767, ms 1161, ms

764, ms 1164, ms 1162, ms 503, ms 1163, ms 1159, ms 765, ms 587, ms 603, ms 1158, ms 829, ms 600, ms 594, ms 572, ms 227, ms 229, ms 595, ms 230, ms 485-486, ms 235, ms 483-484, ms 598-599 i ms 502). En trobem 4 més que datariem entre el XIV i el XV: el que porta per títol *In libros Aristotelis Tabula per alphabetum* (Ms 586), l'*Opera* d'Aristòtil (Ms 597), el *Corpus Iuris Civilis Digestum* (Ms 766) i el *Moralium libri* de Sant Gregori (Ms 1165). Finalment, els més recents, del segle XV, són el manuscrit 505, el *Breviarum Romanum, secundum consuetudinem ecclesiae Gerundensis*, i el ms 1954, el *Distinctionum liber tertius ad Decretales Gregorianas*, d'Henri Bohic. En definitiva, prop del 71 % de la col·lecció és del segle XIV; el 8,3 % queda a cavall dels segles XIV i XV; el 4,16 % pertany al segle XIII; un altre 4,16 % se situa al segle XV; el 4,16 % data d'entre els segles XIII i XIV; i només trobem casos solts que puguem ubicar en les dates més antigues, és a dir, al segle X, entre el X i l'XI, al segle XI, i entre els segles XI i XII (el 2,08 % cadascun), tal com queda representat al gràfic següent:

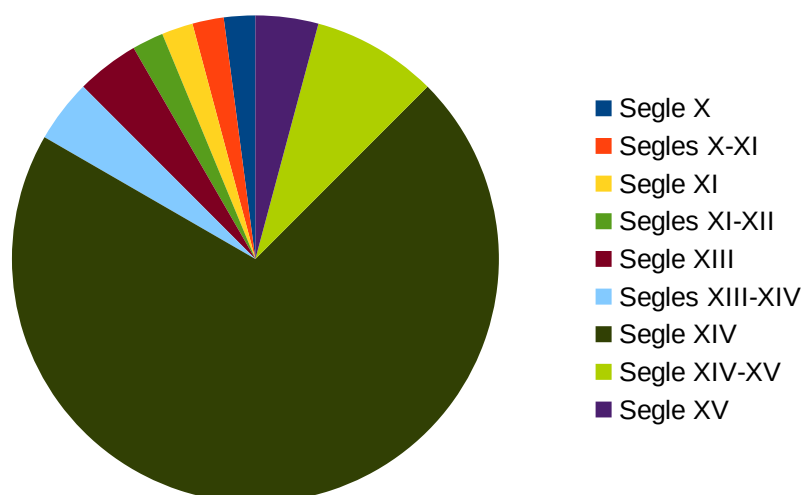

Figura 2: Antiguitat de producció dels còdexs de la col·lecció.

Quant a la llengua en què van ser escrits, veiem que la totalitat dels còdexs s'expressa en llatí, cosa que no ens ha d'estranyar, ja que era la llengua de cultura a l'època medieval, i la que s'utilitzava més sovint en els escriptors conventuals (Figueras, 2012: 9). En aquest sentit, per tant, la col·lecció no té la singularitat d'algunes altres que trobem al fons antic de la universitat, en què hi ha presència de llengües que ens són més properes (català o castellà), algunes d'estrangeres (àrab i altres llengües orientals, francès, italià, anglès, grec o hebreu, per exemple) i d'altres de més exòtiques (tagàlog o cebuà). Malgrat que les obres siguin en llatí, però, no podem deixar d'esmentar que algunes de les anotacions, ja siguin posteriors a la producció del text com no, són en altres

idiomes: el manuscrit 767, per exemple, conté unes notes sobre dret i altres qüestions en català a l'última pàgina, i no és estrany que alguns dels llibres litúrgics, com el manuscrit 165, el ms 229 i el ms 505, continguin oracions en català si van ser produïts i utilitzats a Girona. Així doncs, dins d'aquesta col·lecció tan íntegrament llatina, hi ha presència de català en algunes anotacions, el 8,3% del grup de còdex, tal com s'indica en el diagrama següent i com s'il·lustra en les fotografies que hem adjuntat a continuació:

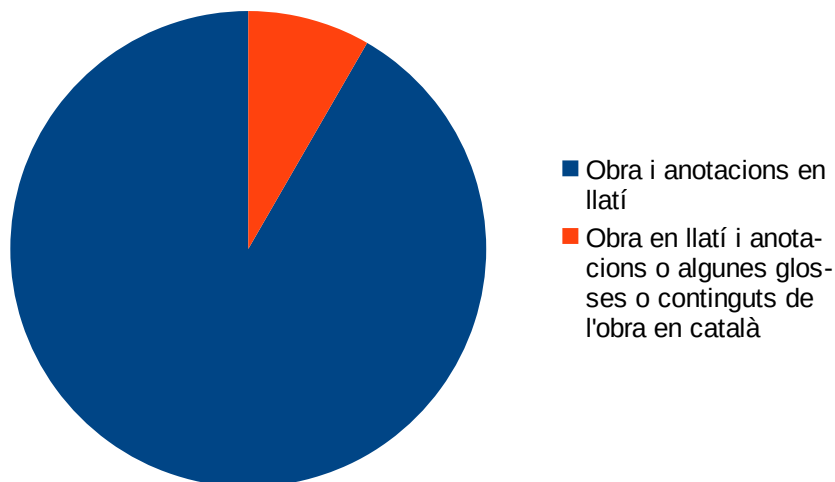

Figura 3: Representació lingüística en la col·lecció.

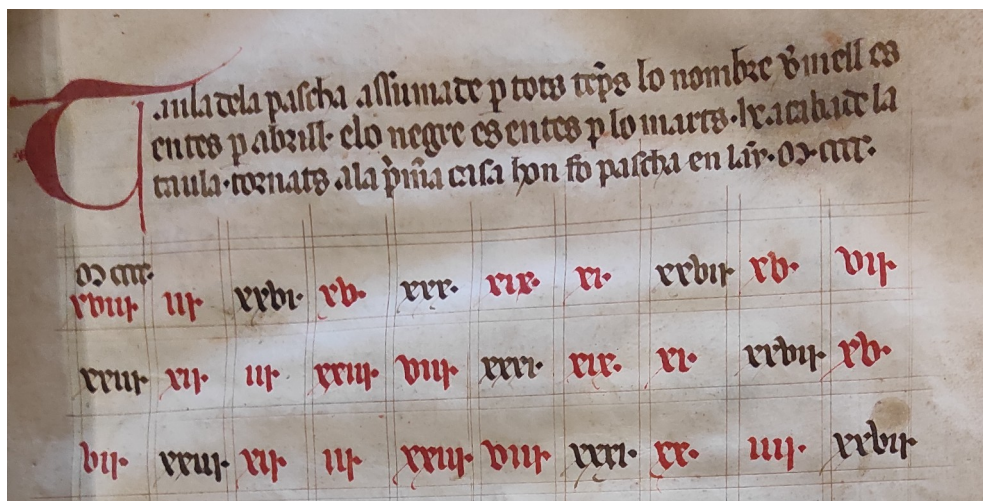

Figura 4: Fragment d'una taula per poder calcular en quin dia i mes cau la Pasqua, des del 1400, amb l'epígraf en català. 07 Ms 505 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

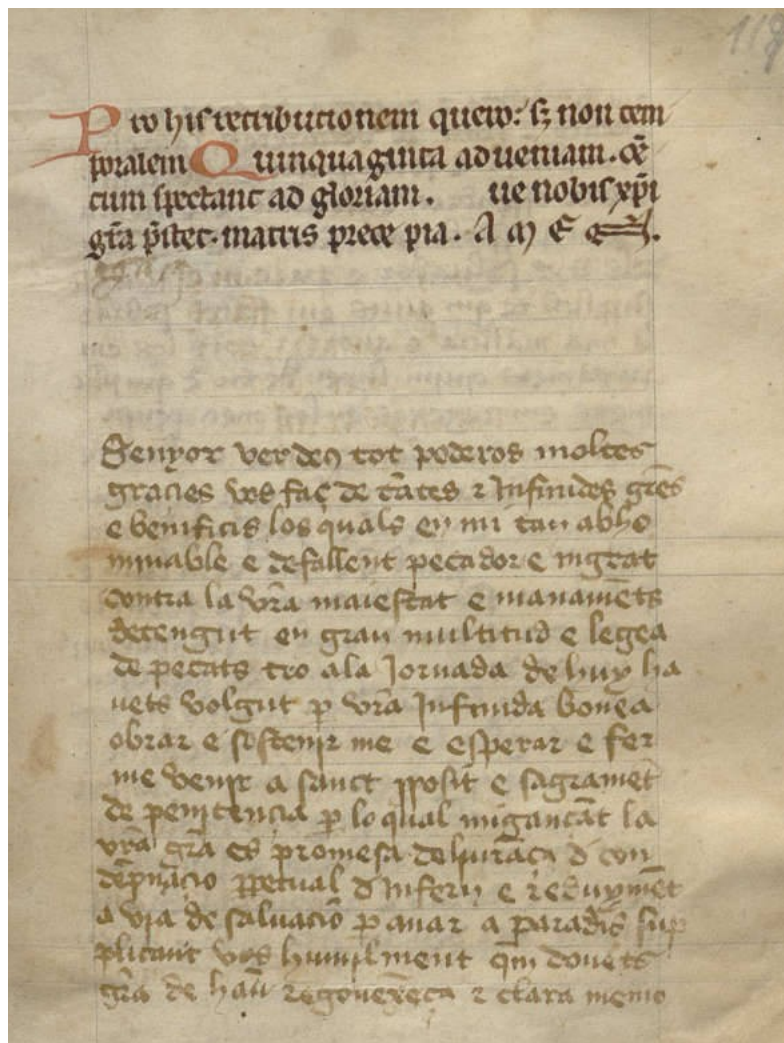

Figura 5: Si ens fixem en la totalitat de la pàgina 119 del còdex, detectem que l'oració en català hi hauria estat afegida posteriorment, ja que no hi ha una continuïtat respecte del text llatí de l'obra, escrita per una altra mà i amb les inicials acolorides. 07 Ms 165 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

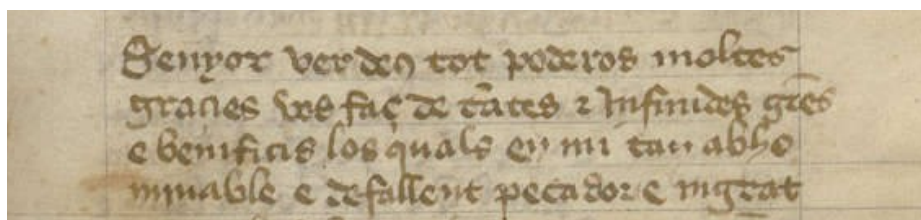

Figura 6: Detall de l'oració en català del Psalterium. 07 Ms 165 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Dins de les anotacions en català, ens sembla especialment interessant la que apareix al darrer full del manuscrit 767 (de fet, hi devia ser afegit posteriorment), que es tracta d'una marca d'ús d'un home gironí que el 15 de novembre de 1376 va quedar vidu («morí la mia bona e cara muller, na Blanca, dimecres a vespre, ora del seny de ladre, a XV de novembre de MCCCLXXVI en Gerona, de febre contínua»), i que per tant ens fa pensar que el llibre devia haver estat propietat d'algú de fora de l'Església Catòlica, possiblement un professional del dret o que hi estava interessat, per tal com aquest còdex és de temàtica jurídica.

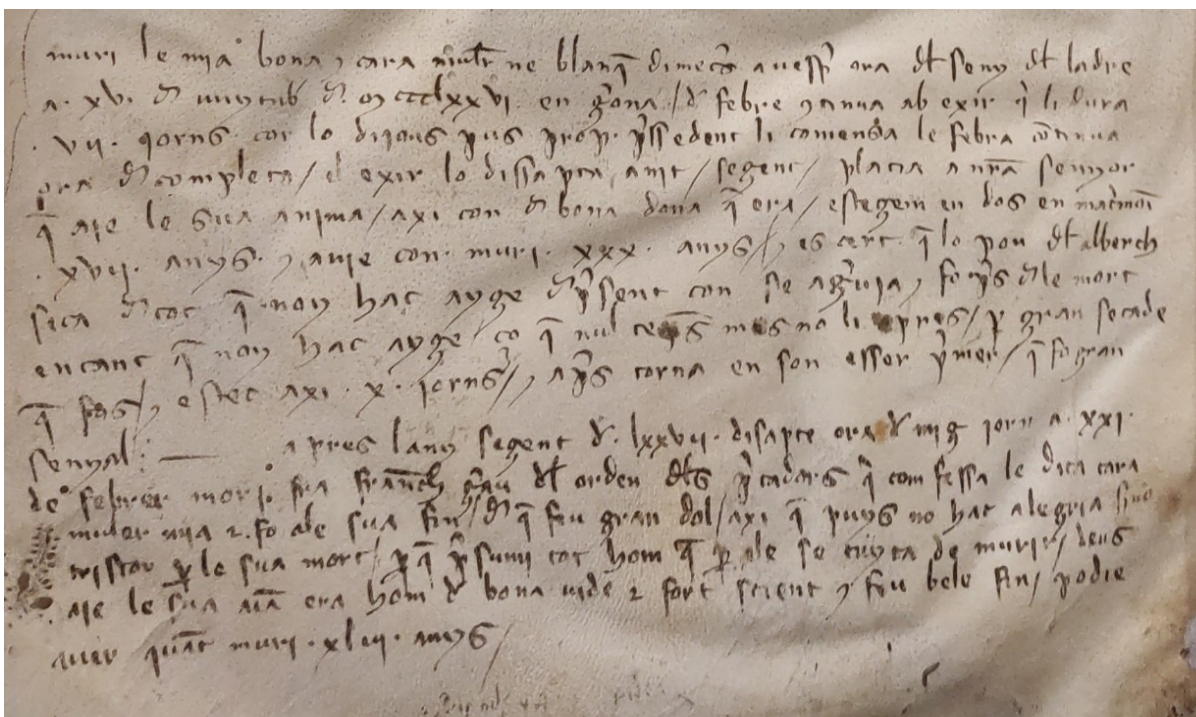

Figura 7: Anotació localitzada al verso del f.278 de 07 Ms 767 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

L'estudi de marques d'ús com aquesta i de marques de propietat, de fet, ha anat prenent rellevància en el camp de la recerca, a través de treballs d'investigació i iniciatives ben diverses com la creació de bases de dades, catàlegs i portals (Astals et al., 2010), perquè la seva anàlisi podria permetre reagrupar antigues biblioteques que pels motius que fossin van ser dispersades en un moment de la història, «entendre com es va formar la col·lecció [original], qui van ser els usuaris potencials (i reals) i quins usos va tenir» (Rueda; Saumell, 2019: 103).

En el cas de la col·lecció que ens ocupa, ens és especialment útil perquè això ens donaria pistes sobre la procedència dels manuscrits, una de les incògnites del treball, i les marques de propietat més clares que ens trobem en diversos exemplars, que ja havia notat Miquel Rosell en el seu

Inventario (1958-1969), són els exlibris manuscrits del prevere Arnau Colomer, que va desenvolupar la seva activitat durant el segle XIV a la Catedral de Girona.

De marques de Colomer en podem localitzar en sis exemplars de la col·lecció: el ms 483-4 (la *Catena Aurea in quatuor Evangelia*, de Tomàs d'Aquino), el ms 598-9 (la *Summa theologica*, també de Tomàs d'Aquino), el ms 600 (el *Libri quattuor sententiarum*, de Pere Llobard), el ms 765 (l'*Homiliarum et Mariale*, de Iacopo da Varazze), el ms 1157 (el *Corpus Iuris Civilis*, de Justinià I, amb anotacions de Francesco Accursi) i el ms 1164 (el *Decretum Gratiani*). En aquesta biblioteca, així doncs, Colomer hi tenia un fons variat, amb obres teològiques, litúrgiques i de conducta moral, però també jurídiques. Segons Perarnau (1983), però, que ha estudiat en profunditat el seu testament i n'ha contrastat els títols amb els exemplars que s'han pogut recuperar en diversos centres patrimonials catalans, hi hauria més manuscrits de la col·lecció que correspondrien als que el prevere va llegar a la Seu gironina, qüestió que explorarem en el proper apartat.

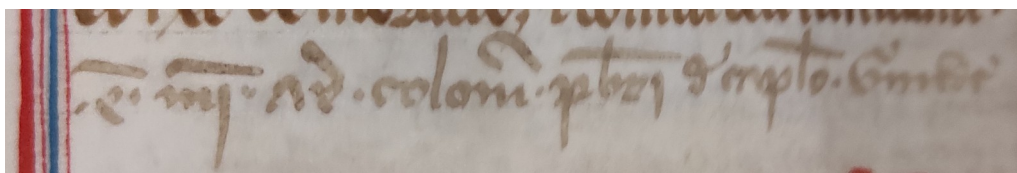

Figura 8: Exlibris manuscrit al f. 205v del ms 598, que diu "Est mej, arnaldi colomer, presbiteri de capitulo Gerunde". 07 Ms 598 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

A més dels de Colomer i la marca d'ús del vidu anònim de *na Blanca*, altres exlibris manuscrits que hem pogut observar en els còdexs són els de les imatges que apareixen a continuació, però ens ha estat impossible identificar-ne els autors:

Figura 9: Exlibris manuscrit al f. 260r del ms 766, que diu "iste liber est franchisci serra". 07 Ms 766 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

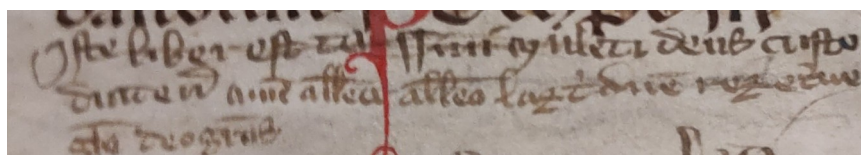

Figura 10: Exlibris manuscrit al f. 260r del ms 766, que diu "Iste liber est Tassini Muleti. Deus custodiat eum. Amen. Alleluia, alleluia. Laus tibi Domine, rex eterne glorie. Deo gracias". 07 Ms 766 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Si inspeccionem les matèries de què tractaven els manuscrits, veiem que la temàtica religiosa és la més abundant, cosa que no és pas atípica, ja que l'origen de la col·lecció és en un o diversos edificis eclesiàstics, i els llibres que utilitzaven majoritàriament els seus lectors eren aquests (Iglesias, 1996: 340). Això no obstant, entre els volums també hi ha presència d'obres jurídiques, cosa que lliga amb els estudis majoritaris dels components del capítol (Batlle, 1947: 194), ja siguin de dret canònic (ms 764, ms 595, ms 503, ms 485-486, ms 1162, ms 1163, ms 1159, ms 504, ms 1954, ms 502 i ms 1164) com romà (ms 766, ms 767, ms 1157, ms 1161 i ms 1163), sobre ciències naturals i filosofia antiga (el ms 596, que consta de la *Parva Enciclopedia* de Bartholomaeus Anglicus; i el ms 597, que conté l'obra filosòfica d'Aristòtil), alguns glossaris (el ms 586, que es tracta d'un índex raonat de les obres d'Aristòtil, el ms 485-486, que és un diccionari de dret canònic i per això hem classificat en dues categories alhora, i el ms 572, que conté part del setè llibre d'*Etimologies* de sant Isidor de Sevilla) i una obra literària clàssica, les *Comèdies* de Terenci, continguda al ms 235. En resum, el 54,16 % de la col·lecció és de temàtica religiosa; l'11 % està dedicat al dret canònic i el 10,43 %, al romà; el 4,16 % versa sobre les ciències naturals; mentre que el 6,25 % són glossaris que aclareixen termes d'altres obres, i la literatura representa el 2,08 %.

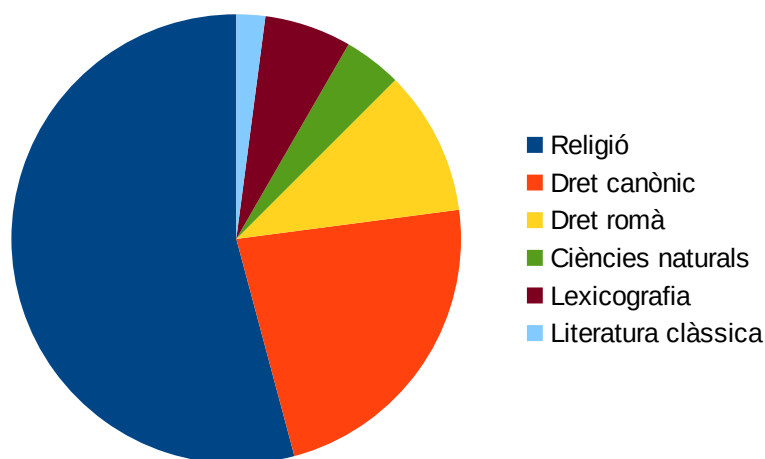

Figura 11: Classificació temàtica de la col·lecció.

Dins de la temàtica religiosa, però, podem identificar-hi matèries més concretes. En aquest sentit, hi podem trobar representats tant l'Antic com el Nou Testament (ms 601), i hi tenim els llibres bíblics del Gènesi, l'Èxode, els Nombres i el Deuteronomi (ms 491-492), Josuè i els Jutges (ms 493), els Reis (ms 494), les Cròniques (ms 495), els llibres poètics i sapiencials (ms 496-497 i ms 829), Job (ms 1165), els Profetes majors i menors (ms 498-499), els Macabeus (ms 500) i els Evangelis (ms

501, ms 483-484, ms 602 i ms 603), amb comentaris i glosses de diversos autors; també n'hi ha de teologia dogmàtica (ms 572, ms 598-599 i ms 600); saltiris, breviaris, sermons, i calendaris per utilitzar en el dia a dia litúrgic (ms 165, ms 227, ms 228, ms 229, ms 230, ms 505, ms 594, ms 595, ms 765, ms 827 i ms 1158); i vides de sants (ms 487 i ms 587). Els percentatges, tal com s'han representat a continuació, quedarien així: el 46,6 % del subgrup sobre religió tracta de crítica bíblica; el 10 %, de teologia; el 36,6 % són de caràcter litúrgic; i el 6,66 % són hagiografies.

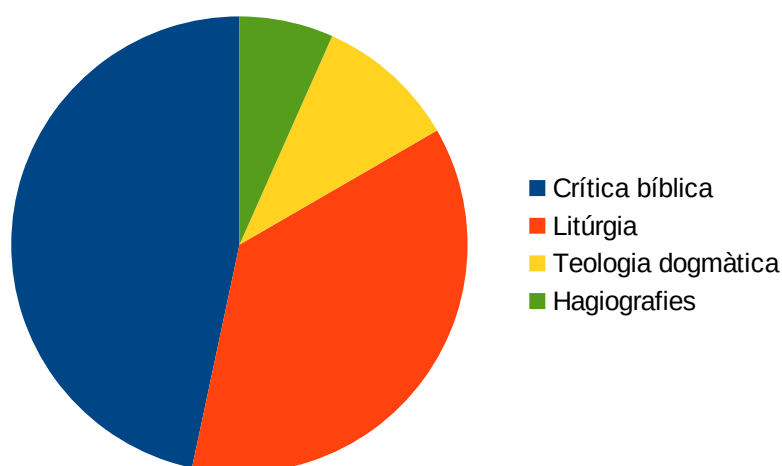

Figura 12: Subclassificació de matèries dins del grup de temàtica religiosa.

Com que part dels volums eren utilitzats en el seu moment per a l'exercici de la litúrgia, alguns d'ells, el 10,42 % de la col·lecció, inclouen notacions musicals. Ens referim als manuscrits 227, que a la segona part conté un himnari; el ms 229; el ms 487, molt deteriorat; el ms 602, el més antic de la col·lecció i de la biblioteca, amb «notació catalana arcaica» (Torra, 2000: 1) i el ms 1158, que segons Aguiló devia ser utilitzat al Cor, per la mida dels caràcters (ms 1944-12).

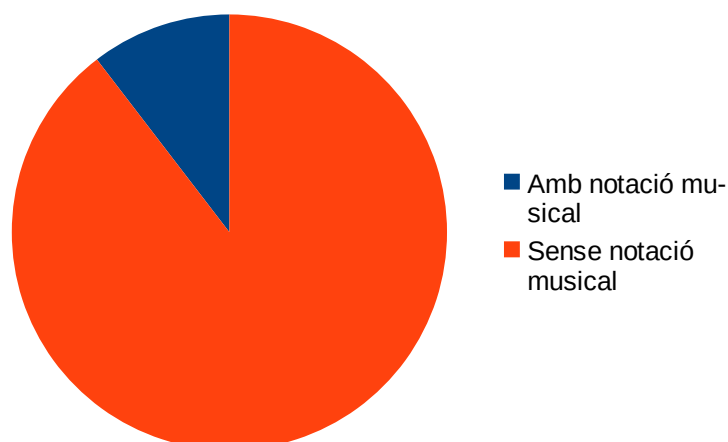

Figura 13: Representació musical en els manuscrits de la col·lecció.

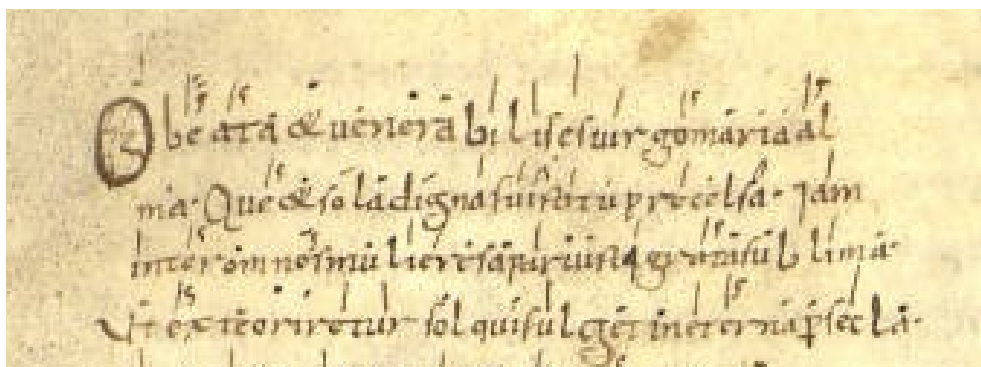

Figura 14: Detall de notació musical al foli 64v de 07 Ms 602 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

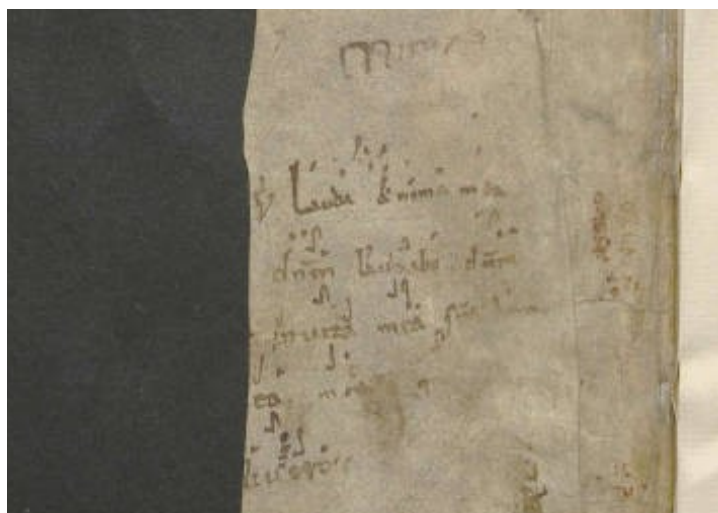

Figura 15: Fragment conservat del f. 126v, amb el que queda de la música notada. 07 Ms 487 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Figura 16: Música pautaada al verso del f.108 de 07 Ms 229 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Com ja s'ha indicat anteriorment, l'estat dels volums en ser trobats no era l'òptim, ja que molts d'ells havien patit afectacions diverses, després d'haver estat utilitzats per a fins industrials i d'haver-se emmagatzemat sense cap mena de cura en dipòsits humits i a la mercè de plagues. Fins a l'arribada a la Biblioteca Provincial i Universitària no van rebre tractaments adequats: aleshores, com indiquen les cartes d'Aguiló i les memòries anuals de la Biblioteca, es van netejar i enquadrar de nou, i es van reagrupar o desagrupar els volums segons els criteris dels professionals de la institució. Els registres bibliogràfics d'aquests documents, que podem trobar al catàleg del CRAI, també ens indiquen que han estat objecte de restauracions i accions de conservació de manera periòdica, com és lògic, per poder-los mantenir en unes bones condicions per ser custodiats, consultats i difosos.

Per tant, les afeccions principals d'aquesta col·lecció són les següents: el 70,83 % presenta taques d'humitat, el 56,25 % té forats de diverses mides i per causes diferents (alguns, d'insectes, altres, per la mateixa humitat), al 45,83 % li falten fulls o els té mutilats, el 37,5 % té taques (majoritàriament, de tinta, però en un cas són de cera), el 25 % té els fulls ratats en alguna de les vores, mentre que el 22,9 % hi té algun estrip i el 6,25 % té algun full o quadern que s'ha deslligat de la resta i ha quedat solt. En el 50 % de casos, a més, aquestes formes de deteriorament han incidit en l'obra, ja sigui perquè han esvanit la tinta, han cobert el text o n'han deteriorat el suport, com perquè hi falten fulls sencers:

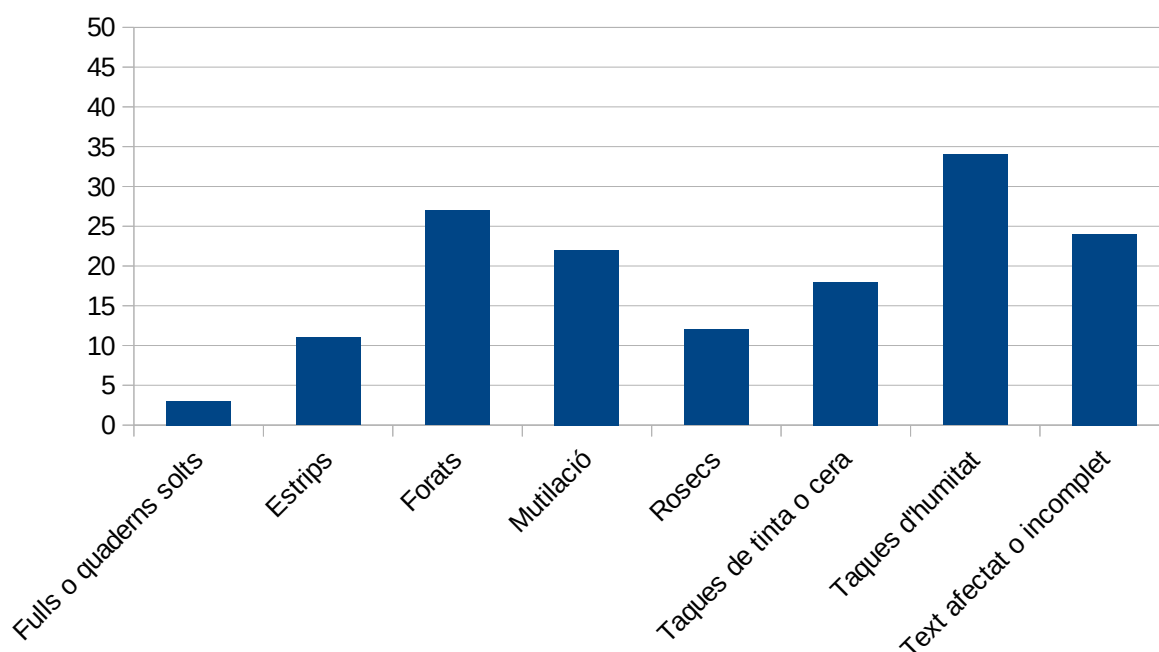

Figura 17: Estat de conservació de la col·lecció.

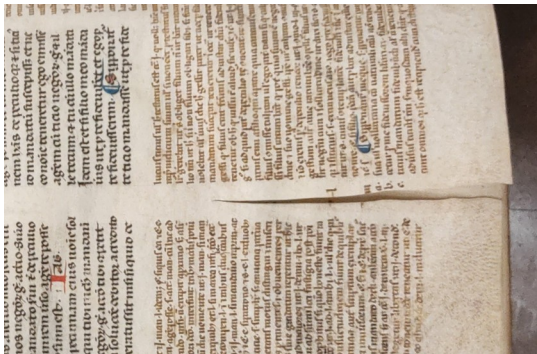

Figura 18: Detall d'un estrip al f.43 de 07 Ms 766 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Figura 19: Els primers fulls del còdex 598 han perdut part del suport i la tinta s'ha esvaït. 07 Ms 598 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

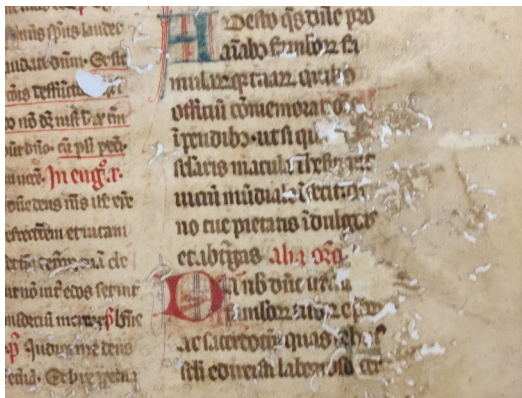

Figura 20: Forats d'insectes que afecten el f.155 de 07 Ms 505 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Figura 21: Taca d'humitat al verso del f.90 del ms 1162, que ha causat arrugues al suport. 07 Ms 1162 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Respecte a les enquadernacions, veiem que no són les originals (segons es desprèn del manuscrit 1944-12, quan es van descobrir els còdexs no disposaven de cobertes), sinó que els volums van ser relligats i enquadernats posteriorment. Al catàleg del CRAI, hi consten 4 exemplars sense enquadernar (el 8,3 %), i la resta són volums enquadernats amb pergamí modern (el 91,6 %), d'entre els segles XIX i XX. D'aquests, en 14 casos s'especifica que les cobertes són de pergamí sobre cartó (el 29,16 %); 21, sobre fusta (el 43,75 %), i en 10 no se'ns en donen més dades (el 20,83%).

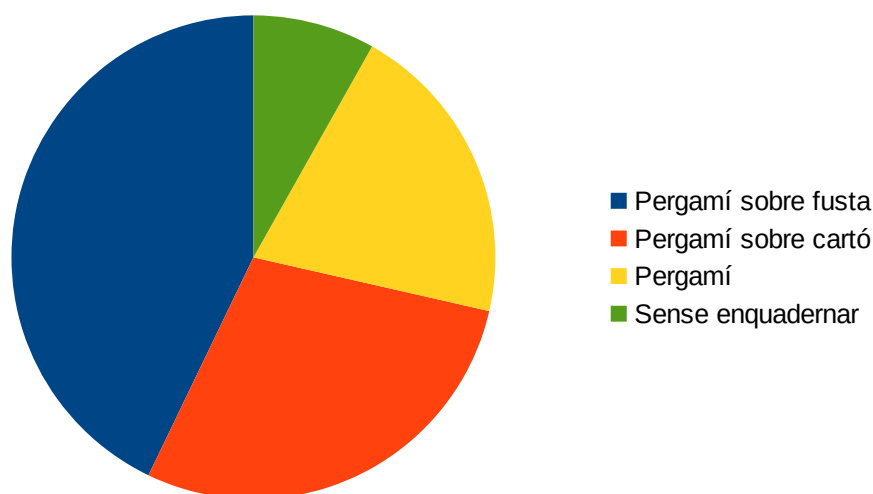

Figura 22: Tipus d'enquadernacions presents a la col·lecció.

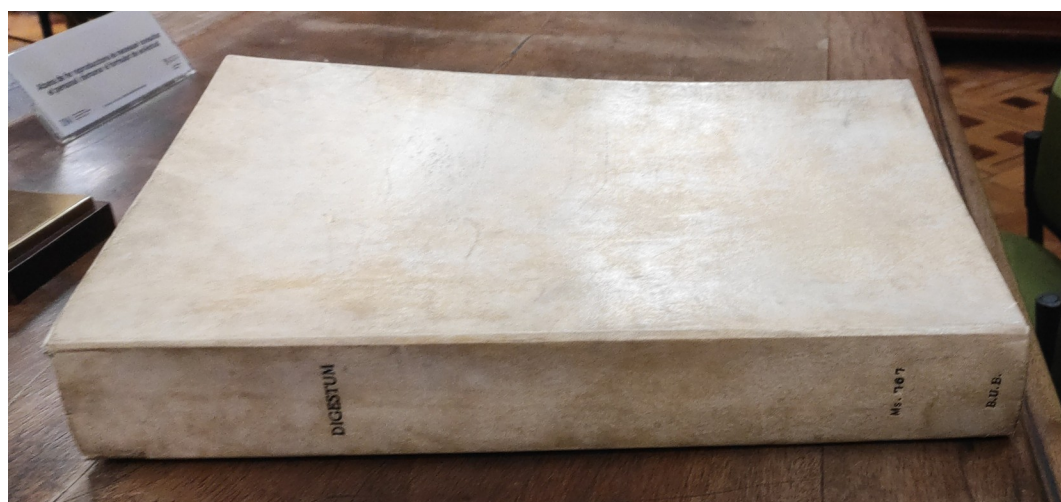

Figura 23: Les enquadernacions modernes en pergamí inclouen un títol, la signatura del manuscrit i les sigles del centre patrimonial custodi. 07 Ms 767 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Figura 24: En algunes de les noves encuadernacions s'hi han afegit guardes decorades. A la imatge, guarda marbrejada de 07 Ms 1162 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Si ens centrem en les dimensions dels exemplars, veiem que n'hi ha dos de més voluminosos que sobresurten respecte de la resta: el ms 1164, de 485x310 mm, i el ms 1165, de 480x320 mm. Per l'altre costat, el ms 165 és el més menut, de 173x120 mm, i n'hi ha un petit grup que oscil·la entre els 225 i els 230 mm. La majoria de manuscrits, però, es mantenen entre els 330 i els 370 mm, si bé és cert que n'hi ha 9 (exceptuant les dues primeres mencions) que igualen o sobrepassen els 400 mm.

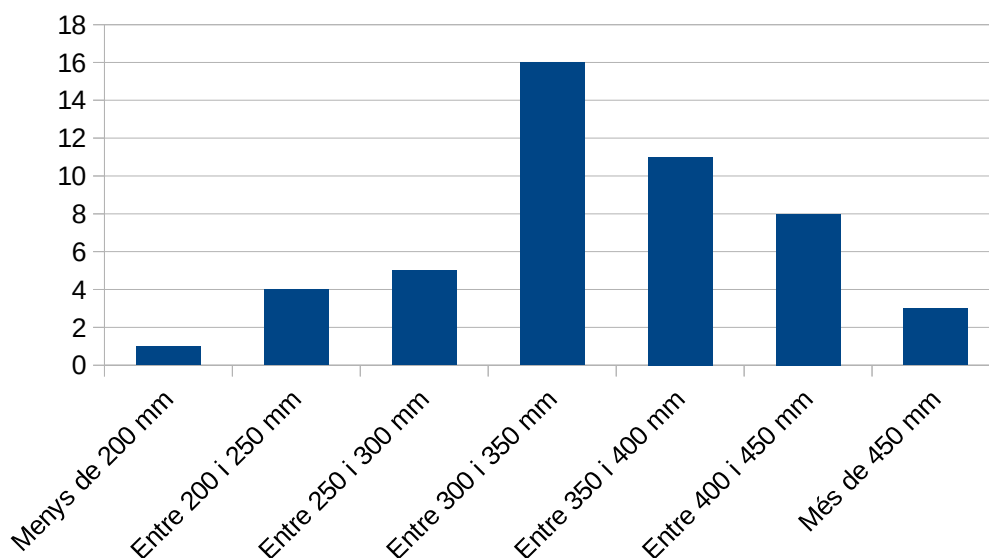

Figura 25: Dimensions dels còdexs.

Pel que fa als autors de les obres, n'hem pogut identificar 32, amb l'ajuda del catàleg del CRAI, i n'hem comprovat la forma normalitzada a la llista d'encapçalaments de noms i títols de la Biblioteca de Catalunya, la LENOTI. En cas de no sortir als índexs de la LENOTI, els hem cercat al Virtual International Authority File (VIAF). A la taula següent, els hem classificat segons si són autors o escriptors de textos addicionals a l'obra continguda en cada manuscrit, i els hem ordenat per ordre cronològic:

MS	AUTOR	ESCRITOR DE TEXT ADDICIONAL
597	Aristòtil, 384 aC-322 aC	-
235	Terenci Àfer, Publi	-
602	Jeroni, sant, aproximadament 342-420	Beda, el Venerable, sant, 673-735
603	Joan Crisòstom, sant, aproximadament 344-407	-
572	- Agustí, sant, bisbe d'Hipona, 354-430. - Isidor, de Sevilla, sant, aproximadament 560-636.	-
1157	Justinià I, emperador bizantí, 482-565.	Accursio, Francesco, aproximadament 1185-aproximadament 1263.
487 1165	Gregori I, papa, 540-604	-
500	-	Raban Maur, arquebisbe de Magúncia, 780-865.
491-2 493 494 495 496-7 498-9 501 829	-	Walahfrid Strabo, 807?-849 Anselm, de Laon, aproximadament 1050-1117
1164	Gracià, actiu segle XII	-
601	Petrus Comestor, actiu segle XII	-
600	Pere Llombard, aproximadament 1100-1160	-
230	Ramon, de Penyafort, sant, aproximadament 1185-1275.	-
596	Bartholomaeus, Anglicus, actiu segle XIII	-
1162	Goffredo, da Trani, -1245	-
764	- Església Catòlica. Papa (1227-1241: Gregori IX) - Església Catòlica: Papa (1243-1254: Innocenci IV)	- Bottoni, Bernardo, -1266. - Bernardo, II, arquebisbe de Compostel·la.

MS	AUTOR	ESCRITOR DE TEXT ADDICIONAL
1159	Henricus, de Segusio, Cardenal, aproximadament 1200-1271.	-
483-4	Tomàs, d'Aquino, sant, 1225?-1274	-
587 765	Iacopo, da Varazze, aproximadament 1226-1298	-
1163	Durand, Guillaume, aproximadament 1230-1296	-
502	Església Catòlica. Papa (1294-1303: Bonifaci VIII)	Bussi, Giovanni Andrea, 1417-1475
503	Guido, de Baysio, -1313	-
595	Johannes, von Freiburg, -1314	-
485-6	Frédol, Bérenger, -1323	-
1954	Bohic, Henri, 1310-aproximadament 1390	-

Taula 2: Autoritats identificades a partir del catàleg de manuscrits, la LENOTI i el VIAF.

Com es pot comprovar, la presència d'autoritats vinculades a l'Església Catòlica (en diversos càrrecs i ocupacions) és la majoritària (el 87,88 %), però també hi apareixen dos escriptors clàssics com Aristòtil i Terenci (el 6,06 %), i autors relacionats amb la vida civil, l'emperador Justinià I i el jurista Francesco Accursio (el 6,06 %). Pel que fa a les èpoques, tenim els dos autors clàssics anteriors a Crist (el 6,06 %), nou autors d'abans del segle X (el 27,27 %), un del segle XI (el 3,03%), quatre del segle XII (el 12,12 %), deu del segle XIII (el 30,30 %), quatre del XIV (un altre 12,12 %) i un del XV (el 3,03 %).

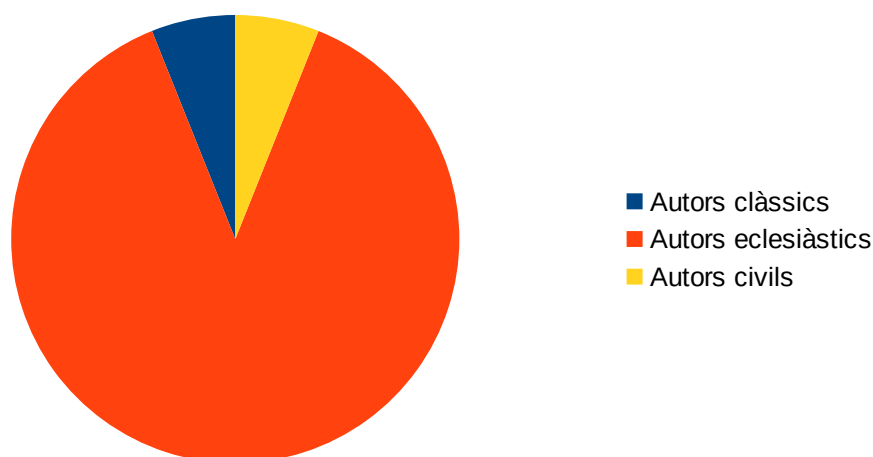

Figura 26: Diagrama d'autors, segons l'àmbit.

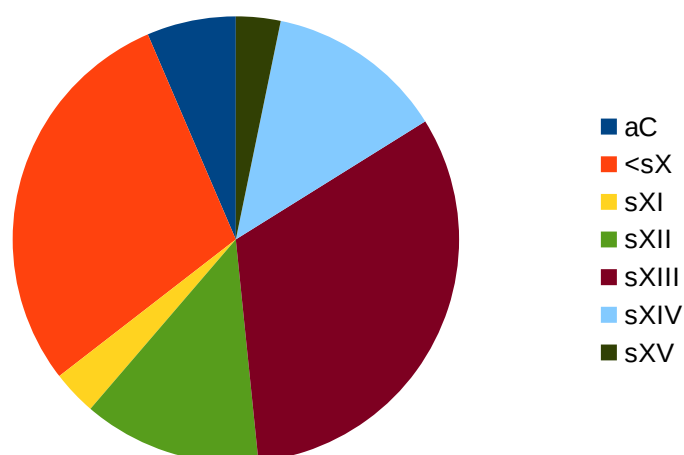

Figura 27: Diagrama d'autors, segons l'època d'activitat.

Un dels valors afegits de la col·lecció és la presència d'ornaments, la qualitat i complexitat dels quals varien en funció del còdex. Els que hem pogut detectar més sovint són les caplletres decorades (el 85,42 %), que hem classificat al seu torn en filigranades (el 33,33 %), ornades (el 22,92 %), amb decoració interior gòtica (el 16,67 %), historiades (el 8,33 %) i policromes amb fons d'or (el 4,16 %); les caplletres i/o inicials secundàries, majoritàriament, alternant blau i vermell (el 72,92 %); els calderons, que també s'alternen en vermell i blau (el 58,33 %); i les rúbriques realçades en vermell (el 56,25 %), tal com es pot veure en els gràfics i les imatges següents:

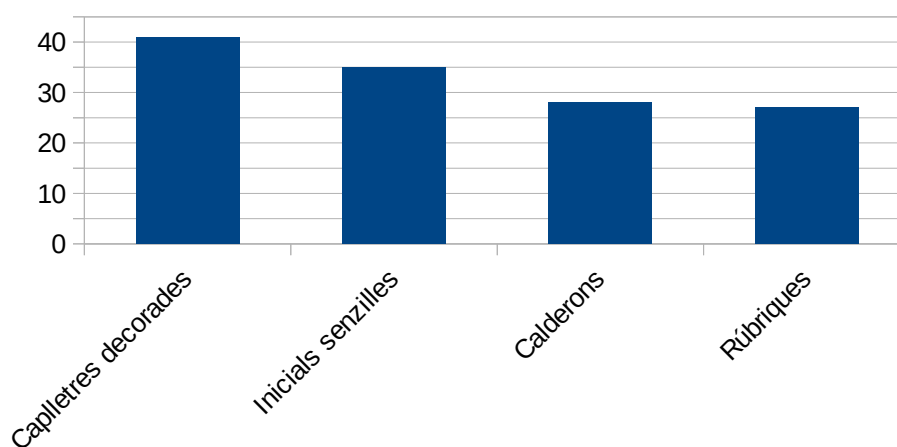

Figura 28: Tipus de decoracions presents als manuscrits de la col·lecció.

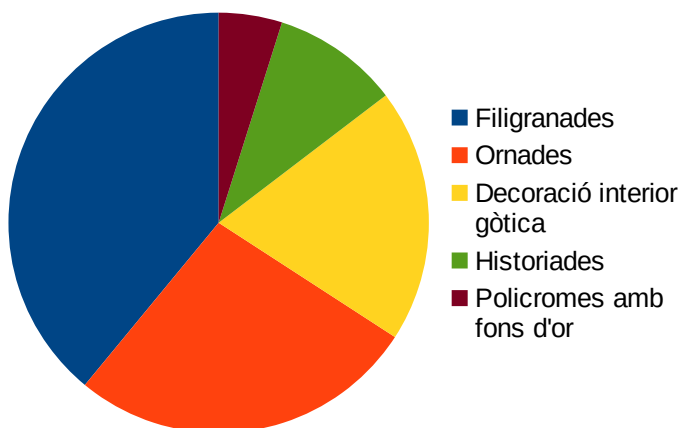

Figura 29: Tipologia de caplletres decorades.

Figura 30: Caplletra filigranada al recto del f.93 de 07 Ms 505(CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Figura 31: Caplletra policroma i historiada, amb fons d'or, al f. 66v de 07 Ms 165 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Figura 32: Caplletra historiada al f. 105v de 07 Ms 600 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Figura 33: Una caplletra una mica diferent, de tipus insular amb motius florals, al f. 45r de 07 Ms 487 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

El manuscrit més decorat del conjunt, el 1164, ha patit mutilacions, precisament, de les caplletres. Tot i que n'han quedat dues, una d'historiada i una de florida, segons el vocabulari d'Arnall (2002: 144), n'hi havia hagut, com a mínim, unes 7 més (Lizandra Prieto, 2013: 13). Aquest tipus d'acció sobre el còdex concorda amb els estudis d'Antón Pelayo sobre la destrucció de miniatures valuoses dels llibres saquejats dels convents a mans del populatxo (2018: 642-643).

Si ens centrem en les caplletres supervivents del manuscrit 1164, la primera conté, a més a més, un altre element interessant: es tracta d'una miniatura en forma de tríptic que representa l'onzena causa del decret de Gracià, «Clericus adversus clericum questionem...», en què la denúncia d'un clergue sobre un altre davant d'un tribunal civil arriba a orelles del bisbe, que anul·la la sentència que havia dictaminat el jurat secular i acaba destituint del càrrec el demandant (Escayola, 2003: 95).

Sembla que, en aquest cas, l'escena il·lustrada inclou els religiosos en conflicte al costat esquerre (porten hàbits més senzills); el tribunal eclesiàstic, a la part central; i els personatges de la dreta podrien tractar-se d'altres membres d'un tribunal, motiu pel qual porten unes vestidures més elaborades que els clergues. Si donem per vàlida la hipòtesi que la caplletra C es relaciona amb la miniatura que se situa en posició superior i que, per tant, també s'hi representa una altra part implicada en el conflicte jurídic descrit a la causa.

Figura 34: Caplletra historiada amb miniatura sobre la causa XI del Decret, al f. 140v de 07 Ms 1164 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Figura 35: Caplletra florida i inicials senzilles que alternen colors, al f. 192r de 07 Ms 1164 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

La possibilitat de conèixer el *scriptorium* on van ser copiats o d'aproximar-nos-hi només la podem trobar en 12 dels 48 còdexs. Tanmateix, no es pot afirmar que aquest 25 % sigui definitiu, sinó que en alguns casos es tracta de deduccions i hipòtesis. Així doncs, sembla que tres manuscrits haurien estat copiats, probablement, a Itàlia: el ms 228, al nord del país (Hägele, 1984: 21), tot i que Miquel Rosell considera que, per alguns dels textos que inclou, podria estar relacionat amb el monestir d'Einsiedeln, a Suïssa (Miquel Rosell, 1958: 294); el ms 1157, a Bolonya (segons consta al catàleg del CRAI); i el ms 1164, en alguna regió italiana no concretada, per la manera com van ser historiades algunes de les inicials (Miquel Rosell, 1961: 221). Per la seva banda, el ms 165 podria haver estat manuscrit a Lieja (segons el catàleg del CRAI), tot i que algunes pàgines que van ser-hi afegides posteriorment devien ser copiades a Catalunya, ja que a partir del f.119 hi ha una oració a Jesucrist escrita en català (Miquel Rosell, 1958: 210). Finalment, hi ha un grup de set còdexs possiblement catalans: el ms 602, pel tipus de notació musical (Torra, 2000: 1); el ms 827, probablement de Ripoll, per les semblances que manté amb altres sacramentaris ripollesos (Janini, 1980: 253); el ms 600, potser a Vic o a Ripoll, però amb un amanuense de formació francesa (segons consta al catàleg del CRAI); el ms 587, possiblement a Girona (Mateu Ibars, 1991: 807); el ms 765, també de Girona (segons consta al catàleg del CRAI); i el ms 229, ms 505 i ms 594, indubtablement, a la ciutat de la lleona, ja que van ser creats expressament per ser aplicats a l'Església gironina.

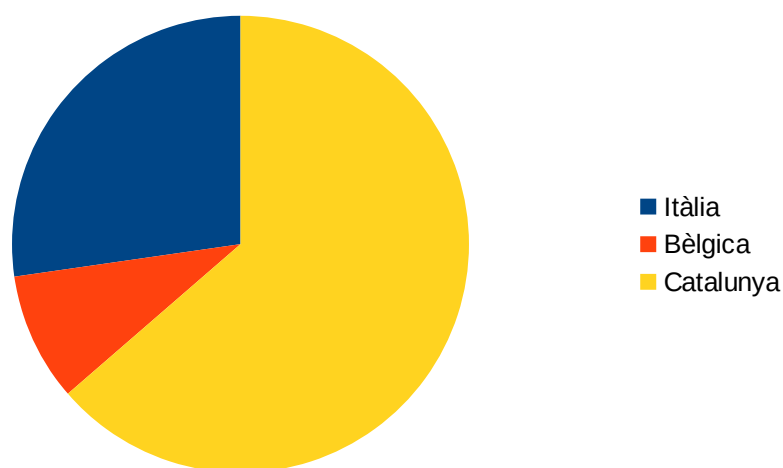

Figura 36: Ubicacions on és probable que es copiessin 12 dels 48 manuscrits.

Actualment, hi ha la possibilitat de trobar alguns dels manuscrits de la col·lecció en dos formats: el físic i el digital. El fet que es digitalitzin aquest tipus de col·leccions és beneficiós per a la preservació dels exemplars físics, ja que s'afavoreix la consulta dels volums en línia i això redueix la quantitat de manipulacions dels materials i, per tant, també disminueix els riscos associats a l'ús d'aquests manuscrits. A part d'aquesta qüestió, la preservació digital facilita que es difongui l'existència dels còdexs i augmenta la possibilitat que els investigadors hi facin recerca des de qualsevol punt geogràfic (Caballer et al., 2018: 193). En aquest cas, els 14 còdexs que disposen de còpia digitalitzada són els següents: ms 165, ms 228, ms 230, ms 235, ms 483-484, ms 487, ms 496-497, ms 587, ms 597, ms 600, ms 602, ms 1157, ms 1164 i ms 1165. Tots ells formen part de la Biblioteca Patrimonial Digital de la Universitat de Barcelona (BiPaDi). Tot i que en l'actualitat s'ha digitalitzat el 29,16 % de la col·lecció, es treballa per acabar tenint la versió en línia de tots els còdexs. Sembla que el que s'ha prioritzat i s'ha digitalitzat primer han estat les obres que tenien més rellevància dins la col·lecció, per diversos motius: la singularitat de l'autor (el ms 230, de sant Ramon de Penyafort; el 235, de Terenci; el 597, d'Aristòtil o el 600, de Pere Llombard), l'antiguitat (ms 602, del segle X; ms 228, sX-XI; ms 487, sXI), la representativitat dins el grup (el ms 496-497 forma part del conjunt bíblic) o el preciosisme de les ornamentacions (ms 1164), etc. Sigui com sigui, la tendència dels centres patrimonials a encaminar-se cap als formats virtuals és cada cop més generalitzada (Caballer et al., 2018: 193-194).

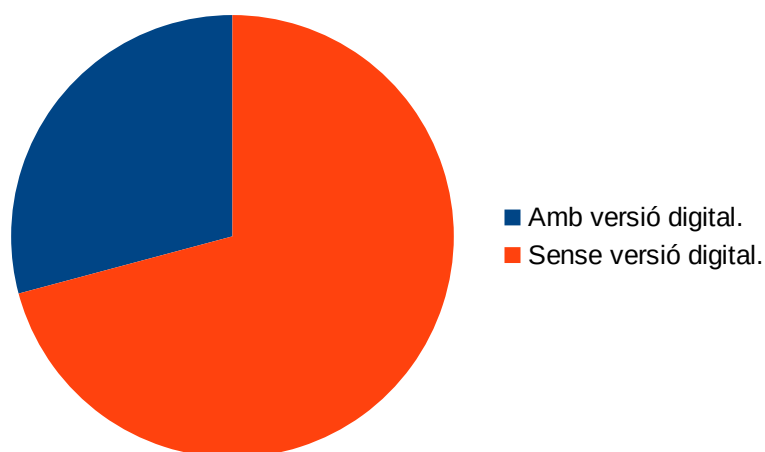

Figura 37: Grau de digitalització del fons.

7.3 Anàlisi comparativa dels inventaris existents

Per poder aclarir quins manuscrits haurien pogut formar part de les biblioteques dels temples de culte més importants de Girona, hem recorregut als inventaris i testaments disponibles que en donen notícia i els hem consignat en la taula del final d'aquest apartat (on deixem constància del número que correspon a les obres en cadascun dels recursos consultats). En el cas de la Catedral de Santa Maria, hem consultat el primer inventari conegut de la biblioteca de la catedral, que data del 1512 i que es va elaborar amb motiu de la visita del bisbe Guillem Ramon Boil, i que va ser publicat i analitzat per Lluís Batlle en la seva tesi doctoral (Batlle, 1947); el *Viage Literario por las iglesias de España* de Villanueva (1850), que en el dotzè volum fa referència als llibres de la institució que ens ocupa; el testament d'Arnau Colomer, antic propietari dels exlibris del qual figuren en alguns dels còdexs investigats, contrastat per Josep Perarnau i Espelt (Perarnau, 1983); i la deixa de llibres a Santa Maria del testament de Roger de Cartellà, publicat per Enric Mirambell el 1964 i analitzat per Jaume de Puig i Oliver més recentment en un monogràfic sobre la Col·legiata de Sant Feliu (Puig i Oliver, 2019).

Pel que fa a aquesta segona institució, el mateix testament de Cartellà ens serveix, perquè una bona part dels seus llibres, precisament, hi van ser llegats (Puig i Oliver, 2019); i també hem fet ús d'un inventari de còdexs de Sant Feliu que data del 1310, estudiat en el mateix document que el de Cartellà (Puig i Oliver, 2019). Hem contrastat les dades, a part, amb l'apèndix XI del volum XLIV de l'*Espanya Sagrada*, de José de la Canal (1832), que conté una llista de manuscrits rars trobats a l'arxiu de la col·legiata. En el seu estudi, Puig i Oliver també deixa constància d'on s'ubiquen aquests darrers en l'actualitat, i val a dir que els identifica tots com a pertanyents a l'Arxiu de Sant Feliu (ASF) o al Seminari Diocesà (la majoria, catalogats per Janini i Marquès el 1962).

Segons aquests documents, per tant, sembla que podem identificar més coincidències entre els còdexs inventariats a la catedral que no pas amb els de la col·legiata. Per començar, podem considerar que els sis exemplars que en l'apartat anterior hem indicat que hi apareix l'exlibris manuscrit d'Arnau Colomer i que també trobem consignats al testament, és a dir, el ms 600, el ms 765, el ms 483-484, el ms 598-599, el ms 1157 i el ms 1164, eren entre les obres que formaven part de la llibreria de la Seu gironina, però, a més a més, dins del mateix testament, Perarnau (1983) n'hauria identificat unes altres nou que també podrien haver estat seves, ja que, encara que no continguin marques de propietat visibles, coincideixen en els íncipits o èxplicits que s'han conservat

en el document de Colomer. En cas que no s'hagin pogut preservar els primers i/o els últims fulls dels llibres en qüestió, però, seria plausible pensar que es podria tractar dels mateixos volums. Els que Perarnau afegiria a la llista de propietat de la Catedral (a través de Colomer) serien el ms 1163, el ms 1159, el ms 504, el ms 503, el ms 485-486, el ms 596, el ms 502, el ms 1161 i el ms 230.

Trobem coincidències, també, en 3 títols dels 16 que Villanueva va destacar d'entre els més de cent còdexs de la biblioteca de la catedral: els *Morals* de Sant Gregori (ms 1165) i els *Diàlegs* del mateix sant (ms 487); i les *Homilies a l'Evangelí de sant Mateu*, del venerable Beda (ms 764), que són els que Batlle no identifica dins la biblioteca conservada a Girona i podrien ser en la col·lecció de la UB (Batlle, 1947: 10). Pel que fa a les 10 obres en diversos volums que Roger de Cartellà va deixar generosament en herència a la Catedral, sembla que només un dels seus exemplars formaria part de la col·lecció de manuscrits de la UB, el ms 1954 (Puig i Oliver, 2019: 627).

En el cas de l'inventari del 1512, les coincidències entre els títols són molt abundants, i el mateix Batlle ens indica quins ja van ser identificats per Josefina Mateu Ibars com la possible col·lecció comprada per Marià Aguiló, malgrat que l'investigador adverteix que, segons l'arxiver Jaume Marquès, no consta en cap de les «*actas capitulares de los años 1856 y 1857 [...] un solo acuerdo de desprenderse de ningún libro ni objeto*» (Batlle, 1947: 178n). A aquestes identifications de Mateu que Batlle respecta i fa aparèixer en la seva anàlisi de l'inventari esmentat, hi hem afegit entre claudàtors alguns exemplars que creiem que podrien coincidir amb els del catàleg del CRAI, encara que no tenim proves que ho fossin, ja que els manuscrits no es descriuen amb detalls que ens permetin fer-ne una anàlisi més acurada o, si ho fan, per exemple, incloent-hi l'incipit, el caràcter acèfal de bona part dels còdexs ens impedeix corroborar-ho.

Per l'altra banda, si ens fixem en els llibres que Cartellà va deixar a la Col·legiata, hi hauria dues obres que Puig i Oliver no identifica com a conservades actualment en cap dels centres patrimonials de Girona –un d'ells consta com a perdut– i que ens fan pensar que podrien formar part de la col·lecció de la universitat, malgrat que coincideixen amb manuscrits provinents de la Catedral identificats per Mateu com a possibles membres de l'adquisició d'Aguiló.

Pel que fa a l'inventari del 1310, encara és més complicat fer-hi identifications, ja que els exemplars són pràcticament tots llibres litúrgics sense descripcions que permetin distingir-ne gaires trets propis: missals, antifonaris, saltiris, evangeliaris, epistolaris, etc., de manera que no ens atrevim a establir coincidències entre els volums de l'inventari i els del catàleg actual del CRAI (Puig i Oliver, 2019: 618-620).

MS	TESTAMENT D'ARNAU COLOMER A LA CATEDRAL (Perarnau, 1983)	INVENTARI BIBLIOTHECA SEDIS, 1512 (Batlle, 1947)	VIAJE LITERARIO A LAS IGLESIAS DE ESPAÑA, vol. XII: CATEDRAL DE GIRONA (Villanueva, 1850)	TESTAMENT DE ROGER DE CARTELLÀ A LA CATEDRAL (Puig i Oliver, 2019)	TESTAMENT DE ROGER DE CARTELLÀ A LA COL·LEGIATA (Puig i Oliver, 2019)
Ms 487		82 i 85	2		
Ms 595		[41, 58]			
Ms 594					
Ms 602		[76]	3		
Ms 764		[8], [51]			
Ms 827					
Ms 228					
Ms 1165			1		
Ms 1163	XII. 17	[62]			
Ms 600	XXX. 52	93			
Ms 603		[83]			
Ms 1159	IX. 8	35			27-28?
Ms 504	II-III. 2	[44] i 45			
Ms 765	XLII. 74	[89]			
Ms 503	XV. 24	33			
Ms 485-486	XIII. 18-20	[30], [117]			32?
Ms 1162		61			
Ms 505					
Ms 597		[1]			

MS	TESTAMENT D'ARNAU COLOMER A LA CATEDRAL (Perarnau, 1983)	INVENTARI BIBLIOTHECA SEDIS, 1512 (Batlle, 1947)	VIAJE LITERARIO A LAS IGLESIAS DE ESPAÑA, vol. XII: CATEDRAL DE GIRONA (Villanueva, 1850)	TESTAMENT DE ROGER DE CARTELLÀ A LA CATEDRAL (Puig i Oliver, 2019)	TESTAMENT DE ROGER DE CARTELLÀ A LA COL·LEGIATA (Puig i Oliver, 2019)
Ms 601		[88]			
Ms 572		78			
Ms 227					
Ms 596	XXIX. 51	2			
Ms 483-484	XXXIII. 55	[79]			
Ms 598-599	XXXI. 53 i XXXII. 54	94 i [96]			
Ms 502	XIV. 21	[122 o 127]			
Ms 766		[60]			
Ms 767					
Ms 1157	XVIII. 29				
Ms 1161	XXI. 32				
Ms 1164	I. 1				
Ms 587		87			
Ms 230	XXV. 43	50			
Ms 586					
Ms 1158					
Ms 165					
Ms 229					

MS	TESTAMENT D'ARNAU COLOMER A LA CATEDRAL (Perarnau, 1983)	INVENTARI BIBLIOTHECA SEDIS, 1512 (Batlle, 1947)	VIAJE LITERARIO A LAS IGLESIAS DE ESPAÑA, vol. XII: CATEDRAL DE GIRONA (Villanueva, 1850)	TESTAMENT DE ROGER DE CARTELLÀ A LA CATEDRAL (Puig i Oliver, 2019)	TESTAMENT DE ROGER DE CARTELLÀ A LA COL·LEGIATA (Puig i Oliver, 2019)
Ms 235					
Ms 1954		[132]		10	
Ms 491-492		[99] i 100			
Ms 493		101			
Ms 494		106			
Ms 495		108			
Ms 496-497		103			
Ms 498-499		104 i 109			
Ms 500		102			
Ms 501		[95]			
Ms 829		[98]			

Taula 3: Correspondències possibles entre els exemplars de la UB i els dels diversos documents que fan referència a la Catedral i a la Col·legiata.

Han quedat força exemplars sense identificar, alguns perquè es tracta de llibres litúrgics i no ens aporten prou dades per distingir-los (tal com hem explicat anteriorment), com el ms 165, ms 227, ms 228, ms 229, ms 505, ms 594, ms 827 i ms 1158, però també n'hi ha que no apareixen esmentats enlloc, com el ms 586, que es tracta d'un índex de matèries d'Aristòtil (qui sap si anava inclòs amb el ms 597?), o el ms 235, que conté les *Comèdies* de Terenci.

Tenint en compte l'adquisició singular d'aquesta col·lecció –la troballa fortuïta, la intervenció d'Aguiló a títol personal i les accions posteriors de recuperació dels manuscrits que

consten als documents oficials—, segurament queden molts misteris per resoldre. El que sí que podríem destacar com a característiques compartides pel grup de còdexs és que ens permeten obrir una finestra al coneixement de les biblioteques medievals dels centres religiosos gironins i també ens brinden l'oportunitat de descobrir-ne el valor, per l'antiguitat (del segle X al XV); la presència d'algunes anotacions en català en obres llatines; la presència de continguts religiosos, jurídics, filosòfics, científics i literaris (de més a menys quantitat); la rellevància dels autors (tant clàssics com patristics i medievals); la diversitat en les dimensions dels volums; el preciosisme d'algunes de les ornamentacions, que en alguns casos han patit mutilacions, a més d'altres desperfectes causats per les males condicions de conservació a què han estat sotmesos; la diversitat de mans que els van copiar i il·luminar (catalanes i, possiblement, belgues i italianes); i la inclusió d'elements com partitures en algunes de les obres litúrgiques, que en justifiquen l'ús en el dia a dia dels temples de provinença. A més, la progressiva digitalització del grup de manuscrits també n'afavoreix la conservació i la difusió, cosa que ens fa preveure i desitjar que serà una col·lecció objecte de múltiples estudis de recerca.

Malgrat les dades que n'hem pogut extreure mitjançant l'anàlisi, la certesa sobre l'origen dels còdexs continua essent esquivada: tot i les múltiples coincidències entre els inventaris i el catàleg actual de la Biblioteca de Fons Antic de la UB, potser només ens aventurariem a afirmar que els volums que contenen les marques de propietat d'Arnau Colomer, que va llegar a la Catedral, provenen amb seguretat de la Seu i no de la Col·legiata. No haver pogut comprovar inventaris d'altres centres religiosos de la província de Girona i no haver pogut trobar un document que corrobori la venda dels manuscrits que constituïen aquesta biblioteca durant els anys de Desamortització ens impedeixen afirmar categòricament que tots ells provenen de la Catedral de Girona, però sí que sembla una de les opcions més plausibles. De totes maneres, cal tenir en compte que diversos especialistes han corroborat l'estreta relació entre la Catedral de Girona i la Col·legiata de Sant Feliu (Puig i Oliver, 2019: 570-571), que es prestaven llibres per ser copiats i/o utilitzats (Batlle, 1979: 235). Pel que fa a la hipòtesi d'Aguiló, que situava els manuscrits a la Col·legiata, segons va informar el director general d'Instrucció Pública (Tomàs, 2016: 109), cal tenir en compte que devia disposar d'uns recursos més limitats que no pas ara per comprovar si els còdexs de la descoberta pertanyien a una biblioteca o a una altra i, possiblement, no devia tenir notícia de l'inventari de la Catedral, respecte del qual hi ha més títols que coincideixen, ni tampoc del testament d'Arnau Colomer a la Seu de Girona.

8 Proposta d'una exposició dels manuscrits recuperats per Marià Aguiló

8.1 Consideracions prèvies

Segons la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català, les obligacions de l'administració pública sobre els béns culturals passen per protegir-los, conservar-los, augmentar-los, investigar-los i difondre'ls, de manera que els centres que custodien el patrimoni bibliogràfic haurien d'assegurar que es duen a terme aquestes accions, i que el públic té accés a l'herència cultural pròpia. Per la seva banda, el 2005, el Consell d'Europa redefinia el concepte de patrimoni cultural i li atorgava una dimensió social, de manera que no només havia de ser rebut pel públic com una qüestió passiva, sinó que també contemplava la col·laboració ciutadana en la creació de la memòria col·lectiva (2005: 2).

En aquest sentit, semblava adequat formular una proposta per mostrar al públic la col·lecció que aquí ens ocupa i fer-lo particip dels humils avenços que haguem pogut fer en la recerca sobre el grup de còdexs recuperats per Aguiló. A part de contribuir al coneixement d'aquests manuscrits en particular i de la Biblioteca de Fons Antic de la UB en general, un altre dels fins que es volen aconseguir és incentivar els estudiants i els professionals a investigar i resoldre les incògnites que han quedat per respondre en el nostre treball, de manera que l'exposició serviria de reclam per reutilitzar el fons documental de la biblioteca universitària i continuar generant nous coneixements que puguin enriquir tothom.

Malgrat la tendència general de produir exposicions virtuals en lloc d'optar per la presencialitat, tant per la situació de pandèmia dels darrers temps (Carrasco, 2021: 79) com pels avantatges evidents dels formats digitals –més seguretat per als materials i més accessibilitat per als usuaris d'arreu–, he optat per elaborar una proposta d'exposició física per dos motius: en primer lloc, veure els documents en el pla real podria augmentar l'interès per descobrir-ne nous elements; i en segon lloc, el públic objectiu (estudiants i investigadors que puguin interessar-s'hi) són els mateixos usuaris de la Biblioteca de Fons Antic de la Universitat de Barcelona, que d'aquesta manera serien els primers a tenir notícia de la mostra. A part d'això, el disseny de l'exposició no està renyit amb els formats virtuals, de manera que, un cop acabada la mostra presencial, se'n podria fer la versió digital, aprofitant els mateixos textos i el fet que cada cop més manuscrits de la col·lecció s'estan

digitalitzant, com ja hem vist en l'apartat anterior. De fet, hem optat per seguir de model les exposicions elaborades pel mateix CRAI de Fons Antic, que a la seva pàgina web hi tenen penjades les exposicions virtuals que han dissenyat, en la majoria de casos, a partir de les mostres que han dut a terme a l'espai expositiu de la biblioteca.

Tenint en compte que el material que s'exposaria requereix unes condicions de conservació concretes, i que el fet d'exposar-lo en públic augmentaria els riscos per a la seva preservació, caldria ser especialment curosos i adoptar una sèrie de mesures per evitar que es deteriori. En aquest cas partiríem de l'avantatge que el centre patrimonial on es duria a terme l'exposició de les obres és el mateix que les custodia, de manera que no s'hauria de patir per un desplaçament llarg i perillós de les peces fins a l'espai on es mostrarien al públic, més enllà de les mesures habituals de no apilar més de tres o cinc volums alhora en els carretons de transport des del lloc d'emmagatzematge fins a la ubicació de la mostra (Tacón Clavaín, 2008: 147-148).

Resulta aquest punt, així doncs, hauríem de parar atenció a la manera com estaria exposat el fons: a la Biblioteca de Fons Antic de la Universitat de Barcelona es disposa de sis vitrines de 120 cm x 60 cm, de manera que hi cabrien, aproximadament, uns 2 volums oberts en cadascuna. Per tal de poder assegurar que les condicions de temperatura i humitat relativa són les òptimes i que no es diferenciïn excessivament de les condicions habituals a què estan sotmesos els materials, es podria introduir a les vitrines un regulador d'humitat produït amb gel de sílice (Tacón Clavaín, 2008: 168).

Quant a l'obertura dels volums, caldria que no superés els 90°, ja que cal evitar al màxim de malmetre'n l'enquadernació (Tacón Clavaín, 2008: 168), i els suports sobre els quals descansarien haurien de ser prou amplis per servir de base dels llibres i de materials compatibles, com ara cartró neutre, metacrilat de metil o espuma de polietilè o polipropilè (Tacón Clavaín, 2008: 169). En el moment de desmuntar l'exposició, que seria al cap d'un mes, aproximadament,⁶ caldria tenir en compte que perquè recuperessin la forma original no s'hauria de forçar el tancament dels volums amb pesos, sinó que caldria procurar que se seguís un procés natural (Tacón Clavaín, 2008: 170).

Pel que fa al disseny de l'exposició, i continuant amb el model de la Biblioteca de Fons de Antic de la universitat, he optat per centrar-me en una qüestió concreta («què converteix en única la col·lecció de manuscrits recuperats per Marià Aguiló?») i, a partir d'aquí, he seleccionat els exemplars que em serveixin millor per a aquest propòsit. Així doncs, la pregunta plantejada em porta a posar el focus en com es va produir la troballa i quins van ser els primers passos que va dur

⁶ Seguiríem els terminis previstos pel CRAI, com podem comprovar en les exposicions que hem esmentat anteriorment.

a terme Aguiló per fer-ne el tractament adequat; en segon terme, en recalcaré l'antiguitat, i donaré una mostra de les obres més antigues i les més recents que componen la col·lecció; també voldria emfasitzar que la majoria d'obres del grup tracten sobre temàtica religiosa, i exposaré els volums més representatius d'aquesta matèria, entre els quals prioritzaré els de producció catalana; m'agradaria mostrar, també, la importància de les obres jurídiques en les biblioteques de les institucions religioses medievals, i la presència més reduïda però no per això menys interessant d'algunes obres d'autors clàssics, de temàtica filosòfica i literària; finalment, mostraré el volum que presenta una ornamentació més espectacular. Seguint aquest recorregut, es dona compte de la composició global de la col·lecció i se'n destaquen els trets que la fan més valuosa.

Pel que fa a la temporització de la mostra, es durà a terme en dues parts: en la primera, s'ha organitzat una vitrina dins d'una exposició programada prèviament pel CRAI sobre el maltracte rebut pels llibres de les col·leccions de fons antic, titulada «Malferits: l'empremta del temps al CRAI Biblioteca de Fons Antic». Aquesta mostra, que forma part d'una sèrie d'exposicions celebrades per les universitats membres de REBIUN (Red de Bibliotecas Universitarias Españolas), ha tingut lloc entre el 25 de maig i el 15 de juliol del 2022, mentre que la monogràfica, el muntatge de la qual comptarà amb la participació del Taller de Restauració del CRAI, es programarà de cara a l'any 2023, entre el 23 d'octubre i el 17 de novembre. S'ha aprofitat l'ocasió, però, de publicitar la mostra que proposem aquí en l'exposició del maig al juliol del 2022. Per a aquesta primera exposició, s'ha optat per incloure a la vitrina el manuscrit 1164 de la BUB, que és un dels més representatius del grup de còdexs, ja que conté tota mena de miniatures de gran qualitat saquejades i mutilades. Per tal que l'exposició continuada del volum a la llum no afecti excessivament les decoracions amb pa d'or i per recomanació del personal del Taller de Restauració del CRAI, s'ha anat canviant l'obertura del còdex amb una regularitat de dos cops per setmana. A més, s'ha preparat un text que resumeix els aspectes més interessants de la descoberta i del manuscrit, s'han planejat els canvis d'obertura per a tota la durada de la mostra (tal com es pot comprovar a la taula de la pàgina següent), de manera que el públic pugui veure exemples de la sostracció d'ornaments, i també s'ha mostrat la reproducció de les dues caplletres conservades (al f. 140r i al f. 192r, respectivament), de 9x9 cm, per oferir un tast de com devien ser les que han desaparegut.

Tant per a l'elaboració del text com per a la interpretació de la caplletra historiada i la miniatura que s'hi relaciona, s'ha comptat amb l'ajuda inestimable de la bibliotecària Marina Ruiz Fargas; i el disseny gràfic de la mostra ha anat a càrrec de Mariola Serra Ferrándiz, becària del CRAI de Fons

Antic i alumna del grau en Conservació i Restauració de Béns Culturals. L'exposició completa en la qual s'emmarca el disseny d'aquesta vitrina es pot consultar en [versió digital](#) a la pàgina web del Fons Antic de la Universitat de Barcelona.

Pel que fa a la monogràfica del 2023, es preveu que també inclogui una visita guiada per desenvolupar una mica més en què ha consistit la investigació i oferir els detalls que per qüestions d'espai no podran ser presents a l'exposició. Un dels punts forts d'aquest projecte, si és possible de dur a terme en les circumstàncies esperades i tenint en compte l'interès que hi ha mostrat, és la participació de Margalida Tomàs, especialista en Marià Aguiló, amb una xerrada en què parlarà de la biografia del poeta en la seva etapa com a bibliotecari segon de la Biblioteca Universitària i Provincial de Barcelona, que farà més comprensible el context als visitants.

Calendari dels canvis d'obertura del manuscrit 1164	
Setmana	Folis mostrats
Del 25 de maig al 2 de juny	<ul style="list-style-type: none"> • F. 81 r • F. 101 r • F. 115 r
Del 3 al 9 de juny	<ul style="list-style-type: none"> • F. 121 v • F. 123 r • F. 127 v
Del 10 al 16 de juny	<ul style="list-style-type: none"> • F. 132 v • F. 135 r • F. 137 r
Del 17 al 23 de juny	<ul style="list-style-type: none"> • F. 149 r • F. 162 v • F. 165 r
Del 20 al 26 de juny	<ul style="list-style-type: none"> • F. 169 v • F. 182 r • F. 186 r
Del 24 al 30 de juny	<ul style="list-style-type: none"> • F. 188 v • F. 189 v • F. 191 v
De l'1 al 7 de juliol	<ul style="list-style-type: none"> • F. 193 v • F. 201 r • F. 232 r
Del 8 al 15 de juliol	<ul style="list-style-type: none"> • F. 235 v • F. 236 v • F. 239 v

Taula 4: Planificació d'obertures del manuscrit 1164.

Figura 39: Caplletra retallada al f. 279r de 07 Ms 1164 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Figura 38: Figura d'un arquer al f. 279r de 07 Ms 1164 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Figura 40: Caplletra historiada amb miniatura conservada al f. 140r de 07 Ms 1164 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Figura 41: Caplletra florida conservada al f.192r de 07 Ms 1164 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB)

8.2 Organització d'una vitrina en una exposició del CRAI Fons Antic: maig-juliol 2022

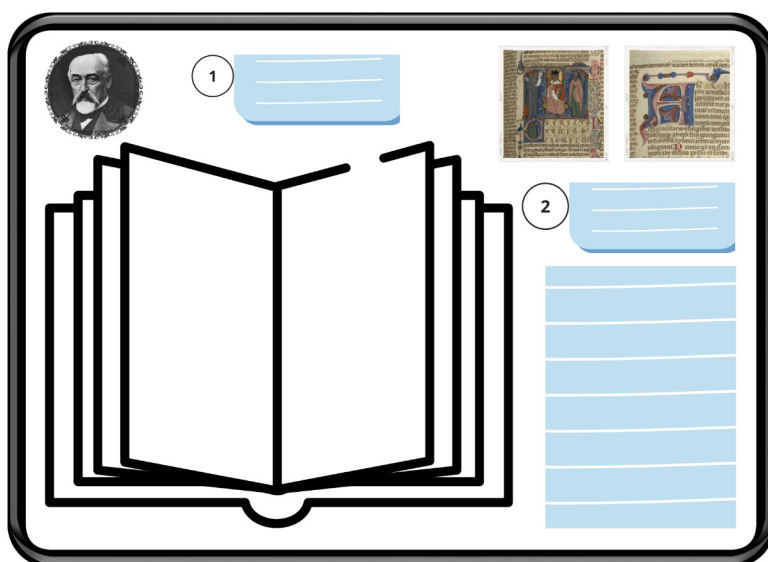

Figura 42: Disseny primigeni de la distribució del text i el còdex a la vitrina, en què s'incorporava un retrat de Marià Aguiló i la reproducció de dues caplletres.

Figura 43: La vitrina final només ha tingut capacitat per contenir el volum, el text i una cartella informativa, a més de les dues reproduccions de les caplletres conservades.

Títol del text: *Mutilats*

Text: Segons el relat de Barraquer i Roviralta, si el desembre del 1857 Marià Aguiló, bibliotecari segon de la Biblioteca Universitària i Provincial de Barcelona, no hagués estat refredat, no hauria entrat dins una cafeteria a prendre un te que li retornés l'escalfor i no hauria descobert que els parroquians de la taula del costat estaven fent tractes per destruir una col·lecció de manuscrits medievals, perduts durant la desamortització de béns eclesiàstics a Girona, i convertir-los en cola. La intervenció oportuna i absolutament casual d'Aguiló va permetre que es recuperessin 54 còdexs de gran valor que avui reposen a la nostra biblioteca i dels quals us volem oferir un petit tast.

El manuscrit que presentem és un Decret de Gracià, probablement copiat al segle XIV a Itàlia, per l'estil de la decoració emprada. El seu valor, de fet, va ser el que devia interessar els que van mutilar-lo tot retallant-ne les miniatures i caplletres decorades amb or, excepte dues. Aquest tipus de saquejos i destruccions no era pas estrany a l'època en què el còdex va ser perdut i recuperat: amb la Desamortització de Mendizábal, bona part del patrimoni bibliogràfic va ser robat, ocultat, venut o destruït, ja fos per ignorància o per avarícia.

Junt amb la miniatura i la caplletra reproduïdes, també s'han conservat les inicials filigranades i secundàries i els calderons, que alternen colors. El detallisme i la qualitat de la decoració supervivent ens fan lamentar encara més la pèrdua de les parts sostretes, la bellesa de les quals només ens podem imaginar.

A part del saqueig de miniatures, aquest volum també s'ha deteriorat per les condicions d'emmagatzematge patides, ja que abans que Aguiló el trobés juntament amb els altres manuscrits, tots ells en força mal estat, havien estat en possessió d'un fabricant francès resident a Girona que els feia servir com a material industrial, i els guardava en un dipòsit en què la humitat i les plagues van fer estralls. Si us interessa tenir-ne més informació, properament es farà una mostra monogràfica amb altres còdexs d'aquest grup, que no us podeu perdre.

Cartel·la informativa 1: Gracià. *Decretum Gratiani cum glossis*, Itàlia, entre aproximadament 1380 i 1400. 07 Ms 1164 – Prové de la catedral de Girona?

Cartel·la informativa 2: La menuda caplletra C historiada (foli 140r) està relacionada amb la miniatura superior, on es representa la causa XI del Decretum, Clericus adversus clericum questionem de prediis agitavit. Hi veiem els religiosos en conflicte a l'esquerra, el jutge eclesiàstic al centre, i tal vegada altres membres d'un tribunal a la dreta.

La segona caplletra supervivent és una bonica A florida (foli 192r).

8.3 Guió de l'exposició monogràfica: octubre-novembre 2023

TÍTOL:

«Si no hagués estat refredat... Una mostra de la col·lecció de manuscrits recuperats per Marià Aguiló»

TEXT INTRODUCTORI:

Segons el relat de Barraquer i Roviralta, si el desembre del 1857 Marià Aguiló, bibliotecari segon de la Biblioteca Universitària i Provincial de Barcelona, no hagués estat refredat, no hauria entrat dins una cafeteria a prendre un te que li retornés l'escalfor i no hauria descobert que els parroquians de la taula del costat estaven fent tractes per destruir una col·lecció de manuscrits medievals, perduts durant la desamortització de béns eclesiàstics a Girona, i convertir-los en cola. La intervenció oportuna i absolutament casual d'Aguiló va permetre que es recuperessin 54 còdexs de gran valor que avui reposen a la nostra biblioteca i que volem compartir amb vosaltres.

La mostra pretén donar a conèixer la col·lecció a partir dels trets que la fan única, de manera que l'hem dividit en 6 seccions diferents: a *La voluntat de conèixer*, hi trobareu els primers documents que va generar Aguiló per descriure i estudiar els còdexs trobats; a *Cinc segles d'escriptura*, s'hi mostren el document més antic i un dels més recents del grup; a *La litúrgia a casa nostra*, hi ha les obres religioses més importants de la biblioteca originària; a *De iure* hi podreu trobar un recull de les obres jurídiques més curioses de la col·lecció; a *Un tastet de clàssics*, les obres d'autors del món antic; i a *Per amor a l'art*, podreu fer un cop d'ull a les ornamentacions més sorprenents d'aquests manuscrits.

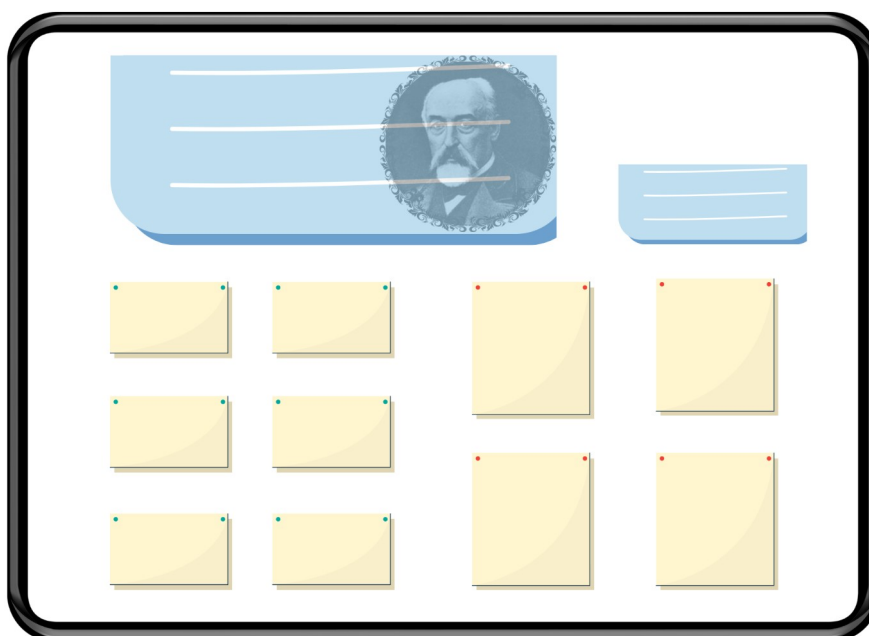
VITRINA 1:

Figura 44: Configuració de la primera vitrina, amb el text explicatiu a la part superior i 10 fitxes manuscrites de Marià Aguiló en què descrivia els còdexs.

Text: *La voluntat de conèixer*

Quan Marià Aguiló va recuperar els manuscrits, els va dur a l'Acadèmia de Bones Lletres per netejar-los i examinar-los millor. D'aquesta manera, va determinar-ne l'antiguitat, avaluar-ne l'estat i identificar-ne les matèries i els autors principals per poder-ho comunicar als seus superiors. Un cop adquirits per la Biblioteca Universitària i Provincial de Barcelona, va elaborar-ne un primer catàleg, del qual es conserven 45 fitxes de descripció, algunes de les quals podeu veure aquí.

Cartel·la informativa: [Algunas fichas pequeñas y mayores, al parecer de los manuscritos comprados por D. M. Aguiló, procedentes de la Desamortización de Gerona], Catalunya, [1857]. 07 Ms 1924-18.

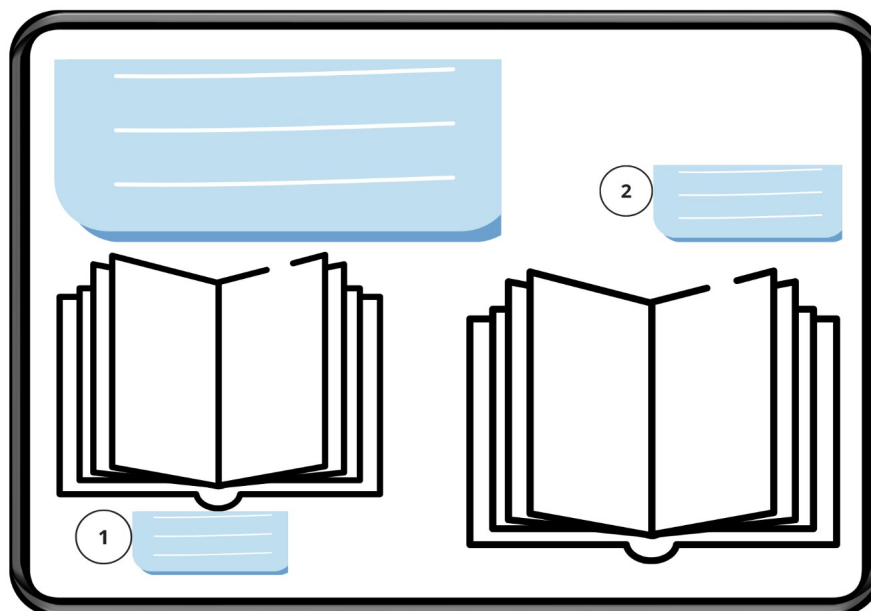
VITRINA 2:

Figura 45: Distribució del text, les cartelles informatives i els còdexs dins la segona vitrina.

Text: *Cinc segles d'escriptura*

La col·lecció comprèn obres produïdes entre el segle X i el XV, de manera que permet observar les diferents cal·ligrafies amb què s'escriu al llarg de l'Edat Mitjana. Així doncs, des de la lletra carolíngia a la gòtica librària, les pàgines d'aquests manuscrits ens parlen de moltes hores de còpia de textos per poder preservar i transmetre les paraules i els pensaments que eren considerats dignes de formar part de la memòria. A continuació, podeu veure l'exemplar més antic i un dels més tardans de la col·lecció.

Cartel·la informativa 1: Jeroni, sant. [S. Hieronymi Commentariorum super Mattheum, ad Eusebium, libri quatuor. S. Bedae Commentariorum super Marcum liber], entre aproximadament 900 i 920. 07 Ms 602.

Cartel·la informativa 2: Bohic, Henri. [Distinctionum liber tertium ad Decretales Gregorianas], entre aproximadament 1401 i 1420. 07 Ms 1954.

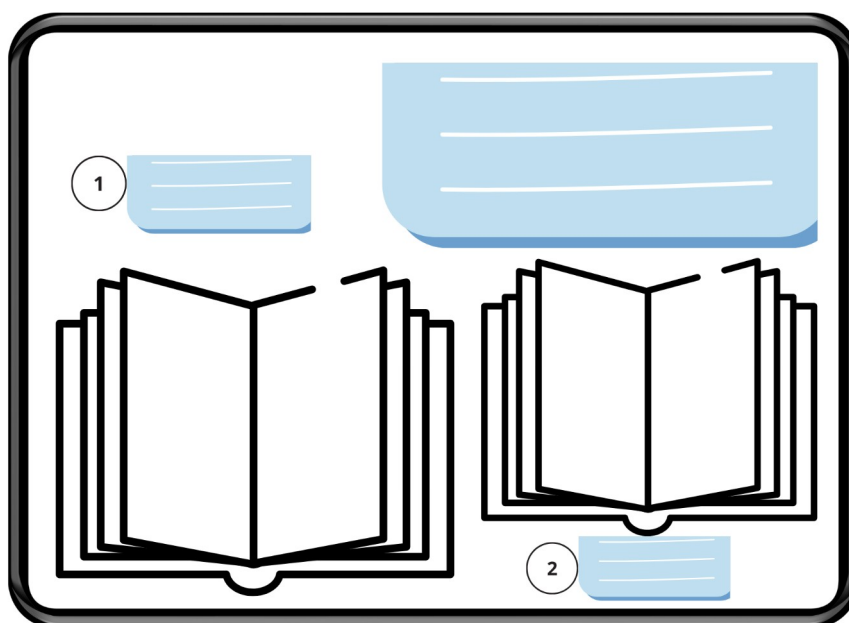
VITRINA 3:

Figura 46: Ordenació dels volums dedicats a la secció de litúrgia, a la vitrina 3.

Text: *La litúrgia a casa nostra*

La procedència més plausible d'aquests manuscrits és la Catedral de Girona i/o algun altre temple o monestir de la mateixa província. Per aquest motiu, no és gens estrany que la majoria de còdexs tractin sobre temàtica religiosa. En aquest apartat, hi podreu veure un breviari gironí que entre els textos llatins conté una taula de la Pasqua en català, que servia per poder calcular en quin mes cauria aquesta festivitat cada any; i un dels llibres de sentències de Pere Llombard, amb una marca de propietat manuscrita d'allò més interessant, ja que es tracta de l'exlibris d'Arnau Colomer, prevere que va llegar part dels seus llibres a la Catedral de Girona.

Cartel·la informativa 1: [Breviarum Romanorum, secundum consuetudinem ecclesie Gerundensis]. Girona, entre 1401 i 1500, f. 13r. 07 Ms 505.

Cartel·la informativa 2: Pere Llombard. *Libri quattuor sententiarum*, entre 1301 i 1400, f. 4v. 07 Ms 600.

Exlibris: «Est mei Arnaldi de Columbario presbiteri de capitulo Gerunde».

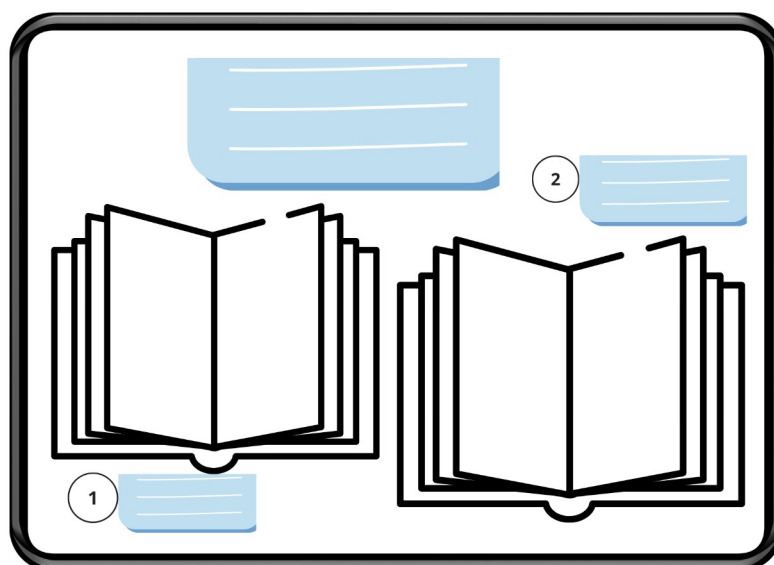
VITRINA 4:

Figura 47: Col·locació dels manuscrits 766 i 767 dins la vitrina 4, dedicada als llibres de dret.

Text: *De iure*

La formació de bona part dels membres de les institucions religioses es pot entreveure gràcies a la presència de llibres de temàtica jurídica a les seves biblioteques. En aquest cas, hi podem trobar les obres habituals del dret romà, com el *Corpus Iuris Civilis*, en diversos volums. Els dos exemplars que hem seleccionat són interessants perquè contenen tota mena d'anotacions: en el primer hi podem veure dos exlibris manuscrits, i en el segon, el relat de la mort de l'esposa adorada pel propietari del volum, desolat per la seva pèrdua.

Cartel·la informativa 1: [Corpus Juris Civilis: Digestum, cum commentariis], entre 1301 i 1500, f. 260r. 07 Ms 766.

Exlibris 1: «iste liber est francischi serra».

Exlibris 2: «Iste liber est Tassini Muleti.»

Cartel·la informativa 2: [Corpus Juris Civilis: Digestum, cum commentariis], entre 1301 i 1400, f. 278v. 07 Ms 767.

Anotació: «morí la mía bona y cara muller, na Blanqua, dimecres a vespre, ora del seny de ladre, a XV de novembre de MCCCLXXVI en Gerona, de febre contínua...»

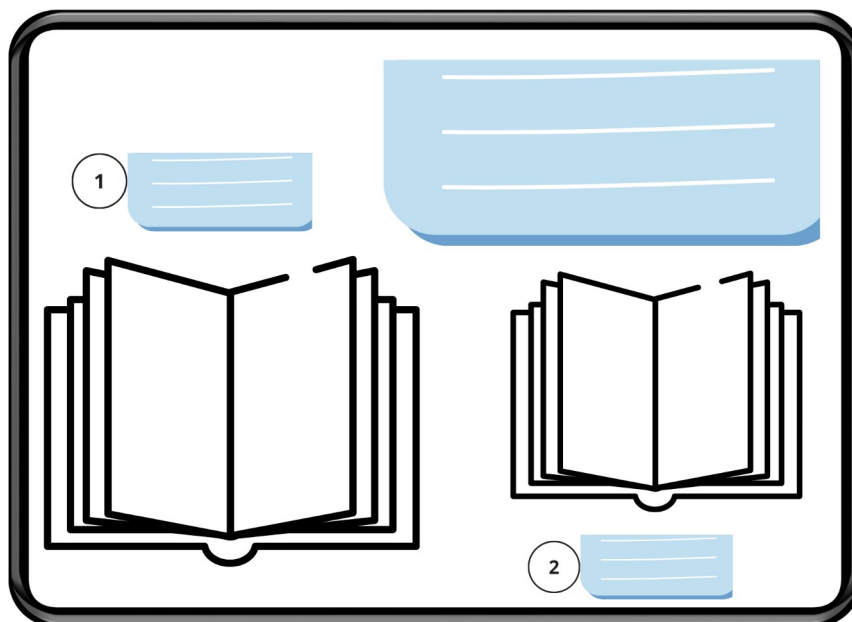
VITRINA 5:

Figura 48: Distribució dels manuscrits d'autors clàssics a la vitrina 5.

Text: *Un tastet de clàssics*

Malgrat que la majoria de volums presents a la col·lecció siguin d'autors medievals, sobretot teòlegs i doctors en dret canònic, també hi trobem un parell de clàssics: la *Física* d'Aristòtil i les *Comèdies* de Terenci. La circulació d'obres creades en l'antiguitat, tant si eren en llatí com traduccions vernacles, va anar augmentant, sobretot a partir del primer Renaixement. En aquesta biblioteca, però, només hi tenim les versions llatines.

Cartel·la informativa 1: Aristòtil. [Aristoteles opera], entre 1301 i 1500. 07 Ms 597.

Cartel·la informativa 2: Terenci Àfer, Publi. [P. Terentii Comoediae], entre aproximadament 1380 i 1400. 07 Ms 235.

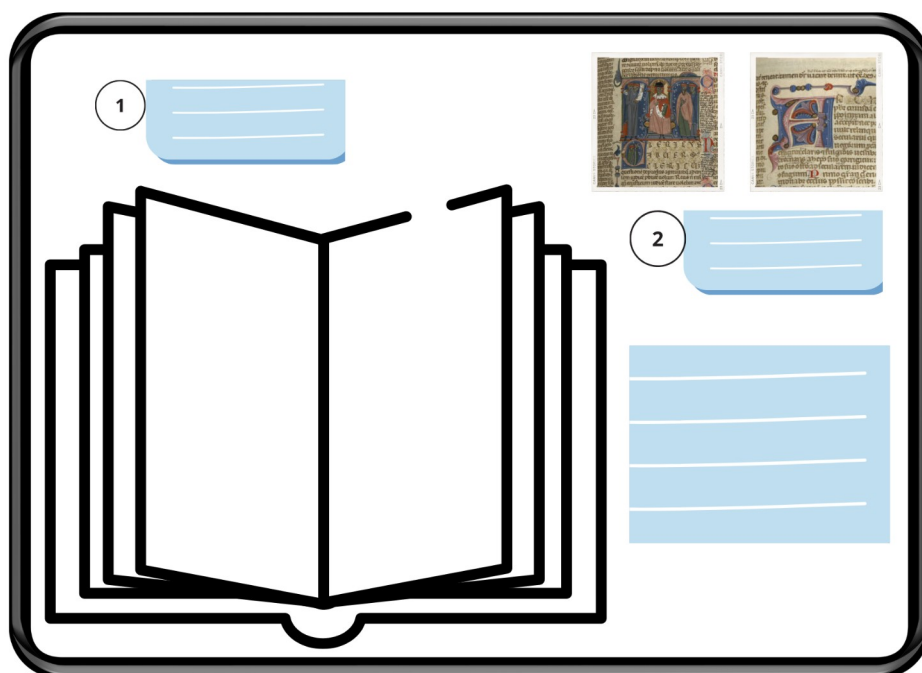
VITRINA 6:

Figura 49: Organització dels manuscrits corresponents a la secció sobre ornaments.

Text: *Per amor a l'art*

Les ornamentacions de tota mena han decorat els llibres al llarg del temps. Una prova d'això la podem trobar en aquest manuscrit, que conserva la miniatura i la caplletra ornada de factura italiana que hem reproduït. Segurament per avarícia, se'n va mutilar la resta, que ha deixat uns grans buits a les pàgines del còdex. La qualitat de la decoració supervivent ens fa lamentar la pèrdua de les parts sostretes, la bellesa de les quals només ens podem imaginar. Junt amb les reproduccions, s'han conservat les inicials filigranades i secundàries i els calderons, que alternen colors.

Cartel·la informativa 1: Gracià. *Decretum Gratiani cum glossis*, Itàlia, entre aproximadament 1380 i 1400. 07 Ms 1164 – Prové de la catedral de Girona?

Cartel·la informativa 2: La menuda caplletra C historiada (foli 140r) està relacionada amb la miniatura superior, on es representa la causa XI del Decretum, Clericus adversus clericum questionem de prediis agitavit. Hi veiem els religiosos en conflicte a l'esquerra, el jutge eclesiàstic al centre, i tal vegada altres membres d'un tribunal a la dreta.

La segona caplletra supervivent és una bonica A florida (foli 192r).

9 Conclusions

Quan em vaig proposar investigar la col·lecció de manuscrits recuperats per Marià Aguiló el 1857, no tenia una idea gaire clara de quines respostes seria capaç de trobar davant els interrogants que m'havia plantejat al principi, sobretot per la meva manca d'experiència en aquest camp. Malgrat que no he pogut complir tots els objectius marcats, considero que, humilment, aquest estudi es podria considerar un primer pas en la recerca sobre la tasca que Aguiló va dur a terme com a bibliotecari segon de la Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona, i que, com a mínim, procura reunir en un sol document tota la bibliografia coneguda sobre la matèria que ens ha ocupat en aquest treball. En definitiva, aspira a ser una petita contribució per donar a conèixer la riquesa del fons del CRAI de Fons Antic de la Universitat de Barcelona com a centre patrimonial d'interès per a investigadors de tota mena.

Pel que fa al primer objectiu que m'havia proposat, esbrinar la procedència exacta del grup de còdexs, no m'ha estat possible determinar-la amb seguretat, ja que els inventaris medievals que donen compte dels llibres de la Catedral de Girona i de la Col·legiata de Sant Feliu de la mateixa ciutat no proporcionen prou informació que permeti identificar-los amb certesa. A més, en cas que en els documentats esmentats s'especifiquin dades com els incipits i èxplicits dels exemplars, això ens resulta poc útil, ja que molts dels volums han patit unes condicions de conservació tan lamentables que han arribat als nostres dies com a manuscrits acèfals i àpodes. El fet que tampoc no es conegui l'existència d'inventaris de llibres dels altres monestirs que podrien haver estat l'origen de la col·lecció, Besalú i Sant Pere de Rodes, també ens ha dificultat la recerca. Malgrat aquests obstacles, a partir de l'anàlisi dels còdexs, de les marques de propietat del prevere Arnau des Colomer i, sobretot, de l'inventari de la Seu de Girona datat el 1512, sembla que l'opció més plausible continua essent la mateixa que ens ha ofert la literatura especialitzada al llarg de tot aquest temps: que la Catedral de Girona sigui l'origen, si no absolut, sí majoritari, d'aquest conjunt tan especial de manuscrits.

Quant al segon objectiu, comprendre com el context històric va motivar el procés de pèrdua i redescoberta dels còdexs, considero que el recorregut que s'ha fet en el cinquè capítol del treball és prou satisfactori, perquè les fonts consultades han permès comprovar la magnitud dels canvis politicsocials que van tenir lloc durant el segle XIX. Pren tot el sentit que les desamortitzacions de la primera meitat del 1800 provoquessin desaparicions i destruccions de patrimoni cultural (detingut

al llarg dels segles pel poder eclesiàstic) al mateix temps que es construïa una nova societat amb consciència del valor d'aquest mateix patrimoni: una societat que va portar a crear amb més o menys èxit les primeres biblioteques públiques, que va començar a formar professionals i a organitzar-los perquè es poguessin fer càrrec dels tresors culturals i els possessin cada cop més a l'abast del gran públic. L'anècdota, més o menys certa, de com Aguiló va rescatar una bona colla de manuscrits medievals ens fa reflexionar sobre la sort que van córrer aquests còdexs, de la mateixa manera que ens fa pensar en tots els que s'han perdut en circumstàncies semblants.

Tot i no haver pogut corroborar la procedència del grup de còdexs, tal com ens proposàvem en el tercer objectiu, sí que n'hem pogut comprovar el valor dins dels fons del CRAI de Fons Antic de la UB. L'estudi de les característiques dels manuscrits de la col·lecció han permès veure que es tracta d'un dels fons especials més importants del centre patrimonial que els conserva, perquè comprèn cinc segles d'història del llibre manuscrit, ens mostra quin era el contingut de les biblioteques eclesiàstiques de l'edat mitjana (quins interessos els movien a conservar-los i copiar-los, qui en feia ús i per a què, quin tipus d'ornamentacions els adornen i amb quina avarícia els van ser sostretes) i també ens dona una idea de com són conservats, tractats i difosos en l'actualitat. Tenint en compte que es tracta d'un fons en procés de digitalització, podem preveure que en el futur continuarà sent una col·lecció investigada i preuada.

Quant al quart objectiu, penso que encara queda molta recerca per fer sobre les activitats desenvolupades per Marià Aguiló per comprendre la magnitud de qui va ser i què va aconseguir, malgrat que considero que ens hem pogut fer una idea de com treballava quan va descobrir els còdexs. Poder llegir la correspondència que va mantenir amb familiars, amics i companys i superiors bibliotecaris i analitzar-la ha permès veure'n les contradiccions i inseguretats i concloure que tenia una gran habilitat per identificar documents valuosos, però que la manca de disciplina i de sistematicitat li impedia acabar les tasques que començava i reeixir en els seus projectes. Aguiló era un home de grans idees, amb molta iniciativa, però que diversificava els seus interessos de tal manera que era incapaç de donar-los una forma definitiva. A més, el perjudicava molt greument un complex d'inferioritat per no haver rebut una educació prou completa, a diferència d'altres contemporanis seus. En aquest sentit, em sembla rellevant destacar que era extremadament ambiciós però molt irregular en les seves accions professionals. Això no obstant, encara que no aconseguís uns resultats clars en els seus propòsits va ajudar a establir les bases de la biblioteconomia, tan jove en el moment en què ell va començar a treballar.

En relació amb el cinquè objectiu, la proposta d'exposició presentada al personal de la biblioteca de Fons Antic de la Universitat de Barcelona per donar a conèixer la col·lecció de manuscrits va tenir un resultat sorprenent, ja que no m'esperava que fos realment acceptada per formar part de la seva programació d'exposicions. El fet que, a més, em proposessin participar amb una vitrina en un dels projectes que ja tenien programats prèviament i em proporcionessin tota l'ajuda possible em va fer molta il·lusió, ja que això m'ha permès experimentar com es duu a terme una mostra d'aquestes característiques en un centre patrimonial i veure de primera mà el treball en equip que comporta (direcció, disseny gràfic, conservació...). L'única recança que em queda és no haver pogut prendre part en les visites guiades a l'exposició, per incompatibilitat horària, ja que així hauria pogut comprovar millor quin ressò tenia la meva contribució i quins canvis calia introduir-hi per aconseguir uns resultats més bons de cara a la mostra monogràfica de l'any vinent, en què sí que hi podré prendre un rol més actiu i gaudiré, si tot va bé, de la participació i el mestratge de Margalida Tomàs, especialista en Marià Aguiló.

Al llarg de la investigació, em vaig adonar de l'amplitud de la matèria i de la meva petitesa: com més respostes obtenia més preguntes em plantejava, i no paraven d'aparèixer noves vies de recerca per explorar sobre les quals, per diversos motius, no m'era possible treballar-hi. Com que un dels objectius que m'havia marcat a l'inici era donar a conèixer la col·lecció, precisament, per tal que altres estudiosos poguessin interessar-s'hi, no puc acabar sense anomenar un seguit de qüestions que considero que són prou rellevants perquè en el futur se'n faci recerca.

En primer lloc, mentre buscava la manera de descobrir l'origen de la col·lecció, vaig contactar amb l'Arxiu Diocesà, Arxiu Capitular de la Catedral i Biblioteca Diocesana del Seminari de Girona, per saber si tenien algun document en què constessin els llibres dels edificis religiosos que es van confiscar i subhastar. Davant la resposta negativa, ja que no en conserven cap catàleg, em van recomanar la lectura de la tesi doctoral de Lluís Batlle i Prats (1947) i em van adreçar a l'Arxiu Històric de Girona per si hi tenia més sort. En aquest segon centre patrimonial tampoc no els constava l'existència de cap registre tan concret, però em van aconsellar que fes recerca en el fons de la notaria d'Hisenda, que, malgrat que no hi solen aparèixer dades sobre biblioteques desamortitzades hi hauria la possibilitat que en algun dels volums s'hi pogués arribar a trobar alguna informació. Com que per manca de temps i de recursos no vaig poder seguir aquesta línia, així doncs, potser seria convenient explorar-la una mica més.

En segon lloc, en el procés d'anàlisi dels manuscrits em vaig meravellar de la bellesa i la precisió dels elements decoratius. Un enfocament interessant podria ser analitzar amb més detall les ornamentacions que s'han conservat en els diversos volums de la col·lecció, per exemple, per fer una panoràmica de la història de la il·luminació dels manuscrits medievals i la diversitat de tècniques que imperaven a cada època, però també es podria acotar l'estudi a una obra concreta, el *Decret de Gracià* (ms 1164), i investigar les diferències entre l'exemplar recuperat per Aguiló i els que es conserven en altres centres patrimonials europeus. La comparació amb aquests altres exemplars podria ser reveladora del tipus d'escenes que devien constar en les miniatures i caplletres historiades que, malauradament, van ser mutilades del manuscrit que avui custodia el CRAI de Fons Antic de la Universitat de Barcelona.

Seguint aquesta línia, la meva anàlisi de les marques d'ús i de propietat ha estat més aviat superficial. Per aquesta raó, soc del parer que caldria estudiar-les amb més profunditat i procurar esbrinar qui devien ser els antics propietaris dels còdexs, ja que, potser, podrien ser la clau per resoldre la incògnita de la procedència de la col·lecció. Si s'aconseguissin trobar més pistes sobre qui podien ser el Francesc Serra i el Tarsini Mulet dels exlibris del manuscrit 766, l'autor del lament per la mort de l'esposa del manuscrit 767, o almenys indagar en els motius pels quals aquests dos volums consecutius contenen més notes i quin és el perfil dels autors de les anotacions, s'haurien fet molts avenços en l'estudi d'un grup tan especial de llibres antics.

Finalment, malgrat el treball exhaustiu de Margalida Tomàs i altres investigadors com Josep Massot i Muntaner, la figura de Marià Aguiló encara es manté poc estudiada. Si es volgués tenir una idea més clara de tot el que va representar la seva tasca en la recuperació de manuscrits oblidats, seria convenient analitzar amb més detall tots els volums que va aconseguir reunir: no només els que ara són a la Biblioteca de Fons Antic de la Universitat de Barcelona, sinó també els que van constituir la seva col·lecció privada i que avui reposen a la Biblioteca de Catalunya. Tant pel seu afany de col·leccionista com per la quantitat ingent d'exemplars que va retrobar i investigar, podria haver-hi la possibilitat de trobar respostes sobre el grup de manuscrits que ens han ocupat en aquest treball a les lleixes de la BC? Podria ser, per exemple, que el *Chorale* que constava al primer catàleg de l'erudit i que sembla ser que després es va perdre s'hagués extraviat a la seva biblioteca particular? Esperem que aquestes preguntes, que aquí ja no tindrem la fortuna de respondre, puguin ser resoltes properament.

10 Referències documentals

10.1 Fonts

10.1.1 Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona

[Còpia d'un ofici enviat per Joaquim Roca i Cornet, en nom de Marià Aguiló, al rector de la Universitat de Barcelona]. 22 de febrer de 1858 (data de creació). Fons: Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona (ES CAT-AGHUB 02 37/1/5/10-21) (unitat documental simple)

[Còpia o esborrany d'una carta enviada per Joaquim Roca i Cornet a Marià Aguiló]. 20 de febrer de 1858 (data de creació). Fons: Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona (ES CAT-AGHUB 02 37/1/5/10-20) (unitat documental simple)

[Fitxa de personal de la Biblioteca de «Aguiló y Fuster, D. Mariano»]. 1844-1892 (data de creació). Fons: Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona (ES-CAT-UB-02-5705-1) (unitat documental simple)

Memoria del año 1857. 1857 (data de creació). Fons: Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona (ES CAT-AGHUB 02 37/2/5/6-3) (unitat documental simple)

Memoria que eleva al Gobierno de S. M. (q. D. g.) el bibliotecario de la Universidad y Provincia de Barcelona perteneciente al año 1858. 15 de gener de 1859 (data de creació). Fons: Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona (ES CAT-AGHUB 02 37/1/5/20-28) (unitat documental simple)

[Ofici enviat per Víctor Arnau, Rector de la Universitat, al Director de la Biblioteca Universitària, probablement Joaquim Roca i Cornet]. 29 de març de 1858 (data de creació). Fons: Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona (ES CAT-AGHUB 02 37/1/5/10-23) (unitat documental simple)

10.1.2 Biblioteca de Catalunya

[Carta de Cayetano Rossell a Marià Aguiló]. 18 d'octubre de 1856 (data de creació). Fons Marià Aguiló, Biblioteca de Catalunya (52.4.1) (unitat documental simple)

[Carta de Joaquim Roca i Cornet a Marià Aguiló]. 18 de juliol de 1856 (data de creació). Fons Marià Aguiló, Biblioteca de Catalunya (52.3.4) (unitat documental simple)

[Carta de Joaquim Roca i Cornet a Marià Aguiló]. 22 de febrer de 1858 (data de creació). Fons Marià Aguiló, Biblioteca de Catalunya (52.3.5) (unitat documental simple)

[Carta de Marià Aguiló a Cayetano Rossell]. 2 de novembre de 1856 (data de creació). Fons Marià Aguiló, Biblioteca de Catalunya (52.4.1) (unitat documental simple)

[Carta de Marià Aguiló a Joaquim Roca i Cornet]. 22 de novembre de 1860 (data de creació). Fons Marià Aguiló, Biblioteca de Catalunya (52.3.6) (unitat documental simple)

[Carta de Marià Aguiló a Josep Coll i Vehí]. 28 de novembre de 1856 (data de creació). Fons Marià Aguiló, Biblioteca de Catalunya (47.2.4) (unitat documental simple)

[Carta de Marià Aguiló al seu pare, Tomàs Aguiló]. 8 de setembre de 1849 (data de creació). Fons Marià Aguiló, Biblioteca de Catalunya (40.6.9) (unitat documental simple)

[Carta de Marià Aguiló al seu pare, Tomàs Aguiló]. 19 d'agost de 1856 (data de creació). Fons Marià Aguiló, Biblioteca de Catalunya (42.2.8) (unitat documental simple)

[Carta de Marià Aguiló al seu pare, Tomàs Aguiló]. 14 de març de 1857 (data de creació). Fons Marià Aguiló, Biblioteca de Catalunya (42.3.3) (unitat documental simple)

[Carta de Marià Aguiló al seu pare, Tomàs Aguiló]. 20 de juny de 1857 (data de creació). Fons Marià Aguiló, Biblioteca de Catalunya (42.3.6) (unitat documental simple)

[Carta de Marià Aguiló al seu pare, Tomàs Aguiló]. 20 de novembre de 1857 (data de creació). Fons Marià Aguiló, Biblioteca de Catalunya (42.3.11) (unitat documental simple)

[Carta de Marià Aguiló al seu pare, Tomàs Aguiló]. 5 de desembre de 1857 (data de creació). Fons Marià Aguiló, Biblioteca de Catalunya (42.3.11) (unitat documental simple)

[Esborrany de carta de Marià Aguiló a Cayetano Rossell]. [1858] (data de creació). Fons Marià Aguiló, Biblioteca de Catalunya (52.4.2) (unitat documental simple)

[Esborrany de carta de Marià Aguiló a Marià Valentín]. [1854] (data de creació) Fons Marià Aguiló, Biblioteca de Catalunya (53.3.8) (unitat documental simple)

10.1.3 CRAI Biblioteca de Fons Antic de la Universitat de Barcelona

[Algunas fichas pequeñas y mayores, al parecer de los manuscritos comprados por D. M. Aguiló, procedentes de la Desamortización de Gerona]. Catalunya, [1857]. 07 Ms 1924-18 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Aristòtil. [Aristoteles opera], entre 1301 i 1500. 07 Ms 597 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Disponible a BiPaDi: <<https://bipadi.ub.edu/digital/collection/manuscrits/id/76131>>

Bartholomaeus, Anglicus. [Parva Enciclopedia. De proprietatibus rerum], entre 1301 i 1400. 07 Ms 596 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Bohic, Henri. [Distinctionum liber tertius ad Decretales Gregorianas], entre aproximadament 1401 i 1420. 07 Ms 1954 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

[Breviarium Romanorum, secundum consuetudinem ecclesie Gerundensis]. Girona, entre 1401 i 1500. 07 Ms 505. (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Canal, José de la. *España sagrada: tomo XLV, tratado LXXXVIII en que se concluye lo perteneciente á la Santa Iglesia de Gerona, colegiadas, monasterios y conventos de la Ciudad*. Madrid: En la Imprenta de Don José del Collado, 1832. 07 XVIII-8937 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

[Catálogo de los códices en vitela adquiridos por D. M. Aguiló pertenecientes a la Biblioteca Provincial y Universitaria de Barcelona]. Catalunya, [1857]. 07 Ms 1944-12 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Disponible a BiPaDi: <<https://bipadi.ub.edu/digital/collection/manuscrits/id/98102>>

[Codex Miscellaneus], nord d'Itàlia, entre 901 i 1100. 07 Ms 228 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Disponible a BiPaDi: <<https://bipadi.ub.edu/digital/collection/manuscripts/id/55626>>

[Collectarium]. Catalunya, entre 1001 i 1200. 07 Ms 827 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

[Commentarius in Decretum Gratiani], entre 1201 i 1300. 07 Ms 504 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Corpus Iuris Civilis codex Iustiniani cum Accursii commentariis, Bolonya, entre 1280 i 1350. 07 Ms 1157. (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Disponible a BiPaDi: <<https://bipadiub.contentdm.oclc.org/digital/collection/manuscripts/id/41385>>

[Corpus Iuris Civilis: Digestum, cum commentariis], entre aproximadament 1301 i 1400. 07 Ms 767 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

[Corpus Iuris Civilis: Digestum, cum commentariis], entre aproximadament 1301 i 1500. 07 Ms 766 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

[Corpus Iuris Civilis: Justiniani Institutiones et Novellae, cum Accursii commentariis et doctissimorum virorum annotationibus], entre aproximadament 1380 i 1400. 07 Ms 1161 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Durand, Guillaume. [Speculum Iudiciale et Repertorium], entre 1301 i 1400. 07 Ms 1163 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Església Catòlica. *Psalterium*, Lieja, entre 1265 i 1275. 07 Ms 165 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Disponible a BiPaDi: <<https://bipadi.ub.edu/digital/collection/manuscripts/id/83936>>

Església Catòlica. [Tractatus Juridici], entre aproximadament 1380 i 1400. 07 Ms 502 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Goffredo da Trani. [Summa super titulis Decretalium, cum apparatu], entre aproximadament 1301 i 1350. 07 Ms 1162 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Gracià. *Decretum Gratiani cum glossis*, Itàlia, entre aproximadament 1380 i 1400. 07 Ms 1164 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Disponible a BiPaDi: <<https://bipadi.ub.edu/digital/collection/dretcanonic/id/20780>>

Gregori I, papa. [Dialogorum libri quatuor], entre 1001 i 1100. 07 Ms 487 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Disponible a BiPaDi: <<https://bipadi.ub.edu/digital/collection/manuscripts/id/70070>>

-. [Moralium libri], entre 1301 i 1500. 07 Ms 1165 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Disponible a BiPaDi: <<https://bipadi.ub.edu/digital/collection/manuscripts/id/87683>>

Gregori IX, papa. [Decretales Gregorii IX, cum glossa Bernardi Parmensis de Botone], entre 1301 i 1400. 07 Ms 764 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Guido, de Baysio. [Lectura super sextum librum Decretalium], entre 1301 i 1400. 07 Ms 503 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Henricus, de Segusio, Cardenal. [Summa super titulis Decretalium], entre 1301 i 1400. 07 Ms 1159 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

[Homiliarum et Mariale]. Girona, entre 1301 i 1400. 07 Ms 765 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Iacopo, da Varazze. *Vitae Sanctorum*, Girona, entre 1301 i 1400. 07 Ms 587 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Disponible a BiPaDi: <<https://bipadi.ub.edu/digital/collection/manuscripts/id/74884>>

[In libros Aristotelis Tabula, per alphabetum], entre aproximadament 1301 i 1500. 07 Ms 586 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Jeroni, sant. [S. Hieronymi Commentariorum Super Mattheum, ad Eusebium, libri quatuor. S. Bedae Commentariorum super Marcum liber]. Catalunya, entre aproximadament 900 i 920. 07 Ms 602 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Disponible a BiPaDi: <<https://bipadiub.contentdm.oclc.org/digital/collection/manuscripts/id/14310>>

Joan Crisòstom, sant [Commentarium in Evangelium Matthei], entre aproximadament 1380 i 1400. 07 Ms 603 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Johannes, von Freiburg. [Summa confessorum], entre 1301 i 1400. 07 Ms 595 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

[Lectionarium romanum], entre 1301 i 1400. 07 Ms 1158 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Liber Proverbiorum et Ecclesiastes, cum glossa ordinaria Walafredi Strabi, entre 1301 i 1400. 07 Ms 829 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

[Libri Josue et Judicum, cum glossa ordinaria Walafredi Strabi et interlineari], entre 1301 i 1400. 07 Ms 493 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

[Libri Paralipomenon I-II, cum glossa ordinaria Walafredi Strabi et interlineari], entre 1301 i 1400. 07 Ms 495 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

[Libri Prophetici, cum glossa ord. Walafredi Strabi et interlinearis Anselmi Laudunensis], entre 1301 i 1400. 07 Ms 498-499 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

[Libri Regum I-IV, cum glossa ordinaria Walafredi Strabi et interlineari], entre 1301 i 1400. 07 Ms 494 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

[Machabeorum, cum commentariis Rabani Mauri], entre 1301 i 1400. 07 Ms 500 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

[Martirologium Gerundensis], Girona, entre 1301 i 1400. 07 Ms 594 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

[Opera patristica], entre 1301 i 1400. 07 Ms 572 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

[Pentatheucus, cum glossa ordinaria Walafredi Strabi et interlineari], entre 1301 i 1400. 07 Ms 491-492 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Pere Llobard. *Libri quattuor sententiarum*. Catalunya o França, entre 1301 i 1400. 07 Ms 600 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Disponible a BiPaDi: <<https://bipadi.ub.edu/digital/collection/manuscripts/id/72423>>

Petrus Comestor, [Historia scholastica], entre 1201 i 1400. 07 Ms 601 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

[Psalterium, cum canticis et himnis liturgicis], entre 1301 i 1400. 07 Ms 227 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

[Quatuor Evangelia, cum glossa ordinaria Walafredi Strabi et interlineari], entre 1301 i 1400. 07 Ms 501 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Ramon, de Penyafort, sant. [Summa Raymundiana, cum glossis], entre 1301 i 1500. 07 Ms 230 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Disponible a BiPaDi: <<https://bipadiub.contentdm.oclc.org/digital/collection/manuscripts/id/12547>>

[Rituale, secundum consuetudinem ecclesie Gerundensis]. Girona, entre 1301 i 1400. 07 Ms 229 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

[Tabulae iuris canonici], entre 1301 i 1400. 07 Ms 485-486 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Terenci Àfer, Publi. [P. Terentii Comoediae], entre aproximadament 1380 i 1400. 07 Ms 235 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Disponible a BiPaDi: <<https://bipadi.ub.edu/digital/collection/manuscrits/id/73612>>

Tomàs, d'Aquino, sant. [Catena Aurea in quatuor Evangelia], entre aproximadament 1380 i 1400. 07 Ms 483-484 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Disponible a BiPaDi: <<https://bipadi.ub.edu/digital/collection/religions/id/3519>>

<<https://bipadi.ub.edu/digital/collection/religions/id/3993>>

-. [Summa theologica], entre aproximadament 1380 i 1400. 07 Ms 598-599. (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

[Vetus testamentum libri sapientiales], entre 1301 i 1400. 07 Ms 496-497 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Disponible a BiPaDi: <<https://bipadiub.contentdm.oclc.org/digital/collection/manuscrits/id/13624>>

<<https://bipadiub.contentdm.oclc.org/digital/collection/manuscrits/id/14019>>

Villanueva, Jaime. *Viage literario á las iglesias de España: Tomo XII. Viage á Urgel y á Gerona*. Madrid: Imprenta de la Real Academia de la Historia, a cargo de D. Celestino G. Alvarez, calle de San Vicente Baja, num. 74, 1850. 07 XIX-383 (CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB).

Disponible a BiPaDi: <<https://bipadi.ub.edu/digital/collection/casesreligio/id/3851>>

10.1.4 Altres

Autògrafa de Mariano Aguiló. s. XIX (data de creació). Fons: Archivo Histórico Nacional (ES.28079.AHN//DIVERSOS-COLECCIONES,13, N. 1026) (unitat documental simple).

Disponible a PARES: <<http://pares.mcu.es/ParesBusquedas20/catalogo/show/2205042?nm>>

10.2 Bibliografia

Aguiló, Marià. 1988. *Obra en prosa*. Tomàs, Margalida (ed.). [Palma]: Departament de Filologia Catalana i Lingüística General, Universitat de les Illes Balears; [Barcelona]: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988. ISBN 8472029921.

Alberch i Fugueras, Ramon. 1977. Notes sobre la desamortització napoleònica a les comarques gironines. A: *Revista de Girona* [en línia] 1977, núm. 80, p. 223-235. [Consulta: 15 de febrer de 2022] ISSN 2339-885X

Disponible a: <<http://hdl.handle.net/10256.4/20817>>

Altés i Aguiló, Francesc Xavier. 1978. Llibres retrobats de la Col·legiata de Sant Feliu de Girona. A: *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* [en línia] 1978, Vol. 24, p. 37-56. [Consulta: 26 de juliol de 2022] ISSN 2339-9937

Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/AnnalsGironins/article/view/53871/64296>>

Antón Pelayo, Javier. 2018. La desamortización de las bibliotecas conventuales en Cataluña durante la crisis del Antiguo Régimen. A: *Memoria y civilización: anuario de historia* [en línia], 2018, Núm. 21, p. 611-651. [Consulta: 15 de febrer de 2021] ISSN 2254-6367

Disponible a: <<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6716565>>

Arnabat Mata, Ramon. 2004. La desamortització eclesiàstica a Catalunya durant el trienni liberal, 1820 a 1823. A: *Estudis d'història agrària* [en línia] 2004, Núm. 17, p. 91-114 [Consulta: 14 de febrer de 2022] ISSN 0210-4830.

Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/EHA/article/view/99947/145680>>

Arnall i Juan, M. Josepa. 2002. *El llibre manuscrit*. Barcelona: Servei de Llengua Catalana de la Universitat de Barcelona, Edicions Universitat de Barcelona, 2002. ISBN 8483383160.

Astals, Isabel; Ruiz, Marina; Verger, Neus. 2010. La base de dades 'Antics posseïdors' de la Biblioteca de Reserva de la Universitat de Barcelona. A: *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació* [en línia], 2010, núm. 24. [Consulta: 3 de març de 2022]. ISSN 1575-5886

Disponible a: <<https://bid.ub.edu/24/astals1.htm>>

Barraquer y Roviralta, Cayetano. 1916. *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX* [en línia] Barcelona: Imprenta de Francisco J. Altés y Alabart, 1916. Vol. 3. [Consulta: 27 d'agost de 2022]

Disponible a: <<https://bipadi.ub.edu/digital/collection/casesreligio/id/11956>>

Batlle i Prats, Lluís. 1947. *La Biblioteca de la Catedral de Gerona desde su origen hasta la imprenta*. [Gerona: Juan Masó, 1947].

-. 1979. *La cultura a Girona de l'Edat Mitjana al Renaixement*. Girona: Institut d'Estudis Gironins, 1979. ISBN 8400044606.

-. 1980. Dues notes de la desamortització a Girona. A: *Analecta Sacra Tarraconensia*, [en línia], 1980, Vol. 53, p. 101-106 [Consulta: 10 de desembre de 2021] ISSN 0304-4300

Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/AnalTar/article/view/386557>>

Bello, Josefina. 1997. *Frailes, intendentes y políticos. Los bienes nacionales 1835-1850*. Madrid: Taurus, 1997. ISBN 8430600329

Biblioteca de Catalunya. *LENOTI: llista d'encapçalaments de noms i títols* [en línia] [Consulta: 30 de març de 2022].

Disponible a: <<https://dades.bnc.cat/autoritats/lenoti/#/>>

Caballer, Gemma; Moré, Laura; Muxella, Imma; Nicolau, Anna. 2018. Biblioteques patrimonials a Catalunya (2016-2017). A: *Anuari de Biblioteques, Llibre i Lectures* [en línia], 2018, vol. 5, p. 186-216. [Consulta: 17 de febrer de 2022]. ISSN 2014-0088

Disponible a: <<https://bit.ly/3Bu8BUz>>

Carrasco, Reyes. 2021. Museos de otro género para tiempos de crisis. A: *Anuario AC/E de cultura digital 2021. La cultura ante la pandemia* [en línia], 2021, p. 72-85. [Consulta: 22 de maig de 2022] ISBN 9788417265182.

Disponible a: <<https://www.accioncultural.es/es/anuario2021>>

Catalunya. Llei 9/1993 de 30 de setembre, del patrimoni cultural català. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 11 d'octubre de 1993, núm. 1807.

Congost, Rosa. 1985. La Desamortització a Girona: mite, realitat i anècdota. A: *Revista de Girona*, [en línia], 1985, núm. 113, p. 6-11 [Consulta: 27 de desembre de 2021] ISSN 2339-885X

Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/RevistaGirona/article/view/85381>>

Consell d'Europa. 2005. *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society* [en línia], Faro, 27 de setembre de 2005, Sèrie 199. [Consulta: 22 de maig de 2022]. Disponible a: <<https://rm.coe.int/1680083746>>

CRAI Biblioteca de Fons Antic de la UB. Manuscrits recuperats per Marià Aguiló. A: CRAI Universitat de Barcelona. *Cercabib* [en línia] [Consulta: 9 de setembre de 2022].

Disponible a: <<https://bit.ly/3RvHqhW>>

Escayola Rifà, Gemma. 2003. Un decret de Gracià de marcat caràcter eclesiàstic. A: *Recerca*, [en línia], 2003, Núm. 7, p. 87 [Consulta: 22 de maig de 2022] ISSN 2385-457X

Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/Recerca/article/view/27141>>

Farnés Julià, Soledad. 2003. Gerona en los manuscritos de la biblioteca de la Universidad de Barcelona. *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, [en línia], 2003, Núm. 25, p. 849-72 [Consulta: 29 d'octubre de 2021] ISSN 2339-9996

Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/ActaHistorica/article/view/188917>> .

Figueras Capdevila, Narcís. 2012. Epíleg. Llatí i producció llatina fins a l'actualitat (segles XVII-XX). A: *El llatí en el món medieval i modern* [en línia]. UOC, 2012. [Consulta: 21 de febrer de 2022].

Disponible a: <<http://openaccess.uoc.edu/webapps/o2/handle/10609/67765>>

Fontana, Josep. 2003. *La revolució liberal a Catalunya*. Lleida: Pagès Editors, Eumo Editorial, 2003. ISBN 9788497660228

García Ejarque, Luis. 1974. La formación profesional de los bibliotecarios en España. A: *Boletín de la ANABAD*, 1974, Vol. 24, Núm. 3-4, p. 3-11. [Consulta: 20 de febrer de 2022] ISSN 0210-4164

Disponible a: <<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=968145>>

García López, Genaro Luis. 2004. *Libros para no leer: el nacimiento de la política documental en España*. Gijón: Trea, 2004. ISBN 8497041011

-. 2006. *La lectura como servicio público: análisis de la administración pública en los orígenes del sistema bibliotecario español*. Gijón: Trea, 2006. ISBN 9788497042291.

Gudayol, Anna. 2019. L'arribada dels cançoners Vega a la Biblioteca de Catalunya. A: *Plecs d'història local* [en línia], 2019, Núm. 174, p. 8-10. [Consulta: 27 d'agost de 2022]. ISSN 2339-6997

Disponible a: <<https://doi.org/10.34810/plecsn174id360608>>

Hägele, Günter. 1984. *Das Paenitentiale Vallicellianum I. Ein oberitalienischer Zweig der frühmittelalterlichen kontinentalen Bussbücher: überlieferung, Verbreitung und Quellen*. Sigmaringen: Thorbecke, 1984. ISBN 3799560521

Iglesias Fonseca, Josep Antoni. 1996. *Llibres i lectors a la Barcelona del s. XV. Les biblioteques de clergues, juristes, metges i altres ciutadans a través de la documentació notarial (anys 1396- 1475)* [en línia] Alturo Perucho, Jesús (dir. de tesi doctoral). Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Ciència de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana, 1996. [Consulta: 8 de gener de 2022] ISBN 9788469132906

Disponible a: <<http://hdl.handle.net/10803/5549>>

Janini, José. 1980. Un sacramentario benedictino pirenaico del siglo XI (Barcelona Bibl. Universitaria, ms 827). A: *Analecta Sacra Tarraconensia*, [en línia], 1980, Vol. 53, p. 253-265 [Consulta: 10 de desembre de 2021]. ISSN 0304-4300.

Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/AnalTar/article/view/386564>>

Lizandra Prieto, Albert. 2013. *Descripció codicològica: Ms. 1164 Decretum Gratiani* [en línia] 2013. [Consulta: 14 de maig de 2022]

Disponible a: <<http://hdl.handle.net/2445/48836>>

Marquès i Casanovas, Jaume. 1985. La Desamortització a les Comarques Gironines. A: *Revista de Girona*, [en línia], 1985, Núm. 113, p. 40-44 [Consulta: 21 de desembre de 2021] ISSN 2339-885X

Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/RevistaGirona/article/view/85387>>

Martín Gómez, Leticia; García López, Genaro Luis. 2014. *Libros para envolver en las boticas: bibliotecas y política bibliotecaria en España durante la década moderada*. Mérida: Editora Regional de Extremadura, 2014. ISBN 9788498524246

Mas i Vives, Joan. 1979. El problema xueta viscut per Tomàs Aguiló i Forteza. A: *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: revista d'estudis històrics* [en línia] 1979, Núm. 37, p. 378-409 [Consulta: 26 d'agost de 2022] ISSN: 0212-7458

Disponible a: <<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6455058>>

Massot i Muntaner, Josep. 2002. *Els viatges folklòrics de Marià Aguiló* [en línia] Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 2002. [Consulta: 26 d'agost de 2022] ISBN 8484153991
Disponible a: <<http://www.boneslletres.cat/publicacions/Discursos/b28329090.pdf>>

Mateu Ibars, Josefina. 1991. *Colectánea paleográfica de la Corona de Aragón: siglos IX-XVIII. Texto y transcripciones*. Barcelona : Publicacions Universitat de Barcelona, 1991. ISBN 8475286941

-. 1992. 'Libri penitencialis fragmenta saeculi XI' (Bibl. Univ. Barcelona, Ms. 228, ff.120r-125r). A: *Revista Catalana de Teologia*, [en línia], 1992, Vol. 17, Núm. 1, p. 201-214 [Consulta: 10 de desembre de 2021]. ISSN 2385-4715

Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/RevistaTeologia/article/view/70025>>

-. 1998. 'Vita Beatae Castissimae'. Ms. del siglo XI de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona. A: *Analecta Sacra Tarraconensia* [en línia], 1998, Vol. 71, p. 581-96 [Consulta: 10 de desembre de 2021]. ISSN 0304-4300

Disponible: <<https://raco.cat/index.php/AnalTar/article/view/378583>>

Miquel i Rosell, Francesc Xavier. 1944. Manuscritos patrísticos existentes en la biblioteca de la Universidad de Barcelona. A: *Analecta Sacra Tarraconensia* [en línia], 1944. Vol. XVII, fascicle 1, p. 31-66. [Consulta: 9 de novembre de 2021]. ISSN 0304-4300

Disponible a: <http://www.icatm.net/bibliotecabalmes/sites/default/files/public/analecta/AST_17/AST_17_31.pdf>

-. 1948-1949. Manuscritos bíblicos y litúrgicos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona. A: *Estudios Bíblicos* [en línia], 1948-1949, vol. VII-VIII. [Consulta: 3 de desembre de 2021]. ISSN 0014-1437.

Disponible a: <<http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/140897>>

Miquel i Rosell, Francesc Xavier. 1958-1969. *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona* [en línia] Madrid: Direcciones generales de Enseñanza Universitaria y de Archivos y Bibliotecas: Servicio de publicaciones de la junta técnica, 1958-1969, 4 vol. [Consulta: 17 de desembre de 2021].

Disponible a: <<http://hdl.handle.net/2445/18347>>

Mirambell i Belloc, Enric. 1959. La incautación del tesoro bibliográfico de la Catedral. A: *Revista de Girona* [en línia], 1959, Núm. 6, p. 21-23 [Consulta: 15 de desembre de 2021] ISSN 2339-885X

Disponible: <<https://raco.cat/index.php/RevistaGirona/article/view/76757>>

-. 1964. El testamento de Roger de Cartellá y su notable biblioteca. A: *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* [en línia], 1964, Vol. 17, p. 383-404 [Consulta: 10 de desembre de 2021]. ISSN 2339-9937

Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/AnnalsGironins/article/view/53752>>

-. 1985. La Biblioteca Pública de Girona, fruit de la Desamortització. A: *Revista de Girona*, [en línia], 1985, Núm. 113, p. 36-39 [Consulta: 21 de desembre de 2021]. ISSN 2339-885X

Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/RevistaGirona/article/view/85386>>

Moli Frigola, Montserrat. 2019. Les desamortitzacions al Pirineu, transformació social, canviar de propietari o guanyar una guerra? A: *Trobades Culturals Pirinenques* [en línia], 2019, Núm. 15, p. 31-74. [Consulta: 18 de novembre de 2021]. ISSN 2696-2381

Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/TrobadesPiri/article/view/375354/468798>>

Perarnau i Espelt, Josep. 1983. La Donació de la Biblioteca d'Arnau des Colomer i la Fundació de la 'Llibreria Sedis' de Girona (1397-1411). A: *Arxiu de textos catalans antics*, [en línia], 1983, Núm. 2, p. 171-239. [Consulta: 10 de desembre de 2021]. ISSN 2013-9535.

Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/ArxiuTextos/article/view/235670>> .

Pérez Boyero, Enrique. 2016. *Inventario del fondo documental de la Junta Facultativa de Archivos, Bibliotecas y Museos* [en línia] Vol. II. Madrid: Biblioteca Nacional de España, 2016. [Consulta: 23 d'agost de 2022]. NIPO 032-15-034-7.

Disponible a: <<https://www.bne.es/ca/Colecciones/Archivo/CatalogosImpresos/index.html>>

Petrucci, Armando. 2008. *Una lliçó de paleografia*. València: Universitat de València, cop. 2008. ISBN 9788437068442.

Puig i Oliver, Jaume de. 2019. Notes sobre la història de la Biblioteca de Sant Feliu de Girona. A: *Arxiu de textos catalans antics*, [en línia], 2019, núm. 32, p. 545-53. [Consulta: 24 de novembre de 2021]. ISSN 2013-9535.

Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/ArxiuTextos/article/view/383896>> .

Revuelta González, Manuel. 2010. *La exclaustación (1833-1840)* [en línia]. Madrid: CEU Ediciones, 2010 [Consulta: 12 de novembre de 2021]. ISBN 9788492456888.

Accés restringit als usuaris de la UB: <<https://elibro-net.sire.ub.edu/es/ereader/craiub/59328>>

Rueda, Pedro; Saumell, Dolors. 2019. Les marques de propietat dels llibres de la Biblioteca d'Escornalbou: un patrimoni recuperat. A: *Item: revista de biblioteconomia i documentació* [en línia], 2019, Vol. 2, núm. 65-66, p. 100-116. [Consulta: 28 de febrer de 2022]. ISSN 1699-521X

Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/Item/article/view/353620>>

Ruiz Fargas, Marina; Verger Arce, Neus (col.). 2019. Dels convents a l'acadèmia: els orígens de la biblioteca de la Universitat de Barcelona (1835-1881). A: Dilla Martí, Ramon i Maria Torras Freixa (eds.). *Elias Rogent i Barcelona: arquitectura, patrimoni i restauració*. Barcelona: Universitat de Barcelona Edicions, 2019, p. 229-245. ISBN 9788491681496.

Simón Segura, Francisco. 1973. *La Desamortización Española del Siglo XIX*. [Madrid]: Instituto de Estudios Fiscales, 1973. ISBN 8471960842.

Tacón Clavaín, Javier. 2008. *La conservación en archivos y bibliotecas: prevención y protección*. Madrid: Ollero y Ramos Editores, 2008. ISBN 9788478952526.

Tomàs, Margalida. 1984. *Marià Aguiló*. Palma: Ajuntament de Palma, 1984. ISBN 8450500788.

–. 2013. Les bases intel·lectuals de Marià Aguiló (1825-1850). A: *Anuari Verdager*, [en línia], 2013. Núm. 21, p. 39-99. [Consulta: 29 d'octubre de 2021] ISSN 2385-4952.

Disponible a: <<https://raco.cat/index.php/AnuariVerdager/article/view/279184>> .

–. 2016. El camí cap a la professionalització de Marià Aguiló. Erudició i biblioteca (1851-1861). A: *Randa*. [Maó]: Institut Menorquí d'Estudis; [Barcelona]: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2016, Núm. 77, p. 77-115. ISSN 0210-5993.

Torra, Jordi. 2000. Manuscritos e impresos musicales en la Biblioteca de la Universidad de Barcelona [en línia], 2000. [Consulta: 15 de febrer de 2022].

Disponible a: <<http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/68992/9/article%20Jordi%20Torra.pdf>>

VIAF: The Virtual International Authority File [en línia]. OCLC, 2010-2021. [Consulta: 30 de març de 2022].

Disponible a: <<https://viaf.org/>>

Vibot Railakari, Tomàs. 2012. Aportació de l'erudit i arxiver Estanislau de K. Aguiló als estudis folklòrics». A: Temporal, Josep; Villalba, Laura (ed.), *La recerca folklòrica: persones i institucions*. Alacant: Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert, Arxiu de Tradicions de l'Alguer, Grup d'Estudis Etnopoètics de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, 2012, p. 179-188. ISBN 9788896778913.

Annex

Hem volgut fer constar el relat de la troballa de manuscrits tal com el reproduïx Gaietà Barraquer a *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX* (1916: 540), amb les errades ortogràfiques presents en el text:

«Un dia, sintiéndome costipado, regresaba de noche á mi casa, y para entrar en calor metime en un café para tomar una taza caliente de te. Mientras la tomaba oí de labios de los dos, que ocupaban la mesa contigua, ciertas expresiones en las que sonaban pergaminos antiguos en peligro. Instintivamente me levanté y dije á aquellos señores: ‘aquí se trata de pergaminos en peligro.’ El poseedor de ellos, hombre de poca educacion, cerró el ceño y la boca; mas su compañero de mesa, reconociéndome por empleado de la Biblioteca, le dijo que me manifestara lo que había. Entonces habló el primero, y me dijo que aquel mismo dia había recibido una galerada de libros de pergamino para venderlos á los fabricantes de cola» (*aiguacuit*) «Este mi interlocutor era el corredor ó comisionista que debía proporcionar tales libros al fabricante de cola, ni más ni menos que si fueran trapos viejos para un fabricante de papel. Entonces le propuse que si me cedía los libros yo le daría elaborada ya la cola. Accedió el corredor, y quedamos en que al dia siguiente pasaría yo á reconocerlos en el lugar donde se hallaban depositados. Efectivamente, olvidado de mi costipado, á primera hora de la mañana acudí al depósito, que se hallaba en la calle de’n Cuch, hoy del Pilar, en un almacén muy húmedo. Abro uno de aquellos libros, y topo con un códice del siglo IX; voy examinando y veo que hay hasta 50 códices ó quizá 51 casi todos de preciosa vitela de nonato. Tratamos del precio, y lo fijamos en 50 duros. Hoy (1891) se hallan en esta biblioteca provincial-universitaria. Entre ellos hay Santo Tomás, el cual ha sido consultado para la edicion monumental de Leon XIII. De alguno de ellos da cuenta Villanueva.

El corredor ó comisionista habia recibido estos códices de un francés que habitaba en Gerona. Este los empleaba para con ellos hacer unos chismes para pasar el algodón, de cuyas resultas algunos tenian cortada alguna parte de ellos. El fabricante francés de Gerona los habia comprado á la Desamortización después de la exclaustación del 1835 en Gerona.»